

PIERRE GRIMAL

YUNAN MİTOLOJİSİ

KÜLTÜR KİTAPLIĞI 9

4. BASKI

DOST

KÜLTÜR KİTAPLIĞI: 9

D

Pierre Grimal
(1912-1996)

Pierre Grimal dünya çapında saygı gören bir antik tarih ve mitoloji uzmanı olarak bu konuda yazdığı yüzlerce makale ve kitapla tanındı. Cicero, Seneca ve Tacitus üzerine yaptığı araştırmalar bu alanda çığır açıcı bir nitelik taşımaktadır.

Grimal, Pierre
Yunan Mitolojisi
ISBN 978-975-298-166-9 / Türkçesi: Işık Ergüden
Nisan 2018, Ankara, 140 sayfa
Kültür Kitaplığı: 9; Din-Mitoloji: 1

YUNAN MİTOLOJİSİ

Pierre Grimal

DOST

ISBN 978-975-298-166-9

La mythologie grecque
Pierre Grimal

Birinci baskı, Mayıs 2005, Ankara
İkinci baskı, Ağustos 2009, Ankara
Üçüncü baskı, Temmuz 2012, Ankara
Dördüncü baskı, Nisan 2018, Ankara

Türkçesi, Işık Ergüden

Teknik hazırlık, Mehmet Dirican

Erdal Akalın - Dost Kitabevi
Sertifika No: 12386
Paris Cad. No: 76/7, Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel: (0.312) 435 93 70 • Faks: (0.312) 435 79 02
www.dostyayinevi.com • bilgi@dostyayinevi.com

Baskı, Pelin Ofset Ltd. Şti.
Sertifika No: 16157
İvedik Organize Sanayi Bölgesi, Matbaacılar Sitesi
1514. Sokak no: 28-30 Yenimahalle / Ankara
Tel: (0.312) 395 25 80-81 • Faks: (0.312) 395 25 84

İÇİNDEKİLER

Giriş

ANTİK YUNANLILARIN DÜŞÜNCESİNDE MİT

Homeros şiirlerinin bize anlattığı dönem olan çağımızdan önce dokuzuncu ya da sekizinci yüzyıl ile İsa'dan üç ya da dört yüzyıl sonrası, yani "paganizm"in sonu arası dönemde Yunan dilinin hakim olduğu ülkelerde cereyan ettiğini metinlerinden ve figürlü anıtlarından gördüğümüz her türden efsane ve olağanüstü hikâyeler toplamına Yunan "mitolojisi" adı verilir. Burada karşımıza çıkan, köken ve nitelik bakımından çok çeşitli ve güçlükle tanımlanabilen engin malzeme, dünyanın manevi tarihinde önemli bir rol oynamış ve hâlâ da oynamaktadır.

Bütün halklar gelişimlerinin belli bir döneminde kendilerine efsaneler yaratmışlardır; yani bir süre için, en azından belli bir düzeyde inandıkları olağanüstü hikâyeleri olmuştur. Genellikle efsanelerde insanlardan üstün kabul edilen güç ya da varlıklar görüldüğünden din alanına girerler.

Böylelikle, dünyayı açıklamanın az çok tutarlı bir sistemi olarak görülen bu efsanelerde başarıları anlatılan kahramanların yaptığı her bir şey yaratıcı olarak görülür ve tüm dünyada yankılanan sonuçlara yol açar. Hint edebiyatının büyük epik-dinsel şiirleri de bu türe aittir. Kimi ülkelerde epik unsur baskın çıkar. Bunlardaki hikâyelerde tanrılara elbette yer vardır; onların eylemleri de hissedilir, ama yine de bunlar dünyanın yaradılışını sorgulayan türden değildir. Kahraman kılıcıyla güçlü darbeler indirir, unutulmaz hileler icat eder, olağanüstü ülkelere yolculuklar yapar, ama insani ölçüyü aşsa bile özde insan kalır. Örneğin Gal Romalılarının bize tanıttıkları Keltlerin efsanevi destan derlemeleri özellikle bu türe aittir. Başka yerlerde de mit anlatıları sonunda neredeyse bütün olağanüstü niteliklerini yitirip tarihin görünümleri altına gizlenirler. Özellikle Romalılar en eski vakayınamelerine gerçek efsanevi kahramanlık destanlarını bu şekilde dahil etmiş gibidirler: İstilacılara karşı Tiber köprüsünü savunan Horatius Cokles'in kahramanlığının, başkalaşım geçiren tek gözlü bir iblisin sonuncu hali ve son serüveni olduğu söylenir. Irmak kıyısındaki heykeli başlangıçtaki anlamını yitirmiştir ve sonuçta Romalılar ile Etrüskler arasındaki (kısmen tarihsel) mücadelenin bir sahnesini uydurmaya yaramıştır.

Yunanistan'da mit bütün bu özellikleri taşır. Kimi zaman tarihi renklere bürünür, siteler ve aileler için asalet unvanı olur. Kimi zaman destan olarak gelişir. Kimi zaman ise dini inanç ve törenleri destekleyici ya da açıklayıcıdır. Efsanenin yerine getirdiği işlevlerin hiçbiri ona yabancı

değildir. Ama yine de mit başka şeyler içerir. Bunu belirtmeye yarayan Yunanca kelime (*μύθος*) anlatılan bütün hikâyelere uygulanır; bir trajedinin konusuna ya da bir komedyanın olay örgüsüne olduğu kadar bir Ezop masalının temasına da uygundur. Tıpkı hayalgücünün akla, anlatan sözün kanıtlayıcı söze karşıt olması gibi, mit de *logos*'un karşıtıdır. *Logos* ve *mythos* dilin iki yarısıdır, tinsel yaşamın aynı ölçüde temel iki işlevidir. Bir akıl yürütme olan *logos* ikna etmeye çalışır; dinleyende bir yargıda bulunma zorunluluğuna yol açar. *Logos*, eğer akla yatkın ve "mantığa" uygunsa doğrudur; gizli bir kurnazlığın üzerini örtüyorsa ("safsata") yanlıştır. Ama "mit"in kendinden başka amacı yoktur. Kişi, keyfine göre, inancını bildirerek inanılır ya da inanmaz, "güzel" bulabilir, muhtemel diye düşünebilir ya da yalnızca inanmak istediği için inanır. Böylece mit, insan düşüncesindeki bütün irrasyonel yanı kendinde toplamış olur: Mit, bizzat doğası gereği, bütün yaratılarında sanatla bağlantılıdır. Ve Yunan mitinin en şaşırtıcı niteliği belki de buradadır: Zihnin bütün faaliyetlerine mitin de dahil olduğunu saptıyoruz. Helenizmin, plastik sanatlardan edebiyata dek, mite düzenli olarak başvurmamış hiçbir alanı yoktur. Bir Yunanlı için mit hiç hudut tanımaz. Yaşamı için hava ya da güneş ne kadar vazgeçilmezse, düşüncesi için de mit o kadar elzemdir.

Yunan dilinden günümüzde bildiğimiz ilk destanlar olan *İlyada* ile *Odysseia* kelimenin geniş anlamında zaten "mit"tir. Temel özellikleri, insan ile insanüstünün sürekli iç içe geçmesidir. *İlyada*'nın kahramanlarının atalarından, hatta akrabalarından bir ya da birkaçı tanrıdır ve aynı zamanda bun-

lar tarihsel soylu ailelerin ataları olarak da kabul edilirler. Akhilleus deniz tanrıçası Thetis'in oğludur ve onun yazgısı ezelden beri mevcut kehanetlerle belirlenmiştir. Troya savaşının müsebbibi Helena Zeus'un kızıdır ve Troyalı Paris onu aramaya Sparta'ya geldiğinde kocasını ve kızını terk etmeye onu yönelten, aşk tanrıçası Afrodit'in iradesidir. Her iki tarafta da tanrılar ve tanrıçalar savaşır: Apollon Paris'in koruyucusudur, diğer taraftan kızı Khryseis Akhalılar tarafından kaçırılan rahiplerinden birinin kişiliğinde hakarete uğrayınca ordularına veba saçar. Poseidon, Athena ve Ares de savaşa müdahale ederler. Akhilleus'un zaferleri kahramanın kişisel değerine elbette tanıklık eder, ama aynı zamanda hiç eksik olmayan tanrıların korumasına da kanıttır.

Odysseia için de durum aynıdır. Odysseus'un tanrılar soyundan geldiğine pek fazla kanıt yoktur elbette –onu Hermes'in oğlu Autolykos'un gayrimeşru çocuğu olarak gören rivayetten başkaları da vardır– ama tanrıça Athena kendini onun koruyucusu görür ve sonuçta onu deniz tanrısı Poseidon'un öfkesinden ve hıncından kurtaran da odur. Yunan destanının özü insanların münakaşalarını idealleştirmek, yüceltmektir ve mit yoluyla bunları evrensel boyutlara ulaştırır. Anlatıları, harfiyen ele alındığında, dinsel bir inanca tanıklık eder: Zeus ve Olympos'un tanrıları insanların işlerine somut olarak müdahale ederler; kurbanlar sunarak onları onurlandırmak, hınçlarını yatıştırmak, her imkânı kullanarak onlarla uzlaşmak gerekir. Fakat mitin yorumu bu dar anlamdaki somutluğu, maddiliği aşma

yönündedir. Zeus, Troya'nın duvarları altında tuhaf bir kavgada karşı karşıya gelen Akhilleus ile Patrokles'in "yazgı"larını (*Moira'lar*) bir terazide tarttığında –Aiskhylos kayıp bir trajedisinde ruhların bu tartılmasını somut olarak ifade edebildiğine inansa bile–, klasik dönem Yunanlılarının, bir kefesi göğe değen, öteki cehennemi karanlıklara gömülen bu dev teraziye gerçekten inandıklarını kabul etmek çok güçtür. Mit, terimleri arasına *sıkışmış* değildir. Deyim yerindeyse, başka türlü anlatılamayacak bir gerçekliğin imgesini, sembolünü çizer. Şairin gözünde bile sahnenin, dünyanın gizemini tahayyül etmeye yardım eden ama harfiyen ele alınamayacak bir ifade aracından, bir açıklama biçiminden başka bir şey olmadığı çok muhtemeldir.

Aynı şekilde, tanrılar için yapılan mabetlerin de alınlıklarında, hangi tanrı ya da tanrıçanın tapınağıysa onun efsanesinin karakteristik bir sahnesi görülüyordu. Parthenon'un doğu alınlığında Athena'nın mucizevi doğuşu görülür; batı alınlığında, her ikisi de Attika'ya sahip olmak isteyen Poseidon ile Athena'nın kavgası. Bu görüntüler, Atinalıların şehirlerine ve kendilerine dair duygularını *bütünsel* bir şekilde, ve sözcüklere dayalı herhangi bir analizin yapabileceğinden daha iyi temsil eder: Mutlak erk sahibi efendinin başından, annesiz doğan Athena, tıpkı Attika halkı gibi "topraktan çıkmış"tır (o dönemde yerli deniyordu), ama yine de babasının vaktiyle birleşmiş olduğu Metis'ten (İhtiyat, Akıl, Bilgelik) olmalıdır. Demeter ve Kore, Toprak ve Bitki Örtüsü, mucizevi doğumun haberini serinkanlılıkla beklemektedirler. Ve bir süre sonra, tuza ve Posei-

don'un deniz yeline bulanmış denizin armağanlarıyla dolup taşmış toprağın üzerinde, tanrıça, bütün ağaçların en yavaş büyüyeni, en bilgesi, en aydınlığı olan zeytin ağacını yetiştirecektir. Athena miti, harfiyen doğruluğuna artık inanılmasa bile, sonsuz bir düşünce kaynağıdır ve bunca yüzyıldan sonra hâlâ gücü tükenmemiş bir esindir.

Mit, düşünce barındırıyor olması bir yana, sonunda, akıl ile inanç ya da oyun arasında kendine özgü bir hayat sürmeye başlamıştır. Yunanlıların ve onların ardından uzak mirasçılarının bütün düşüncesi kökenini mitten aldı; trajik şairler konularını, lirik şairlerse imgelerini ondan aldılar. Prometheus, Oidipus, Orestes öncelikle efsane kahramanıydılar. Akhilleus ve Odysseus imgeleri, Aias'ın deliliği vazoların üzerine sonsuzca resmedilmiştir: Şarap testileri, kupalar, her türden kap, miti gündelik yaşamla karıştırıyor ve onu aşina kılıyordu. Evde olsun tiyatroda olsun, mitin figürleri düşünceye nüfuz eden, imgelemi meşgul eden, ahlak anlayışlarına egemen olan dostlardır. Akıl yürütme sınırına vardığında, bilinemeyeni kavrayabilmek için filozoflar da mitlere başvurur. Örneğin Platon, *Phedon*, *Phedre*, *Şölen* ve *Devlet*'te –ve başka yerlerde– düşüncesini kendi yarattığı mitlerle sürdürür. Kuşkusuz ki, mitin bu şekilde genelleştirilmesinin, güçlerinin serbest bırakılmasının Helenizmin insan düşüncesine temel –hatta belki de en önemli– katkılarından biri olduğunu ileri sürmek aşırıya kaçmak olmaz. Mit sayesinde *kutsallık* ürkünçlüğünü yitirdi; ruhun bütün bölgeleri düşünmeye açık hale geldi; mit sayesinde şiir bilgelik olabildi.

I. Bölüm

MİTLER VE MİTOLOJİ

Efsanevi verileri kullanmış ve bunları kendileri için derlemiş Antikçağ yazar ve bilgelerinin çalışması, bu efsanelerin tanıklık ettiği şaşırtıcı çeşitliliği, hatta tutarsızlığı bizden gizleyemiyor. Homeros, Hesiodos, Pindaros ve Aiskhylos'un, tanrıların ve kahramanların kesin olarak saptanmış karakterler oluşturduğu ve olayları bilinen bir efsanelerinin olduğu, gayet tanımlı bir mit sistemine gönderme yaptıkları izlenimi verdikleri doğrudur. Ama bu aldatıcı görünüm, özellikle bu şairlerin (*Tanrıların Doğuşu*'nun yazarı olan Hesiodos bir yana) neredeyse yalnızca imalarla davranmasının sonucudur ve tanrısal şecereleri ya da bunların dayandıkları anlatıları didaktik biçimde sergilemezler. Fakat bu koşullarda bile, biraz dikkatli bir analiz, yazarlar arasındaki, hatta aynı yazarın içindeki çelişki ve farklılıkları ortaya çıkarmaya yeter. Birlik yapaydır ve tali düzlemde görülür. Mitler, felsefi, teolojik ya da bilimsel bir sistem

gibi örgütlü bir bütün olarak doğmazlar. Bitkiler gibi tesadüfen ortaya çıkarlar ve bu mitlerde aileler, türler ve çeşitlilikler bulma işi mitoloji uzmanına kalmıştır.

Tanrıların en büyüğü olan Zeus'un doğuşu kadar temel görünen bir noktada bile son derece çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunların en bilineni, Zeus'u Girit'teki İda Dağı'nda doğurur. Ama aynı adadaki Dikte Dağı da aynı şerefe talipti. Keza, Peloponnesos'un güneyinde Messenia'nın yakınlarında bulunan ve Klepsydra denen bir kaynak da tanrı çocuğun doğum yeri olarak görülmektedir.

Girit Zeus'u, İda ya da Dikte iblisi ve İthome Dağı'nın Messenialı Zeus'unu tekleştirmek gerektiği fark edilene kadar, birbiriyle tezata düşen sayısız mabet, sayısız efsane ortaya çıkmıştır. Çelişki, Panhelenik bir "mitoloji"nin içindedir. Ama böyle bir mitoloji oluşumunun asla ilkel olmadığı ve mit üzerine bir düşünmeden kaynaklandığı zaten bellidir.

Kimi zaman karşılaşılan güçlükleri çözümlemek çok daha güçtür, çünkü bu güçlükler efsanenin toplumsal ya da tarihsel olarak farklı zaman ve durumlarda gelişmiş olmasına bağlıdır. Atreusoğullarının şeceresi bize Miken efendilerinden, Tiryns efendilerinden ve Argos efendilerinden söz etmektedir ve bu krallıklar arasında ayrım yapmak kimi zaman güçtür. Tiryns ile Miken'in büyük gelişim gösterdiği dönemin Argos'unkiyle eşzamanlı olmadığı düşünülürse her şey aydınlanır. Ülkenin bir "kral"ının müdahale ettiği yerel bir Miken efsanesi, egemenliğin Miken'de değil Argos'ta olduğu bir dönemde anlaşılmaz kalır. Anlatıcı ge-

rekli bağlam değişikliklerine kendiliğinden başvuruyordu, ama tipik anlamda yerel bazı öğeler varlığını sürdürüyor ve karışıklık yaratıyordu. Bir dizi Tesalya efsanesinin durumu da budur. Bunların Peloponnesos'ta denkleri vardır. Apollon'un sevgilisi ve tıp tanrısı Asklepios'un annesi Koronis genellikle Tesalyalı Phlegyas'ın kızı kabul edilir. Ama aynı zamanda bu Phlegyas'ın gerçekte Peloponnesos'taki Epidauros'ta oturduğu da söylenir. Bu durum, Asklepios kültünün Epidauros'ta ortaya çıkmasını açıklar. Bu değişiklikler aslında aynı halkın Tesalya'dan Epidauros'ye kadar uzanan bir alanda yaşadığı –ya da Tesalya'dan Peloponnesos'a göç ettiği de diyebilirsiniz; iki hipotez de olguları açıklar– bir dönemi yansıtır. Daha sonra ise istila dalgaları karşısında birlik duyguları yok olup gider. Atalardan kalma bu birlik, artık ancak efsaneler ve yer adları arasında varlığını sürdürmektedir. Epidauroslu Phylegyas ile Tesalyalı Phylegyas arasındaki benzerliğin dengi, iki Larissa'dır; Tesalya şehri olan Larissa ile Argos'un kalesi olan Larissa.

Görülüyor ki, mitin bağımsız bir gerçekliği yoktur, tarihsel ve etnik koşullarla gelişim gösterir ve kimi zaman, başka türlü unutulacak durumlar üzerine öngörülmemiş tanıklıklar getirir. Bu açıdan, değerli bir araştırma aracı olarak görülür. Efsanenin *daima* tarihin bir deformasyonu olduğuna bir ya da iki yüzyıl önceki kadar safça inanmasak da, günümüzde efsaneyi sorgulamayı ve bir anlamda, ortaya çıktığı dönem ve çevreden ona kalanları saptamayı biliyoruz. Modern mitologlar, ender bulunur ve açıklayıcı değer taşıyan değişkelere, geçmiş seleflerinden daha fazla duyarlıdır-

lar. İyice kusursuzlaşmış mite güvenmezler: onların tutarlılıkları, elden geçirildiklerini ve ikincil çalışmaları gösterir.

Mitler üzerine çalışma çok erken başlamıştır ve genellikle metinlerden kavradığımız şey çok uzun bir evrimin sonucudur. Mitolojinin klasik "kaynaklar"ı genellikle bu durumdadır. Çağımızdan önce altıncı yüzyılın sonunda Miletli Hekataios dört kitaplık *Şecereler*'i yazmıştır. Bu kitapların ancak birkaç fragmanı bize kadar ulaşmıştır, ama onun bilgisi ardıllarının eserlerinde de görülür. İlk tarihçilerin spekülasyonlarında egemen olan bu bilgidir. Argoslu Akosilaos, Atinalı Pherekydes ulusal tarihin "birinci bölümü" olarak kabul edilen efsaneleri derlemişlerdir. Attika kökenli mitlerin ilk hazırlanışını ve ülke krallarının "kanonik" bir listesinin oluşumunu kuşkusuz Pherekydes'e borçluyuz. Bu listede yaşlı toprak cinleri (örneğin Erikhthnois ve karşılığı Erekhtheus) ile muhtemelen tarihsel kişiler gayet iç içedir. Ama Pherekydes kendi ülkesinin gelenekleriyle sınırlı kalmamış, daha önce ortaya çıkmış olan –ve haklı olarak, Yunan "Ortaçağ"ının bilinmesinde temel görülen– Argos efsanelerini bağdaştırmaya da çalışmıştır. Bu açıdan, Pherekydes, öneminin büyük olduğu anlaşılacak bir başka yazarın müjdecisi olmuştur: Mytileneli (Midilli) Hellanikos. O da Argos vakayınamelerine eğilmiş ve (Argos büyük tanrıçası) *Hera Rahibelerinin Kronolojisi*'nde çoğu ne yazık ki kaybolmuş çok değerli kutsal gelenekleri derlemiştir. Troya galiplerinin "geri dönüşü"nü izleyen büyük dağılmadan sonra kurulmuş bir Yunan sitesi olarak kabul ettiği Roma

şehrine adını verme şerefi de Hellanikos'a aittir. Çağımızdan önce altıncı yüzyıl ile beşinci yüzyıl sonu arasındaki bütün bu çalışma ve derlemelerin temel eğilimi, tarihsel olduğu kadar efsanevi de olan bir olaylar "kronolojisi" saptama arzusudur. Bu iki olgusal düzen arasındaki ayrımın henüz farkına bile varılmamıştır; bir anlamda çok modern ve genellikle fazla geçici bir ayrımdır bu, çünkü efsane tarihin bir yorumu olabilir, dolayısıyla bu ayrımı gönül rahatlığıyla yapmayı sağlayacak hiçbir ölçüt yoktur. Özellikle de olayların sınıflandırılmasında eğretilik görülür. Örneğin Troya'nın alınması ya da Olimpiyat Oyunlarının başlangıcı gibi, bilindiği varsayılan sabit noktalara göre çakışmalar belirlenir. En genel olarak benimsenen çerçeve, "kuşaklar"ın sağladığı çerçevedir ve olaylarla kişiler de buraya dahil edilmeye çalışılır. Doğal olarak, güçlükler ortaya çıkar. Özellikle Herakles'in boş olduğuna inanılan bir evrende –en eski rivayetlerde, Herakles başka hiçbir önemli kahramanla karşılaşmaz– cereyan eden maceraları nazik çakışma sorunlarına yol açar, çünkü gelenekler Herakles'in çocuklarını adlandırır ve onları, örneğin Theseus'un çocuklarıyla birlikle, büyük ortak işlere kalkışırken gösterir. Peki nasıl oluyor da Theseus ile Argoslu büyük kahraman rastlaşmıyor? Yunan becerikliliği asla tükenmez: Herakles Lydia'da, Omphale'nin yanında esir düşmüşken Theseus'un faaliyet gösterdiği ve tersine, Herakles'in ömrünün son döneminde de Theseus'un Ölüler Ülkesi'nde Pluton'un tutsağı olduğu söylenir. Efsane "biyografiler"inin içinde bu yüzden zorunlu sahneler vardır. Bu sahneler elbette ilk halde bulun-

maz; bunlar, zorunlu kronolojik çakışmalar gerçekleştirmek için sonradan dahil edilmiştir. Kimi zaman, imkânsız sürelerde hayatta kalmaları ya da uzun ömürlülüğü bertaraf edebilmek için kuşaklarca sürecek "benzer"ler dahil etmek gerekmiştir. Troyalılar önündeki Akhalılar arasındaki savaşçılardan biri olan Nestor'un çok ileri yaşı, Herakles destanları derlemesinde onun önemsiz bir kişi olarak görülmesiyle açıklanabilir. Messenia'daki Pylos'ta Herakles Neleus ile oğullarıyla dövüştüğü sırada henüz çocuk olan Nestor Akha seferi sırasında hâlâ sağ olmak zorundadır: Bu nedenle ona üç kuşaklık bir yaşam atfedilir. Bu durum, aynı zamanda onu ağarmış saçlı, bilge, meclislerde sözü dinlenir bir yaşlı yapar ve hayalgücüne gelenekselleşmiş bir figür sunar. Bu noktada kronoloji yaratıcı olmuştur ve bir sahnenin doğuşu bütün canlılığıyla kavranır.

Klasik dönemin başlangıcıyla birlikte efsanelerin ana çerçeveleri artık saptanmıştı ve kalan tutarsızlıklar da varlığını sürdürecekti. Efsanevi zamanların *tarihinin* kesin olarak bilindiği kabul edilir ve artık bunu daha iyi öğrenmekle meşgul olunur. MÖ III. yüzyıldan itibaren "dizi"ler ortaya çıkar. Bunların özetleri kimi zaman bize kadar ulaşmıştır; ama –yanlış yere kullanılan– ilk yazarlarının adlarıyla gelmişlerdir. Bu derlemelerden bazıları belirli bir efsane türünde uzmanlaşmıştı. Örneğin Kireneli Eratosthenes MÖ III. yüzyılın ikinci yarısında *Katasterismoi* [Yıldız Dönüşümleri] adlı bir kitap yazmıştı. Burada, erkek ya da kadın kahramanların yeryüzündeki yaşamları sona erdiğinde takımyıldızlar arasındaki yerlerini aldığı, tarihin bütün bilinen ör-

neklerini bir araya getirmişti. Bu çalışmaya bütün antikçağ boyunca devam edilecektir ve böylelikle aşk maceralarının "el kitapları" (Vergilius'un çağdaşı İznikli Parthenios'unki bize kadar ulaşmıştır) ile *Başkalaşım* derlemeleri elimizde olacaktır: MÖ II. yüzyılda yazan Yunan Nikandros Ovidius'un Augustus zamanında *Başkalaşım* adı altında yayınlayacağı uzun şiirine doğrudan model olarak hizmet edecektir. Ama mitoloji yazarları kimi zaman daha iddialı olacak ve bazıları bütün efsane geleneklerini kapsamaya çaba göstereceklerdir. Bu türden en önemli teşebbüs, Apollodoros'un *Kütüphane* adı altında bilinen eseridir. Apollodoros çağımızdan önce II. yüzyılda Atinalı bir dilbilgisi uzmanı ve "filolog"du ve yaşamını eski şairlerin yorumlanmasına adadı. Onun adıyla günümüze ulaşmış *Kütüphane* onun eseri değildir ama kuşkusuz ki çağımızın birinci yüzyılına uzanan bir özettir. Burada, şeylerin ve tanrıların yaratılışından yola çıkan, sonra da kuşaktan kuşağa giderek efsanenin sonuncu evrelerine, yani Troya'nın alınmasını izleyen dönemlere dek düzenlenmiş bir mitoloji bulunur. Mitoloji "tahnitlenmiş ceset"ten başka bir şey değildir, yaşayan köklerinden kesilmiş saf bir bilgi malzemesidir.

Bununla birlikte, temel hedefi yapay ve geçici bir birlik getirmek olan büyük kanonik derlemelerin yanında, başka kaynaklara da sahibiz. Bunlar modern kaygılara çok daha uygun ve mutlak anlamda zıt bir anlayış içinde tasarlanmış çalışmalardır. Bizim için en değerlisi Pausanias'ın *Yunanistan'ın Tasviri*'dir. Bu eser, büyük sentezler hariç, önemli mik-

tarda yerel efsanenin anısını korumuştur, folklorde canlılığını korumuş ender değişkeler burada yer alır. Ne yazık ki, Pausanias'ın eseri, bize eriştiği kadarıyla, Yunan topraklarının çoğunu kapsamaktadır ve bazı bölgelere dair cehaletimiz hâlâ sürmektedir. Şairlerin yorumcularının derlediği ve eski yayıncıların klasik eserlere koyduğu notlar olan *Şerhler*'de mevcut dağınık bilgiler sayesinde bu boşluğu iyi kötü doldurmayı başarıyoruz. Sabır isteyen bu bilgi çalışması özellikle Homeros şiirlerine uygulanmıştır ve pagan döneminin bitiminden sonra da sürmüştür. Bizanslı bilginler İoannes ve Isaac Tzetzes bize kimi zaman çok uzak bir Antikçağ'a uzanan önemli bir olgular kaynağı sunmaktadırlar.

Yunan mitolojisi bütünü içinde şöyledir: Kökenleri çok farklı konulara, yapay sentezlerle genellikle doğru düzgün birleştirilemeyen fragmanlara, bilginler, yazarlar, şairler yavaş yavaş çalışarak keyiflerine göre bir şeyler eklemiş ya da çıkarmıştır, ama kimi zaman popüler hayalgücünün ve dindarlığın ilkel verileri de ayırtedilir. Bilgelik ve kendiliğindenlik, canlı olanla yapay olan burada sıkı sıkıya kaynaşmıştır. Henüz tamamlanmamış olsa da insan zekâsı için temel olmuş bir düşünce tarzının gerçek anlamını ve kapsamını daha iyi anlamayı sağlayan bir analize girişmiş olma onuru modern bilime aittir.

Şimdi, "klasik" mitolojiyi oluşumu ve evrimi içinde değil, "kanonik" biçimde belirlenmiş bir bütün olarak ele alırsak, bize önerdiği bütün mitlerin aynı kapsamda ya da aynı biçimde olmadığını saptarız. Kimileri dünyanın oluşumuyla

ve tanrıların "doğumu"yla ilgili anlatılardır. Mit terimini, en dar anlamıyla bunlara ve yalnızca bunlara ayırmak uygun olur. Burada bunları duruma göre "tanrı-doğum mitleri" ya da "evren-doğum mitleri" olarak belirteceğiz. Bu anlatılar özellikle Hesiodos tarafından bir araya getirilmişse de, doğal olarak çok daha önceye uzanırlar. Kimileri saf anlamda Yunanken, diğerlerinde Doğu dinlerinden, hatta Helen-öncesi dinlerden katkılar görülür. Bununla birlikte, bunları ilkel veriler olarak kabul etmek haksızlık olur. Bunlarda genellikle oldukça gelişmiş bir idrak gücü görülür; ruhani çevrelerde oluşmuş ve az çok gizli semboller biçiminde yavaş yavaş felsefi öğelerle zenginleşmişlerdir. Bu mitler klasik dönemin göbeğinde ve hatta sonrasında bile yaşamaya devam ettiler; dinsel inançlara dayanak oldular ve göreceğimiz gibi, kurtarıcıya inanan dinler bile onları kendi gizemlerine katacaktır.

Kelimenin gerçek anlamıyla mitlerin yanında, tanrısal ve kahramanlık "destan derlemeleri" de vardır. Bu destan derlemeleri olay ya da hikâye dizilerinden oluşur ve bunların tek birliğini de kahramanı olan kişinin kimliği sağlar. "Mitler"den farklı olarak, bu anlatıların hiçbir kozmik anlamı yoktur. Herakles omuzları üzerinde göğü taşıdığında, bununla yalnızca kendi fiziksel gücünü kanıtlamaktadır. Ne gök ne evren bu durumun "izini" sonsuza dek taşır. Bu anlatıların kahramanının bir tanrı (Hermes, Afrodit, bizzat Zeus) ya da yarı-tanrı bir ölümlü olmasının pek önemi yoktur. Herhangi bir tanrıyla ilgili efsanenin de ille teolojik kapsamı olması gerekmez. Hermes öküzleri çalar ve sakla-

dığı yer belli olmasın diye onları kuyruklarından çeker. Bu gayet iyi bilinen folklorik bir temadır ve hiçbir özel dinsel anlam taşımaz.

Destan derlemelerinin temel özelliği parçalı karakteridir. Bu derlemeler hazır bir şekilde ortaya çıkmaz; uzun bir evrimin ürünüdür ve başlangıçtaki bağımsız olaylar bu evrim boyunca iyi kötü yan yana gelir ve bir bütün içinde birleşirler. Örneğin Herakles'in maceralarının durumu budur. Uzun süre boyunca bu maceraların birbiriyle hiç ilişkisi olmamıştır. Büyük "çalışmalar"ın her biri bir yerleşim alanına ya da bir mabede bağlı kalmıştır; hatta kahramanın köken itibarıyla her zaman Herakles olduğu bile kesin değildir. Daha önce mevcut olayların Herakles adına kullanılmış olması da muhtemeldir. Megara kralının hizmetindeki Alkathoos'un öldürdüğü aslan, tuhaf bir şekilde, Herakles'in Kral Thespios'u kurtardığı Kithairon'un aslanını hatırlatmaktadır. Herakles destanı derlemelerinin yakın dönem Batılı uzantılarında yöntem ortadadır: Yunan yolcular, ardından da Romalı yolcular Herakles'i İtalya topraklarına, Galya'ya, ta Germanya'nın eşiklerine kadar *tanıttılar*. Örneğin, yerli tanrılarla özdeşleşme çabaları sonunda, başlangıçta yabancı olan öğeler de destan derlemesine dahil olmuştur. Böylelikle Yunan Herakles'i Sami (ya da Samileşmiş) Gılgameş ve Melkart'a ait ve günümüzde artık hatırlanmayan başka tanrılara özgü karakterlere sahiptir.

Efsane anlatısının üçüncü türü kimi zaman "Öykü" adı altında belirtilir. Önceki gibi bu da belirli bir yerde geçer;

yine onun gibi, kozmik ya da sembolik bir değer taşımaz, fakat destan derlemesi tek bir figür etrafında toplandığında, "hikâye"nin birliği kelimenin tam anlamıyla edebi nitelik taşır ve olay örgüsünün bütünlüğüyle tanımlanır. Örneğin Troya savaşı ne bir Helena destanları derlemesidir, ne Akhilleus'un ne de Priamos'un destan derlemesidir. Troya Savaşı, karmaşık olayları ve çeşitli kişileri olan uzun bir maceranın hikâyesidir. *İlyada* adı altında bilinen Homeros şiiri bunun ancak ufak bir bölümünü, Akhilleus'un öfkesinin etrafında odaklanan kısmını anlatır; gerisi ise ima yoluyla hatırlatılır: on yıl süren kuşatma, Asya şehirlerinin yağmalanması, ilkinde başarısız kalan sefer, talihsiz Kisya çıkartması, yeni sefer, kendini esirgeyen ve ancak bir bakirenin kurban edilmesiyle uzlaşan rüzgârlar, Hektor'un ölümünün ardından Akhilleus ile Paris'in ölümü, şehrin alınışı, kehanetlerin ve kâhinlerin mücadelesi. Bütün bunlar edebi eser çerçevesini büyük ölçüde aşar. Bütün bu olayların her birinin farklı ozanlar tarafından dile getirilmiş olması bile muhtemeldir. "Troya Savaşı" serbest bir temadır; tamamen hayal mahsulü bütün ekler ve uzantılar ilave edilebilir. Henüz efsane ile edebi yaratı arasında yarı yoldayız. Bununla birlikte, efsane öyküsü ile bir romancının ve bir şairin kurgusu arasında temel bir farklılık vardır: Helena'nın macerasının gerçek kabul edildiği bir dönem olmuştur. Roman kahramanları ise asla bir ibadet konusu olmamıştır. Oysa Helena, bildiğimiz gibi, "düşkün" bir tanrıdır, Peloponnesos'un Helen-öncesi topluluklarının dinine bağlı bir Ay tanrısıdır. "Helen'in mezarı", "Menelas'ın mezarı", "Ak-

hilleus'un mezarı" olan yerde günün birinde İskender'i kurban etmek gerekecekti. Yunanlıların gözünde bütün bunlar –şairlerin hayalgüçleri edebi süslemeler katmış olsa da– gerçek tarihtir. Efsane öykülerinin kahramanları bütün hayallere kendilerini kaptırabilirler; bu kahramanları kullanan eser ne kadar dahice, ne kadar büyük olsa da onlarla asla özdeşleşmez.

Sonuçta, analizde daha öteye gitsek bile, karşılaşacağımız şey, bütünsel efsaneler değil, basit "temel" anlatılar, dinsel bir ritüeldeki anormallik, bir gelenek, bir kayanın tuhaf biçimi, bir özel adın tınısı gibi nedensel –yani gerçeğin şaşırtıcı bazı ayrıntılarını açıklamaya yönelik– anekdotlardır. Örneğin Kıbrıs'taki bir tapınakta öne doğru eğilmiş bir kadın heykeli bulunuyordu; unutulmuş bir ritin tanığı olan, üretkenliğe yönelik sevgi büyüleri yapan bir figürdü. Heykelin bu alışılmamış duruşunu açıklamak için, bunun, pencereden dışarı bakarken tanrıların yakaladığı tuhaf bir genç kızın taşa dönüşmüş vücudu olduğu söylenir ve bu tema üzerine bir aşk hikâyesi süslenir. Anaksaretes'in efsanesi böyledir; zalimliğiyle âşığının ölümüne neden olmuştur ve şimdi de pencereden kurbanının cenaze alayının geçişine bakma arzusundan başka bir şey hissetmemektedir. Taş kalpli Anaksaretes heykel olur ve bu şekilde ölümsüzleşmiş bedeni Afrodit tapınağına yerleştirilir.

Benzer birçok anlatı yer adlarıyla ilgili olup, etimolojik oyunlar üzerinde temellendirilmişlerdir. Popüler hayalgücü bunları açıklamakta asla yaratıcılık sorunu çekmiyordu. Irmak adındaki değişiklikler –coğrafyacıların iyi bildiği gibi,

her akarsuyun, kıyısına yerleşmiş halklara göre değişen birden çok adı vardı– özellikle tükenmez bir malzeme sağlar. Takımyıldızlar, gezegen yörüngeleri de aynıdır; burada görülen çekim ya da nefretin kökenlerinde vaktiyle varlıkken yıldız olmuş cisimlerin başına gelen maceralar yatar.

Dolayısıyla, mitlerin malzemesi, analiz kolaylığı sağlayan bazı kategoriler halinde sınıflanabilir. Yine de, bu türden oldukça muğlak sınıflamalara aldanmayalım. Kozmogoni miti, destan derlemesi ya da öykü halini alıp *değer yitirebilirken*, nedensel efsane de her iki kategoriye kolaylıkla dahil olabilir. Aynı efsane, herkesin hayalgücüne ya da manevi ihtiyaçlarına göre, bir roman ya da mistik bir vahiy niteliği edinebilir. Mitin bu esnek yapısı doğasına özgüdür: Sonradan edinilmiş bir nitelik değil, efsaneler tarihinin en uzak evresinden beri faal olan *μύθος*'un temel bir özelliğidir.

Bütün canlı varlıklar için olduğu gibi, mitolojinin de ayrıntılı incelenişi, asıl gerçekliğinin, dağınık uzuvları arasında değil, kalp atışları bitmek bilmeyen ve başkalaşıp duran bir organizmada yattığını unutturamaz.

II. Bölüm

BÜYÜK TANRIDOĞUM MİTLERİ

Bütün halklar tarihlerinin bir döneminde dünyayı açıklama ihtiyacı hissetmişlerdir. Başka birçok halk gibi, bir devindirici ilkeyi Varlığın içinde arayan Yunanlılar bunu Aşk'ta bulduklarını sandılar. Başlangıçta Gece (*Nyks*) vardı, onun yanında da erkek kardeşi Erebos. Onlar Dünya Karanlıklarının iki yüzüdür: Yukarıdaki Gece ile Ölüler Ülkesinin karanlığı. Bu iki varlık, Boşluk olan Kaos'un bağrında bir arada yaşarlar. Bu, fizikçilerin ve bilginlerin varolmayan ve negatif boşluğu değil, bütünüyle dünyanın "döl-yatağı" ve kudreti olan bir Boşluk; yoksunluktan değil örgütsüzlükten kaynaklı boşluk; hiç olduğu için değil, tarif edilemez olduğu için boşluktur. Nyks ve Erebos yavaş yavaş boşluktan ayrılırlar. Erebos aşağı iner ve Gece'yi serbest bırakır, Gece'nin de içi oyulur ve engin bir küre olur; bunun da iki yarısı, çatlayan bir yumurta gibi birbirinden ayrılır: Bu Eros'un (Aşk) doğuşudur. Bu sırada kabuğun iki ya-

rısından biri Gökkubbe olurken, diğeri daha düz bir disk olarak Yeryüzü halini alır. Gökyüzü ve Yeryüzü (*Uranos* ve *Gaia*) maddi bir gerçekliğe sahiptir. Aşk manevi nitelikte bir güçtür ve doğmakta olan evrenin birliğini sağlayan odur. Uranos Gaia'nın üzerine eğilir ve onların birliğinden tanrısal kuşaklar başlar.

Bu efsanenin başka versiyonları da vardır. Kimi zaman, Yeryüzü'nün doğrudan doğruya Boşluk'tan çıktığı ve Dünya'nın ikinci çocuğu olan gökkubbenin, Eros'un yardımıyla, kendi kendini doğurduğu söylenir. Kimi zaman ise, Kaos'un Gece'yi doğurduğu, onun da parlak ışık, en saf ateş olan Aither'i ve Ölümlüleri aydınlatan Gün'ü doğurduğu söylenir. Ama hangi yorum söz konusu olursa olsun, daima Eros harekete geçiricidir; başlangıçta Evren'in devindirici unsuru odur.

Uranos ile Gaia'nın birleşmesi bereketli olmuştur. Önce iki kez altı çift Titan ve Titanid çıktı. Altı Titan şunlardır: Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve Kronos. Altı titanid ise Theia, Rheia, Themis, Mnemosyne, Phoibe ve Tethys'tir. Bunlar tanrısal varlıklardır, ama aynı zamanda temel güçlerdir ve bazıları neredeyse yalnızca doğalcı niteliklerini sonuna dek korumuştur. İçlerinden en ünlüsü Okeanos'tur. Dünya'yı çevreleyen suyun kişileşmiş adıdır, yeryüzü diski bunun üzerinde yüzer. "Coğrafi" bir varlık değil, kozmik bir güçtür; bu kavrayış insanların yaşadığı toprağın, dört tarafını çevreleyen bir ırmağın ortasındaki kocaman bir ada olduğunun sanıldığı bir dönemde doğmuştur. Bu ilk suyun Batı'da, Akşamın Kızları'nın kırmızı ülke-

sinde, daha sonra Herkül'ün Sütunları olarak adlandırılacak olan yerin ötesinde bulunduğu sanılmaktadır; Etyopyalıların ülkesinde, kâh bizim Kızıl Deniz kâh İran Körfezi olan bu Eritre Denizi üzerinde de ona rastlanmaktadır. Kuzeye doğru gidildiğinde ise, yılankavi bir su çizgisi olan ve Avrupa'nın bilinen ülkelerinin kuzeyinde, Doğu'dan Batı'ya götüren Eridan'ın kıvrımları arasında olup, sonraki kuşaklar bu nehri Tuna, Po, Rhône, hatta Ren olarak tanıyacaklardır. Ama, bu belirsiz coğrafi tanımlamalardan önce Okeanos vardı. İlk su nehirlerin babasıdır, bu nehirler onun tarafından yeraltı kanalları aracılığıyla beslenirler ya da esrarengiz bir şekilde ondan kaynaklanırlar; örneğin Nil'in sırrı Etyopya kumlarının altında saklıdır. Titanların ilk doğanı olan Okeanos, Titanidlerin en genci olan ve Deniz'in dişi gücünü şahsında temsil eden Tethys'le "evlenir." Çifte bir Deniz sembolü olduğunu görmek şaşırtmamalı: Her doğurganlık ikilidir. Yalnızca dişi bir güç erkeğin tohumunu olgunlaştırabilir ve varlık haline getirebilir. Tethys uzakta, batıya doğru oturmaktadır; kimi zaman Okeanos'la arası açılır ama uzlaşma vakti gelir ve dünyanın düzeni, kadınların doğasına içkin kaprislere rağmen, zarar görmez.

İlk Su'yun yanında da yıldızların Ateş'i vardır: Hyperion (adı, "yukarıda giden" anlamındadır) kutsal Theia ile birleşir ve üç çocukları olur: *Helios* –Güneş–, *Selene* –Ay– ve *Eos* –Şafak–. Hyperion ve Theia tanrısal kuşaklar arasında bir anlamda bağ kurduktan sonra efsaneden çekilirler. Krios ise karısını Titanidler dışından alır ve Pontos'un

soyunda yeniden karşımıza çıkacaktır. Erkek kardeşi Koeos Pırıltılı Phoebe'yle birleşir ve Olymposlular kuşağında büyük rol oynamış olan Leto'nun babası olur. Titanların bir Titanid'le evliliğini belirten gelenekten kopan İapetos, Okeanos ile Tethys'in kızlarından biri olan Klymene'yle evlenir; ve dört çocukları –Atlas, Menoetios, Prometheus ve Epimetheus– tanrılarla insanlar arasında aracı olacaklardır. Ölümlülerin yaratılışı dolaylı olarak İapetos'a kadar uzanır.

Titanidler arasından özellikle ikisi, Themis ve Mnemosyne dikkati hak eder. İlki Dünyanın Düzeni'nin en yetkin gücüdür: Themis Yasa'dır, ezeli dengedir. Kız kardeşi Mnemosyne Zihnin gücüdür, zihnin anlık madde üzerindeki zaferini garanti eden ve bütün zekâyı temellendiren Bellek'tir. Bu kardeşler titanlarla birleşmezler, onlar bir anlamda Zeus ve Olymposlular kuşağına ayrılmışlardır. Çünkü Titanlar kaba, ilksel güçlerdir, tinsellik onlarda ancak kaba halde hissedilir. Tinin, zihnin habercisi olan iki kuvvetin dişi nitelikte olması tuhaf ve anlamlıdır; bunun nedeni belki tinin şiddeti reddetmesi ve her türlü dolaysız eylemden farklılaşmasıdır; belki olgunlaşmasının yavaşlığıdır; belki de bu inançlarda, kadınların kabilenin ortak giz ve ilimlerini ellerinde bulundurduğu şeklinde –başka yerlerde gayet iyi bilinen– toplumsal bir durumun yansısını görmekteyizdir.

Bütün Titanlar arasında dünyanın gidişatı için en önem taşıyanı, en genci olan ve Olymposluları doğuran Kronos'tu.

Uranos ile Gaia'nın birleşmesinin meyveleri Titanlar ve Titanidlerle sınırlı kalmamıştı. Onların ardından Kykloplar geldi: Arges, Steropes ve Brontes elbette ki (adlarının kanıtladığı gibi) şimşeğin ışıltısını, fırtına bulutlarını ve gökgürültüsünü simgeliyorlardı. Ardından, hiddetli devler olan Yüz Kollu Canavarlar (Hekatonkheir'ler) doğar. Bunların adları Kottos, Briare ve Gyes'tir. Bütün bu çocuklar, ışığı görmelerine izin vermeyip, toprağın derinliklerinde kalmaya zorlayan Uranos'tan korkuyorlardı. Gaia onları kurtarmak istedi ve Uranos'a karşı onlarla gizliden işbirliği yaptı. Hiçbiri buna razı olmadı; Titanların en genci olan Kronos hariç, o babasından nefret ediyordu. Gaia bunun üzerine ona çok keskin bir çelik tırpan verdi ve bir gece Uranos Gaia'ya yaklaşırken, onu kıskıvrak yakalayan Kronos bir tırpan darbesiyle babasının hayalarını kesti ve uzağa fırlattı. Yaranın kanı yeryüzüne düşerek bir kez daha dölledi. Böylece yeni canavarlar doğdu: Erinysler, Devler ve dişbudak Nympha'ları olan Meliadeler.

Kronos, bunun üzerine, ilk taslakların çizildiği bir evrenin tek hakimi olarak kalır. Ama hiddetli biriydi ve suçunun lanetini üzerinde taşıyordu. Canavar kardeşlerini serbest bırakmak bir yana, onları annesinin kucağından çekip aldıktan sonra, Tartaros'un dibindeki cehennemi karanlıklara bir an önce gömmüştü. Bu durum Gaia'yı onun aleyhine çevirdi. Ve Gaia, günün birinde çocuklarından biri tarafından tahtından edileceği kehanetinde bulunduğundan, karısı yaptığı Titanid Rheia'nın verdiği çocuklarını aceleyle yuttu. Böylece art arda üç kız doğurtup yutmuş oldu: Hestia,

Demeter ve Hera; ve iki de oğlan, Hades ve Poseidon. Ama çocukların en genci olan küçük Zeus doğmak üzereyken Rheia onu kardeşlerinin akıbetinden kurtarmak isteyerek gizlice saklandı. Gaia'nın yardımıyla Girit'te bir yere sığınıp kurtuldu. Ardından, bir taş alarak onu kundakladı, yeni doğmuş çocuk görünümü verdi ve Kronos'a sundu. Görünüşe aldanan Kronos çocuğu sandığı taşı yuttu ve Zeus kurtuldu. Gaia'nın kehaneti artık gerçekleşecektir.

Rheia küçük tanrıyı çocukluğu boyunca Girit'teki bir mağarada sakladı, onu Nympha'lara ve Kuretalara emanet etti. Kuretalar ele avuca sığmaz iblislerdi, tunç silahlar kullanmayı öğrenmişlerdi ve vakitlerini mızrak ve kalkanlarını vuruşturarak, dans ederek geçiriyorlardı. Rheia onların çıkardığı gürültülerin yeni doğmuş bebeğin viyaklamalarını bastıracağını ve Kronos'un kurbanı olduğu hileyi keşfetmesini engelleyeceğini düşünüyordu. Tanrısal çocuk, keçi Amaltheia'nın sütünü içerek, İda Dağı'nın arılarının özel olarak onun için damıttıkları baldan yiyerek büyüdü. Süt annesi keçi öldüğünde Zeus onun derisini yanına aldı, *Pallas'ın kalkanı* (ya da "keçi derisi") denen bir zırh yaptı; fırtınalı gökyüzünde onu sallıyordu.

Zeus büyüdüğünde babasını tahtından indirmeyi düşündü. Hileye başvurup içirdiği ilaçla, Kronos yuttuğu çocukları geri çıkarmak zorunda kaldı. Kardeşlerine kavuşan Zeus Kronos'a savaş ilan etti. Titanlar kardeşlerinin tarafını tuttular. Savaş on yıl sürdü, sonunda Gaia Zeus'a, eğer Kronos'un Tartaros'a kapattığı canavarları safına çağırırsa ancak zafer elde edeceği kehanetinde bulundu. Böylece Kyklopların, He-

katonkheirlerin ve Devlerin yardımıyla Kronos'un çocukları babalarını tahttan indirmeyi başarırlar. Kronos ve Titanlar zincire vurulur ve Tartaros'ta Uranos'un çocuklarının yerine geçerler. İşte, birinci kuşağı iktidarından eden ve ilk Olymposluları iktidara geçiren Titanlar Savaşı budur.

Görüldüğü gibi, tanrıdoğum efsanelerinin özü bir dizi "ikâme"den ibarettir, dünyada iktidarda olan bir kuşağın yerine şiddet yoluyla bir diğeri geçer. Ve tanrıların en gencinin, her kuşağın en son doğanının mutlak üstünlüğü ele geçirdiğini iki ayrı kez görürüz: Titanların en sonuncusu Kronos ile "Kronos soyundan" son doğan Zeus. Bu olguda, verasetin en genç oğula ait olduğu toplumsal durumun izine rastlandığı konusunda genelde herkes hemfikirdir; ama hiçbir Helen sitesi tarihsel düzlemde bunu kanıtlayacak örnek sunmaz, dolayısıyla bu mitlerin inşa edildiği veraset şemasının Helen olmayan bir ülkeden gelmiş olması çok muhtemeldir. Uranos mitinin açık seçik yıldızla ilişkili niteliği, Kronos'un kendi babasını sakatlamasının dölleyiciliği –en azından bu sahneler bakımından– Asyalı kökenleri göstermektedir; Orta Anadolu'daki Hatuşaş'ta bulunan Hitit metinlerinden bildiğimiz benzer mitler, Kilikya'dan Suriye'ye dek karşımıza çıkmaktadır ve bu bölgelerle Ege havzası arasında sıkı bağların olduğu hep bilinmektedir. Dolayısıyla tam anlamıyla "Yunan" mitler ancak Zeus'un tahta çıkışıyla başlamışa benzemektedir, ama –belki de önem taşıyan sonuç– buna bağlı olarak, tanrı kuşaklarının bu ikili verasetı, kimi zaman sanıldığı gibi, ille de önceden

mevcut inançların yerine geçen fatih bir dinin ifadesi değildir. Bu belki Kronos'u yenen Zeus için geçerlidir; ama Uranos "katili" Kronos için geçerli olamaz. Uranos'un sakatlanması ritüel bir dölleme eylemidir, bu sayede Kronos kozmik yaşamın kaynaklarını "serbest bırakır"; ve mit, gerçek ya da imgede sembolleşen bu ayinin etrafında gelişmiştir. Olymposluların iktidara gelişi ise başka türlüdür.

Zeus ve kardeşlerinin yerine geçtiği tanrılar, belli ölçülerde, "Aryen" fatihlerin Yunanistan'a inişlerinden önceki dini bir sistemi temsil ediyor olabilirler. Bu tanrılar ortadan kaldırılmamıştır; efsanelerde yaşamaya devam ettiler ve hatta, en azından bazı yerlerde, onlara hâlâ tapılıyordu. Ama ikincil, gözden düşmüş, canavarca karakteri Yunan düşüncesini tiksindiren güçler olarak görülüyorlardı. Çoğu denizle ilgili çağrışımlar taşır. Örneğin Yüz Kollu Devler olan Hekatonkheirlerin, Ege'deki en eski seramikler üzerinde çok sık görülen ahtapotların mitsel dönüşmesinden başka bir şey olmaması çok muhtemeldir. Ama dahası da vardır. Uranos ile Gaia'nın oğulları arasında Okeanos'un önemini daha önce vurguladık. "Kanonik" şecereye az çok uyumlu bir dizi paralel efsane bize yeryüzünün bir başka oğlunu tanıtır: Hiçbir erkek gücün müdahalesi olmadan doğmuş bu oğlun adı Pontos'tur – Deniz Dalgası. Gaia onunla birleşir ve ona soy verir. Bunlar arasında özellikle çok sayıda ikincil iblis vardır; bunları ilk Helenlerin gelişinden önceki tanrılar olarak kabul etmek doğru olabilir. Hepsi de Doğa güçlerine ve olaylarına yakındır. Olymposluların durumu ise böyle değildir. Hepsi ya da hemen hemen hepsi,

ikili nitelikte, yakın dönem mitlerinde figüran olarak rastlanan canavar varlıklardır.

Pontos ile Gaia'nın doğan ilk çocukları "Deniz İhtiyarı" Nereus'tur. Okeanos'un kızlarından biri olan Doris'le birleşerek Nereus Kızları'nı –"dalgaların kızları"– dünyaya getirtti. Nereus yaşlı bir bilgedir, bütün sır ve kehânetleri bilir. Ama bunları açığa çıkarmaktan nefret eder ve münasebetsizlerden kurtulmak için başkalaşma gücünü kullanmaktan kaçınmaz. Nereus figürü bize *Odysseia*'da görülen ve Mısır sularında bulunan iblis Proteus'u hatırlatır. Klasik Yunan döneminde Proteus Poseidon'un hizmetkârıdır, büyük tanrıya ait fok sürülerini korumakla görevlidir.

Pontos'un ikinci oğlu Thaumas'tır ve Okeanos'un bir diğer kızı olan Elektra'yla evlenip oğulları olmuştur: İris tanrıların habercisi olup Gökkuşağı'nın kişileşmiş halidir; Aello ve Okypete (Bora ve Hızlı Uçan) denen Harpya'lara kimi zaman bir üçüncüsü olan Kelaino (Karanlık) eklenir. Bunlar Fırtına Cinleridir, denizin üzerine çullanan ve yolu üzerindeki her şeyi söküp alan deniz yeli gibi taşkındırlar. Harpyalar esasen Kapıp Kaçıran'dır. Bu kanatlı kadınların keskin pençeleri vardır ve yaşadıkları yer İyonya Denizi'nin ortasındaki Strofad Adaları'dır.

Pontos'un üçüncü oğlu Phorkys'tir. Yunanistan'ın Batı sahilindeki Kefalonya bölgesinde yaşar. Denizin Yaşlı Kadınları olan ve Enyo, Pemphredo ve Dino denen Graialar onun soyundandır. Onlar Uzak-Batı'da, güneşin asla ışıldamadığı ülkede yaşıyorlardı ve üç Gorgo olan Sthenno, Euryale ve Medusa'nın kız kardeşleridirler. İçlerinden yal-

nızca Medusa ölümlüydü. Gorgoların görünümü korkunçtu. Başlarının etrafı yılanlarla çevriliydi, yabandomuzlarınınkine benzer kocaman keskin dişleri vardı; elleri tunçtandı; altın kanatları sayesinde uçuyorlardı. Gözleri ışıldıyordu ve bu gözlerden öyle delici bir bakış çıkıyordu ki kim görürse taş kesiyordu. Dehşet verici olan Gorgolar dünyanın sınırlarına, gecenin içine sürülmüşlerdi ve kimse onların yanına gidecek kadar cesur değildi. Yalnızca Poseidon Medusa'yla birleşmiş ve onu hamile bırakmıştı. Bu birleşmeden doğan çocuklar Kanatlı At Pegasos, Altın Kılıçlı Varlık Khrysaor'du. Khrysaor da üç gövdeli dev olan ve Herakles'i öldürecek Geryoneus ile Engerek Yılanı Ekhidna'nın babasıdır. Bu Ekhidna daha sonra canavarların en korkuncu olan ve bir süreliğine Zeus'un yerine geçme tehdidi savuran Typhon'la birleşecek ve ona çocuklar verecektir: Canavar köpek Orthros, Ölüler Ülkesi'nin köpeği Kerberos, Lerna bataklığının Hydra'sı ve Bellerophontes'in düşmanı Khimaira. Orthros ile Ekhidna'dan Thebai Sphinks'i ve Nemeia Aslanı doğdu. Yunan hayalgücünün bir şecere oluşturduğu bu kâbus yaratıkları Herakles yenecektir.

Pontos'un son çocuğu Eurybie adlı bir kızdı. O da Titan Krios'la evlendi ve yıldızsı kuşaklar doğurdu. Büyük oğlu Astraios Şafak'la *(Eos)* evlenir. Çocukları, Rüzgârlar, Seher Yıldızı (*Heosphoros*) ve bütün Yıldızlar'dır. İkinci oğlu dev Pallas'tır, ki o da Styks'in kocasıdır. Sembolik güçler doğurmuşlardır: Kıskançlık, Zafer, Güç ve Şiddet.

Olympos-öncesi kuşak –yani doğrudan doğruya Kronos'a bağlı olmayan ama Titanlardan ve Gaia'nın diğer bir-

leşmelerinden gelen bütün tanrılar–, efsanenin kabul ettiği ve tanrıların ya da kahramanların destan derlemelerinde ve "öyküler"de rol oynayacak bütün canavarları kapsar. Ama aynı zamanda ve özellikle saf anlamda "doğalcı" tanrıları da kapsar: Güneş, Ay, Şafak, yıldızlar, Rüzgârlar, Fırtına ve Kasırga gibi doğal olayların cinleri. Gerçekten de, Uranos'un oğlu olan Kykloplar bu ilk kuşağa mensuptur ve bunları mitsel bir halk olan ve Lykia'dan gelip Argos krallarının hizmetine giren ve Miken'de ve Tirynthe'de günümüzde hâlâ görülen devasa bloklardan oluşan insanüstü yapıların ustası olarak kabul edilen inşaatçı Kykloplardan titizlikle ayırt etmek gerekir. "Uranos'un" Kyklopları üç tanedir: Brontes, Steropes ve Arges. Bunların Fırtına'yla açıkça ilişki halinde olduklarını söylemiştik. Zeus da bir gök tanrısı olduğundan, daha ilerde onları hizmetine alacak ve şimşekleri "hazırlamak"la onları görevlendirecektir. Hatta bir geleneğe göre, bebek Zeus'a başlangıçta sahip olmadığı bu silahları onlar vermiştir. Daha sonraları, Kykloplar tanrısal silahların yapımcısı olarak görülmüştür: Apollon'un yayı, Athena'nın zırhı, vs. onların imalatıdır. Bunları, yeni kuşağın demirci-tanrısı Hephaistos'un yönetiminde çalışıyorlardı. Ama bunlar İskenderiye dönemine tarihlenen daha geç dönem hayalgücü ürünleri olabilir. Bu dönemde, Sicilya volkanlarının altında faaliyet gösterirler; geceleyin Stromboli ya da Etna'nın zirvelerini aydınlatan onların demirci ocaklarının ateşidir, civarda körüklerinin gürültüsü, örslerinin dövülme sesi yankılanır. Ama daha eski efsaneler volkanik olguları başka türlü açıklar. Bunları, Zeus'a kar-

şı isyanlarından sonra ve Devler Savaşı'nın sonunda yeraltına gömülen Devlerin gösterileri olarak kabul ederler.

Çünkü Kronos'un zaferinden sonra tatmin olmamış Gaia, Zeus'un zaferinden sonra da tatmin olmamıştı. Galibin, çocukları olan Titanlara muamelesinden hoşnutsuzdu ve onları hapisten kurtarmak istiyordu. Bu amaçla, kendisiyle Uranos'un kanından olma Devlere başvurdu. Bu Devler ise ölümsüz değillerdi, ama ancak bir ölümlüyle bir tanrının ortak darbeleri sonucu öldürülebilirlerdi. Bunlar çok büyük varlıklardı, yenilmez ve güçlüydüler, son derece cesaretliydiler. Kirpi gibi saçları ve sakalları vardı, yılan bacaklıydılar. Onların doğum yeri Trakya'daki Pallene yarımadasıydı. Topraktan çıkar çıkmaz alevler içindeki ağaçları sallamaya ve gökyüzünü kaya yağmuruna tutmaya koyuldular. Bunun üzerine Olymposlular müdahale ettiler. Zeus şimşekle silahlandı, Athena kalkan ve mızrağını eline aldı, Dionysos âsasını salladı; kısacası her tanrı gözde silahıyla müdahale etti. Savaşta bir ölümlünün tanrılara yardımı gerektiğinden Herakles'e başvuruldu. Herakles'in bu müdahalesi tuhaftır. Bütün kronolojilere aykırıdır, çünkü Herakles'in doğumu insanların yaratılışından ve birinci ölümlü kuşağın sonuna damgasını vuran Deukalion tufanından çok sonradır. Bu durum Devler Savaşı'nın yapaylığını ve yakın dönemde yaratılmış olduğunu ortaya koyar; tabii bu Herakles'in, sonraki efsanenin kullanacağı kahramanın bir prototipi olduğu kabul edilebilir. Velhasılı, tanrılarla devler birbirlerine girerler. Herakles özellikle oklarıyla müdahale eder; tam bir tanrı devleri yere sererken o da oklarla vurur.

Devler dağılırlar ve bütün dünya kalıntılarla ve oklarla kaplanır. Örneğin Enkeladus tanrıça Athena'nın üstüne kapattığı Sicilya tarafından ezilir. Poseidon'un fırlatıp attığı Nisyron Adası Polybetes'i ezer. Folklor, efsanenin bu sahnesine bir yığın topografik ayrıntı atfetmiştir; tıpkı Mont-Saint-Michel'de ve başka yerlerde, bir dağın ya da bir adacığın biçiminden dolayı Gargantua'nın akla gelmesi gibi.

Zeus, iktidarı hiç itirazsız ele geçirdikten sonra, bir sınavdan daha geçmek zorundadır: Typhon'a (ya da Typheus) karşı mücadele. Versiyonlara bakılırsa, Typhon Hera'nın oğullarındandı, tanrıça onu hiçbir erkeğin yardımı olmadan doğurmuştu, veyahut Yeryüzü'nün Tartaros'tan yaptığı bir diğer oğluydu. Typhon Devlerden daha büyüktü ve çoğu zaman başı yıldızlara değiyordu. Parmak yerine ellerinde yüz ejderha başı vardı. Belinden ayaklarına dek vücudu yılanlarla kaplıydı. Kanatları vardı ve gözlerinden alev fışkırıyordu. Tanrılar bu canavarın Gökyüzüne saldırdığını gördüklerinde, Mısır'a kadar kaçtılar ve hayvan biçimine girerek çölde saklandılar. Apollon çaylak oldu, Hermes ibis oldu, Ares bir balık, Dionysos bir keçi, Hephaistos öküz oldu, vs. Mısırlıların hayvanların simgelediği tanrılara ibadetleri de böylece açıklanmıştı. Bunun üzerine, Zeus ve Athena Typhon'un karşısında tek başlarına kaldılar. Zeus ve Typhon Mısır'ın ve Arabia Petraea'nın yakınlarında göğüs göğüse bir mücadele giriştiler; Typhon galip geldi ve tanrının silahlanmış olduğu *harpe*'yi ("orak") ele geçirdi. Zeus'un kol ve bacak kirişlerini kesti, kımıldayamaz durumdaki bedeni omuzlarına aldı ve Kilikya'daki bir mağaraya

kapattı; diğer yandan, Zeus'un "sinir"lerini bir ayı postunun içine gizleyip bir ejderhaya emanet etti. Ama Hermes ile tanrı Pan, Typhon'un haberi olmadan bu kirişleri çalmayı ve yerine yerleştirmeyi başardılar. Böylelikle Zeus yeniden gücüne kavuştu ve savaş yeniden başladı. Uzun süren savaşa bütün dünya sahne oldu ve sonunda Zeus rakibini Sicilya'da, Etna'nın altında ezdi ve onu güçsüz bıraktı.

Typhon Zeus'un son rakibi oldu. Poseidon'un iki dev oğlu olan ve Olympos'a tırmanıp Artemis ile Hera'ya aşkları yüzünden hakaret etmek için dağ üstüne dağ yığan Aloeusoğullarının başarıları dünyanın dengesi için gerçek bir tehlike oluşturmadı. Onları Ölüler Ülkesi'ne göndermeye Zeus'un bir şimşeği yetti. Artık Tanrılar Tanrısı'nın otoritesi tartışmasızdı. Canavarlar çağı geride kalmıştı. Dünyayı bir süre sonra tanıyacak olanlar, Yeryüzü'nün oğlu olan ilkel varlıkların az çok yozlaşmış soyları olacaklardır. Bunlar yalnızca insanlar için korkunç olacaklardır ve Zeus onları öldürme görevini Herakles'e emanet edecektir.

Geriye evrende insanların varlığını açıklamak kalmıştı. İnsanlar Kronos'un soyundan gelmezler; bir başka Titan'ın, İapetos ile karısı, Okeanos kızlarından Klymene'nin soyundandırlar. İapetos'un dört çocuğu oldu: Atlas, Menoetios, Prometheus ve Epimetheus. İlk ikisi kaba ve "ölçüsüz" devlerdi. Atlas yıldızsı iblisler yarattı; Hyadlar ve Pleiad takımyıldızları onun soyundandır. Atlas tanrılara karşı katılmış olduğu Devler Savaşı'nın ardından ciddi bir cezaya çarptırıldı. Gökkubbe'yi, dünyanın Uzak-Batı'sında, Okeanos'a doğru eğildiği yerde omuzlarının üzerinde taşımakla görev-

lendirildi. Gorgon Medusa'yı öldürmekten gelen Perseus, canavarın yüzünü gösterdiği Atlas'ı taşa çevirir. Böylece Atlas, Herkül'ün Sütunlarının güneyinde, insanların yaşadıkları yerin sınırı olan ve büyük Okyanus'un başlangıcını belirten dağ olur.

İapetos'un dört oğlundan Prometheus'un, Ölümlüleri çamurdan şekillendirerek yarattığı da zaman zaman söylenir. Aslında bu rivayet genel kabul görmüş değildir. Hesiodes'in *Tanrıdoğum*'unda Prometheus insanlara iyilik yapan ve onlar için Zeus'u kandırmaya defalarca kalkışmış biri olarak kabul edilmişti. İlk kez, bir kurban töreni sırasında kandırmıştır. Prometheus bir öküzü ikiye bölmüştür: bir yanda, hayvanın derisi, eti, karnının içindeki organları; diğer yanda, etleri tamamen sıyrılmış, ama güzel bir beyaz yağın altına gizlenmiş kemikler. Sonra Zeus'a istediği tarafı seçmesini söyler; gerisi de insanlara düşecekti. Zeus beyaz yağı seçti, ama yağın altında yalnızca kemik olduğunu fark edince, Prometheus'a ve Ölümlülere karşı büyük bir öfkeye kapıldı. Onları cezalandırmak için, ateşi göndermeyi reddetti. Bunun üzerine Prometheus göğe çıktı ve ateş tohumlarını "güneşin tekerleğinden" aşırdı, sonra onları yeryüzüne getirerek boş bir bitki gövdesinin içine sakladı. Bu kez, Zeus'un intikamı örnek oldu. Prometheus'u çelik bağlarla Kafkaslara zincirledi ve Canavar Engerek Ekhidna'dan doğma bir kartal Prometheus'un ciğerini yedi, ciğer de sürekli yeniden doğdu. İşkence ta ki Herakles'in bir ok atarak kartalı öldürdüğü ve devin bağlarını çözdüğü güne kadar sürdü. Ama Zeus Prometheus'un sonsuza dek dağda bağlı kalacağına Styks

üzerine yemin etmiş olduğundan, serbest kalan dev bir parça kaya kakılmış çelik bir yüzük takarsa sözün tutulmuş olacağına karar verilir. Ölümlüler ise daha sert cezalandırıldılar, çünkü bu cezanın çaresi yoktu. Zeus Hephaistos'tan ve tanrıça Athena'dan henüz bilinmeyen bir varlık yaratmalarını talep etti; tanrıların her biri bir nitelik verecekti. Bu varlık Kadın'dı ve çok fazla meziyet edindiğinden ona Pandora (bütün meziyetlere sahip olan) dendi. Güzellik, zarafet, el becerisi ve ikna gücüne sahipti, ama Hermes de onun kalbine yalan ve dalavere sokmuştu. Zeus'un onu Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a hediye ettiği anlatılır. Epimetheus ise Zeus'tan hiç hediye almaması yönünde kardeşinin öğüdünü unutarak güzelliğiyle baştan çıkar ve kabul eder. Yeryüzünün bir yerlerinde, içinde bütün kötülüklerin bulunduğu bir küp vardı ve içindekilerin çıkmasını önleyen bir kapakla ağzı kapatılmıştı. Pandora yeryüzüne iner inmez küpü keşfetti ve meraktan içi içini kemirdiğinden küpü açtı. Bunun üzerine bütün kötülükler serbest kalıp Ölümlüler arasında yayıldı. Ama korkan Pandora küpü kapattı ve küpün en dibinde bulunan Umut içerde kaldı.

Bir diğer versiyona göre, Zeus'un Pandora'ya düğün hediyesi olarak verdiği küpün içinde bütün iyilikler bulunuyordu, ama ihtiyatsız Pandora onları kaçırttı ve hepsi de tanrıların yanına çıktı. Her iki durumda da insanlara kalan tek teselli Umut olur.

İnsanları yaratma meziyetini Prometheus'a atfetmeyen rivayetler de Ölümlüleri onun soyunu bağlarlar. Prometheus'un Deukalion adlı bir oğlu vardı. Epemetheus ile Pan-

dora'nın kızı Pyrrha'yla evlenmişti. O dönemde yeryüzünde başka insanlar da vardı – bunların kökeni açıklanamamıştır. Bunlar, ahlaksız ve kötü "bronz çağı insanları"dırlar. Zeus onları ortadan kaldırmaya karar verir ve büyük bir tufan başlatır. Yalnızca "dürüst" iki kişi, Deukalion ile Pyrrha kurtulacaktır. Prometheus'un önerisi üzerine, sular üzerinde yüzen bir "gemi" inşa ederler. Dokuz gün dokuz gece sonra Tesalya dağlarına varırlar. Sonra, tufan dindiğinde gemiden çıkarlar ve ıssız yeryüzünde yalnız kaldıklarını görürler. Zeus onlara Hermes'i gönderir. Hermes bir dilekte bulunmalarını, arzularının yerine geleceğini söyler. Deukalion arkadaşları olsun ister. Zeus bunun üzerine "annesinin kemikleri"ni omzunun üzerinden fırlatmasını emreder. Pyrrha da aynısını yapmalıydı. Böyle bir saygısızlık Pyrrha'yı ürkütür. Ama Deukalion kastedilenin Evrensel Anne "Toprağın kemikleri" olan taşlar olduğunu anlar. İtaat eder ve attığı taşların her birinden erkekler doğar; Pyrrha'nın attıklarından da kadınlar doğar. Deukalion ve Pyrrha'nın, ayrıca, daha normal bir şekilde, başka çocukları da doğar ve bunlar çeşitli Yunan halklarının ataları olurlar. Helena adlı büyük çocuklarından Doros, Ksuthos ve Aiolos doğar. Doros ve Aiolos Dor ve Aiol soylarına adlarını vermişlerdir. Ksuthos'un ise çocukları arasından Akhaeos ve İon, Akalarla İyonyalılara adını vermişlerdir. Böylelikle Yunan halkının ana bölümleri ortaya çıkar. Artık evrendoğum ile tarihin sınırındayız.

Yaratılışla ilgili efsanelerin tutarlı bir bütün oluşturmadıkları görülmektedir. Bunun nedeni yalnızca çok sayıda

değişkeleri olması değil, sanki Yunan düşüncesi her türlü bütünsel açıklamadan nefret edip dünyanın çeşitliliğine daha duyarlıymış gibi, tek bir yaratıcı edime hiçbir zaman rastlanmamasıdır. Yunan düşüncesine göre bir tanrı ya da bir demiurgos'un evreni tek başına ve topyekun *düşünmesi* asla olamaz. Doğaüstü güçler bile tamamen hakim olamadıkları bir geleceğe sürüklenirler. Hiçbir kararları geri alınamaz değildir. Şeylerin Gücü onların iradeleri üzerinde hakimdir; kimi zaman Yazgı denen bu güç, niyetlerle ve yeminlerle oyun oynar. Rasyonel bir plana göre tasarlanmış bir yaratılış kavramı çok daha sonraları, ancak filozoflar zamanında ortaya çıkacaktır, ama o zaman da mitin alanı terk edilmiş olur.

Ayrıca, insanın yaratılışının daha belirgin bir noktasında bile bu kavramın beli bir muğlaklık içerdiği de saptanır. *Herhangi* bir insanın, *herhangi* bir soyun yaratılışını açıklayan efsaneler vardır fakat bunlar açıklanmayan başka insanların ve başka soyların önceden varlığını varsayarlar. Yunan düşüncesi, mit düzeyinde bile bütün insanların denkliğini bir türlü kabul edememiş ve kendi bölgeciliğinden asla çıkamamış gibidir. Deukalion ve Pyrrha mitinde özetlenen bir "Tesalyalı" yaratılışı vardır. Ama aynı zamanda bir Argos yaratılışı da vardır. Burada İnakhos nehri ile nympha Melia'nın (adı dişbudağı hatırlatmaktadır) Phoronea adlı oğulları "ilk insan" kabul edilir. Bu Phoronea'dan gelen soyda, Argos halkının adının geldiği Argos'tan başka, bir Pelasgos (Pelasgoi halkının adı burdan gelir), bir Akhaeos (Ksuthos'un oğlundan başka), bir Messene (Mesenya'nın

isim babasıdır) ve bir Phthios (Tesalya'daki Phthia ülkesi adını ona borçlu olduğu kansındadır) bulunur. Yerel gelenek ve rivayetler bize bir evrendoğumdan ziyade, çok sayıda kuşak sunmaktadır. Bunların içinden insan soyunun yavaş yavaş çıktığını görmekteyiz ve tesadüfen de (ağaçların yaşamına bağlı dişi ruhlar olan) nymphalar, ırmaklar ve dryadlar doğarlar. Tanrılarla ölümlüler arasında, *ex nihilo* bir yaratılışın gerektirdiği gerçek bir süreklilik şeklindeki çözüm yoktur. Yunanlıların gözünde insanın "mertebe yitirmiş tanrı" olduğu bir noktaya kadar ileri sürülebilir. Genellikle mitin tersi bir süreci ifade etmesi ve bize insanların kendi güçleriyle tanrı onuruna eriştiklerini göstermesini de bu durumla açıklanabilir.

Sonuçta, bir yaratılış mitinin muhtemelen en iyi ifadesi olan Prometheus efsanesi, tuhaf bir şekilde, insanların Zeus'un iradesi dışında doğduklarını vurgular. Zeus'la ölümlüler arasında gerçek bir uzlaşmazlık olmasa da, tanrı, kökeninde ve esasen, "insanların babası" değildir. O, kendi nüfuz alanı içinde insana rastlayan ve ona iyi kötü uyum sağlayan bir efendidir. Zeus'un insanlara ihtiyacı vardır; Olymposlularla kıyaslandığında insanlar yan bir daldır, gözden düşmüş kuzenlerdir kuşkusuz, ama evren sahnesinde, daha güçlü ve daha donanımlı olan tanrılar karşısında bir tür temel eşitlikten yararlanırlar. Hepsi de Yazgı'ya boyun eğerler. Böyle bir dünya anlayışı karşısında, insanların köle ve tanrıların özgür insanlar olacağı bir Site akla gelir: koşullar ve iktidar bakımından tesadüfi farklılık, ama benzer doğa.

III. Bölüm

OLYMPOSLULARIN DESTAN DERLEMESİ

Zeus'un kışkırttığı göksel devrim, Kronosoğulları kuşağını iktidara taşımıştı. Bu çocukların en küçüğü yeni efendiydi. Soyun ilk çocukları kızdı: Hestia, Demeter ve Hera. Ardından üç oğlan gelmişti: Hades, Poseidon ve Zeus. Kronosoğulları kuşağı da, Uranosoğlu Titanlar gibi simetrik olarak dağılmıştı ama sayıca ancak yarıya erişiyorlardı. Ancak daha baştan itibaren her birinin Yazgı tarafından belirlenmiş kendi sıfatları ve alanları vardı. Üç tanrıça için tartışmasız bir durumdu bu. Hestia aile ocağına hükmediyordu; insanların konutlarındaki ocak gibi kımıldamadan Olympos'ta hareketsiz duruyordu; Zeus'tan sonsuz bakirelik elde etmişti. Küçük kardeşi Demeter ekili toprağa hükmediyordu. O, ilk Anne olan ve dağları, çölleri olduğu kadar en hoş bölgeleri de içinde barındıran Gaia'dan farklıdır. Demeter de bereketli bir annedir ve –göreceğimiz

gibi– özellikle buğday mitlerine bağlıdır ve ona ibadet etmek için tercih edilen yerler has buğday yetişen verimli düzlüklerdir. Hera ise evlilik tanrıçasıdır. Zeus'un eşidir; bu tanrısal birleşme her yıl bayramlarla kutlanır. Tanrıçanın heykeli genç kız süsleriyle donatılar ve tören alayı halinde siteler boyunca gezdirilerek düğün yatağının hazırlanmış olduğu bir mabede kadar taşınır. Böylece çiftin dölleyici gücü ve onlar aracılığıyla da bütün Doğa'nınki yenilenmiş oluyordu.

Kronos'un üç oğlu olan Hades, Poseidon ve Zeus'un niteliklerinin ezelden ebede onlara ait olmadığı, bir kura çekiminin sonucu olduğu rivayet edilir. Titanlar üzerinde zafer kazandıktan sonra, üç kardeş dünyanın üç bölgesini paylaşırlar. Zeus göğü alır; Posiedon denizi, Hades ise yeraltı imparatorluğunu ve Ölüler Krallığını. Fakat daha Titanlara karşı savaş sırasında her biri Kykloplardan gelecekteki işlevleriyle ilgili bir silah almıştı: Zeus şimşek, Hades başına geçireni görünmez kılan bir miğfer (Ölüm'ün simgesi), Poseidon ise tonbalığı avcılarınınkine benzer üç dişli bir çatal almıştı ve bununla toprağı ve dalgaları karıştırıyordu. Destan derlemesinin ortasında, görüldüğü gibi, tarihsel amaçlı bir anlatı ile içkin bir tasvir birleşir; olguların kronolojik tarifiyle belirgin bir çelişkiye düşmek rahatsız etmez, örneğin Herakles'in Devler Savaşı'na müdahalesi kahramanın doğuşu için genel olarak kabul görülen tarihten öncedir.

Kronosoğullarından ilk altı Olymposlu'ya başka tanrılar da gelip eklenir ve birlikte Büyük Tanrılar "meclisi"ni

oluştururlar. Çoğu Zeus'un oğlu ya da kızıdır. Bu nedenle kimi zaman ona "Tanrıların babası" adı verilir. Özellikle Roma'da, Etrüsk etkisi altında gelişen geç dönem geleneğinde on iki Büyük Tanrı bilinir (bunlar sayı bakımından on iki Titan'a eşittir), ama tam listeyi çıkarmak kolay olmaz ve hiç kuşkusuz ki çağlar boyunca bu liste değişmiştir. Zeus'tan doğan ve klasik dönemde "ikinci kuşak" Olymposluları oluşturan tanrılar şunlardır: Afrodit, Apollon, Artemis, Hephaistos, Athena, Ares, Hermes ve Dionysos. Böylece, altı Kronosoğluyla birlikte toplam on dört tanrı eder. Bu tanrılardan Dionysos Homeros tarafından bilinmemektedir; onun Olympos'a sonradan geldiği söylenir ki bu doğru değildir, onun adı Miken dönemlerinden beri bilinmektedir, çünkü "B hattı" denen yazıtlarda yer almaktadır. Homeros'un sessizliği başka nedenlerle açıklanır. İlle de on iki sayısını bulmak için Hades ile Poseidon'u dışarda bırakmak gerekir, çünkü onların bölgeleri gökte değildir. Ama kanonik listenin dışında kalan başka tanrılar da vardır. Demeter ile Zeus'un kızı olan ve Hades'in eşi olarak ve onun tarafından Ölüler Ülkesi'nde tutulan Persephone doğal olarak dışarda tutulur; ayrıca Poseidon'un eşi, Nereus ile Doris'in kızları Amphitrite de dışarıda tutulur. Zeus'un tanrı çocuklarının çoğunun durumu da doğal olarak böyledir: tanrıların gençliğini simgeleyen Hebe, doğurma iblisi İlithya, Mevsimlere öncülük eden güçler olan Hora'lar, tinin bütün çıkar gütmeyen faaliyetlerinin kaynaklandığı Musalar, bitkilerin her yıl yeniden canlanmasına göz kulak olan ve dünyanın sevincini temsil eden Kharitler (*Üç Gü-*

zeller)... Bütün bu tanrılar yalnızca Büyük Tanrıların etrafındadır, onların kortejinde eşlikçi olarak yer alırlar ama onların ayrıcalıklarından asla yararlanmazlar.

Yeni Olymposluların sıfatları da Büyük Tanrılarınki kadar tanımlıdır. Apollon kâhinliğe, hastalıkların iyileştirilmesine, aynı zamanda da yayılmasına ve müziğe öncülük eder – Musaların korosunu yönetir ve altından bir lir çalar. Bu çeşitli işlevlerin ardında, sihirli "ezgiler"in büyüleyici gücü keşfedilir, çoğul kişiliğin temeli belki de burada yatmaktadır. Apollon genellikle bir güneş tanrısı haline getirilir ve bu fikir onun bazı sıfatlarında, Apollon ayinlerinin herhangi bir sanında doğrulanır. Ama güneşe özgü bu doğası Apollon için temel değildir. Kuşkusuz ki, annesi Leto aracılığıyla doğrudan doğruya "yıldızsı" Titanlara, Koios ile Phoibe'ye bağlanır, ama, daha önce gördüğümüz gibi, Güneş (*Helios*), mitolojinin içinde ayrı bir iblistir. Güneş'in kendine özgü efsaneleri vardır ve ona daima "Titan" sıfatı atfedilir, çünkü Hyperion'un oğlu olarak kabul edilir. Benzer bir adlandırma Apollon'a hiç uygun düşmez. O, esasen bir Olymposludur ve son derece karmaşık bir doğası vardır.

Leto onu Delos adasında dünyaya getirdiğinde, kutsal kuğular uçarak adanın etrafında yedi kez dönmüşlerdir çünkü ayın yedinci günüdür. Sonra, kuğular onu kendi ülkelerine, Okyanus kıyısına, daima berrak bir gökyüzünün altında yaşayan Hyperboreoi'nin yanına götürürler. Burada bir yıl kalır, yöre sakinlerinden saygı görür ve yazın ortasına doğru, bayramlar ve ezgiler arasında Yunanistan'a geri döner. Her yıl Delphoi'de tanrının geri dönüşü kutlanır. Gerçek-

ten de Apollon Delphoi'ye geri dönüşünde oraya yerleşir. Önce oklarıyla, dağda eski bir Themis mabedini koruyan ve ülkeyi binlerce kez yakıp yıkan Python adlı bir ejderhayı öldürmek zorunda kalır. Kurbanının anısına, "Phytho" dediği oyunlar düzenler. Themis mabedini ele geçirerek benimser ve mabette ona bir üçayaklı adar; kehanette bulunmakla görevli rahibeler bunun üzerine oturuyordu.

Tanrıların en yakışıklısı olan Apollon, iri yarı, kıvırcık, mavimtırak röfleli siyah saçlarıyla nam salmıştır, çok sayıda aşkıyla bilinir, ama pek azı karşılık bulmuştur. Tesalya'daki ırmak tanrısı Peneus'un kızı nympha Daphne Apollon'un dileklerine karşılık vermez; dağa saklanır ve Apollon da peşine düşmüş olduğundan, kendisini dönüştürmesi için babasına yalvarır. Peneus onu Apollon'un kusursuz ağacı olan bir defneye dönüştürür. Tanrı'nın bir diğer bahtsız aşk hikâyesi Koronis'le yaşadığıdır. Koronis Apollon'dan Asklepios'a hamiledir, ama o sırada âşığını aldatan Koronis kendini İskhys adlı bir ölümlüye verir. Apollon Koronis'i bir okla öldürür ve cenaze ateşi yakılırken küçük Asklepios'u annesinin karnından çekip alır.

Apollon, Priamos'un kızı Kassandra'yla da mutlu olamaz. Kassandra'yı baştan çıkarmak için ona kâhinlik öğretmeyi teklif eder. Kassandra kabul eder ama sırrı öğrendikten sonra, Apollon'un arzusuna teslim olmak istemez. Gücenen Apollon onun ağzına tükürür ve böylelikle onu ilminden değilse de, ikna gücünden yoksun bırakır. Ve zavallı Kassandra en doğru kehânetlerde bulunsa bile kimse ona inanmaz.

Apollon'un aşkı kadınlarla sınırlı kalmaz. Genç delikanlıları da sever. Sevdiklerinin en ünlüleri Hyakinthos ve Kyparissos'tur. Onların ölümü, daha doğrusu başkalaşımları (ilki bir sümbül olur, ikincisi servi) Apollon'u derinden etkiler. Bu iki efsanenin ardında, Helenlerin gelişinden önceki ve muhtemelen "Egeli" ibadetlerinin Apollon tarafından benimsenmiş anısı gizli olabilir.

Son olarak da, Apollon'un iki kez sınavdan geçtiği ve ölümlülerin hizmetine girmek zorunda kaldığı anlatılır. İlki, Zeus'u demir zincirlere bağlayıp gökyüzünden sallandırmak amacıyla Poseidon, Hera ve Athena'yla yaptıkları gizli anlaşmanın ardındandır. Kumpas başarısız kalır; ceza olarak Apollon ve Poseidon Troya kralı Laomedon için çalışmak ve şehrin duvarlarını inşa etmek zorunda kalırlar. Çalışma bittiğinde iki tanrı kraldan kararlaştırılan ücreti isterler; ama Laomedon ödemeyi reddeder ve onları kulaklarını kesmekle ve köle olarak satmakla tehdit eder. İkinci sınama da tanrının Tesalya'daki Pherai Kralı Admetos'a hizmetidir. Bu işi ona dayatan Zeus'tur, çünkü ölüleri diriltmekten suçlu olan Apollon'un oğlu Asklepios'u öldürmekte kullandığı şimşeği Zeus'a vermiş olan Kyklopları Apollon oklarıyla öldürmüştü. Böylece Apollon bir yıl boyunca Admetos'un sığırtmacı olur. Bu sürülere baktığı süre boyunca hayvanlar mucizevi şekilde gelişirler; buzağılar çifter çifter doğar ve genel olarak Admetos'un yurdunda bolluk görülür. Hatta Admetos'un tanrının âşığı olduğu bile söylenir.

Kız kardeşi Artemis Apollon'un dişi karşılığıdır. Onun gibi o da silah olarak yay kullanılır, kadınlara –özellikle de

doğurmak üzere olanlara– ani ölüm okları gönderir. Artemis sonsuza dek bakire kalmıştır; vaktini avla geçiriyor, köpeklerinin eşliğinde dağları aşıyordu. Apollon'un güneş tanrısının niteliklerine sahip olması gibi, Artemis de daha Antikçağ'dan beri Ay'la özdeşleşmişti. Bununla birlikte, yalnızca Selene'nin benzeri olmakla kalmaz. Bir yıldızı simgelemekle sınırlı kalmaz; o aynı zamanda "Vahşi Hayvanlar Tanrıçası"dır, orman hayvanlarının üretkenliğine öncülük eden esrarengiz güçtür ve bu haliyle, başlangıçta hiç kuşkusuz büyük Girit tanrıçasına ait olmuş özelliklere sahiptir. Bakire Artemis'in doğum esnasında çağrılması ve genç annelerin onu kendileri için ölümcül olabileceği bu tehlikeli durumda kurtarıcı kabul etmeleri tuhaftır – ama bu karmaşık kökenle açıklanır. Artemis'in bu gücünün kendi doğumundan kaynaklandığı anlatılır. Annesi Leto Zeus tarafından sevilmişti ve hamile olduğu tanrısal ikizleri tam dünyaya getirmek üzereydi ki, genç kadını acımasızca kıskanan Zeus'un meşru karısı Hera, doğum sancıları çekerken yeryüzünün herhangi bir yerinin ona barınak olmasına izin vermedi. Leto umutsuzca oradan oraya gider, ama her gittiği yer onu reddeder. Sonunda, kendisi de gezgin, kıraç, kimseden çekinecek yanı olmayan bir ada olan Delos onu kabul etmeye razı olur. Zavallı kadın çocuklarını bütün adadaki tek ağaç olan bir palmiyenin dibinde dünyaya getirir. Önce Artemis doğar. Hemen ardından, ikizlerin diğeri olan Apollon'un doğumuna yardım ederek annesinin kurtulmasını sağlar.

Hephaistos ateşe hükmeder. Kendisi ateş değildir, ama demircilik sanatında ve maden işlemeciliğinde ustadır. Ge-

nellikle Zeus'un oğlu olarak kabul edilir, ama kimi zaman Hera'nın onu hiçbir eril öğe olmaksızın, Zeus'un kafasından çıkan Athena'nın doğumuna kızarak tek başına dünyaya getirdiği de söylenir. Hephaistos topal bir iblistir. Bunun nedenini bize *İlyada* açıklar. Hera Herakles konusunda Zeus'la tartışırken, Hephaistos annesinin tarafını tutar. Bunun üzerine Zeus onu bir bacağından tutarak Olympos'un tepesine fırlatır. Hephaistos bütün bir gün boyunca düşer; akşam, Lemnos adasında yeryüzüne değer ve nefes nefese buraya yığılır. Ölümsüz olduğundan ölmez, ama sonsuza dek topal kalır. Efsane bize Hephaistos'u tanrısal bir zanaatkâr olarak gösterir, demirci Kyklopların yardımıyla başka tanrılar için mücevher ve silah yapmaya daima hazırdır. Ama onun destan derlemesinin en ünlü olayı Afrodit'le talihsiz evliliği olur.

Fiziksel olarak gözden düşmüş olan Hephaistos çok güzel kadınlarla birlikte oluyor geçinmektedir. Ona eş olarak kimi zaman Kharitlerin en mükemmeli Kharis (Zarafet), kimi zaman ise Kharitlerin en genci Aglaie yakıştırılır. Ama Zeus sonunda ona tanrıçaların en güzeli olan Afrodit'i eş olarak verir. Bununla birlikte, Afrodit Ares'e vurulmakta gecikmez, öyle ki her şeyi gören Güneş, günün birinde iki âşığı birbiriyle yanyana eğleşirken yakalar. Gidip macerayı kocaya anlatır; koca hiçbir şey demez, ama görünmez bir ağ hazırlayarak karısının yatağının etrafına gerer. Ağ tam zamanında kapanarak iki suçluyu kıskıvrak yakalar ve hareket etmelerini engeller. Bunun üzerine Hephaistos bütün tanrıları gösteriye çağırır. Serbest kalan Afrodit utanç için-

de kaçar ve bütün tanrılar bitmek bilmez kahkahalara gömülürler.

Sadakatsiz eş Afrodit genellikle Zeus ile birinci kuşaktan tanrıçalardan biri olan Dione'nin kızı kabul edilir. Daha yaygın olan bir diğer rivayet ise Afrodit'i Uranos'tan doğurtur. Tanrının kanı, organları kesildikten sonra denize düştüğünde döllenmiş olmalıdır. Bu durumda Afrodit "dalgalardan doğan" kadın olur; şairler genellikle ona bu sıfatı yakıştırırlar. Denizin köpüklerinden çıktığında, Zephyroslar tarafından önce Kythera'ya, sonra Kıbrıs kıyılarına götürülür. Buralar onun gözde yerleridir. Tarih çağlarında oralarda özellikle ünlü Afrodit mabetleri olmuştur. Orada Horalar (*Mevsimler*) tarafından karşılanır, Afrodit'i giydirirler ve Ölümsüzler arasına götürürler.

Afrodit efsanelerinde çok çeşitli öğeleri bir araya getirir. Hiç kuşku yok ki, başlangıçta bütün evreni yasalarına tabi kılan korkunç bir güç olarak görülür. Kadın üretkenliğinin iblisidir ve aşikâr bir analojiyle, Doğa'nın verimliliğinin de iblisidir. Mitleri içerisinde en ünlüsü olan Adonis'le aşkı hem çok aydınlatıcıdır, hem de bize tanrıçayla özdeşleştirilen bazı ibadetlerin kökenini göstermektedir.

Gerçekten de Suriye kralı Theias'ın Myrrha ya da Smyrna adlı bir kızı olduğu anlatılır. Afrodit'in öfkesi onu babasıyla ensest ilişki arzulamaya iter. Süt annesinin yardımıyla Smyrna Theias'ı aldatmayı başarır ve on iki gece boyunca onunla birleşir. Ama on ikinci gece Theias işlenen suçu keşfeder ve onu öldürmek üzere peşine düşer. Smyrna tanrılara yalvarır, tanrılar da onu mür ağacından bir çalıya dönüş-

türürler. On ay sonra ağacın kabuğu çatlar ve içinden bir çocuk çıkar, adı Adonis olur. Çocuğun güzelliğinden etkilenen Afrodit onu alır ve Ölüler Ülkesi'nin karanlığında gizlice büyütmesi için Persephone'ye emanet eder. Ama Ölüler Kraliçesi de güzel Adonis'e vurulur ve onu Afrodit'e vermek istemez. Tartışmaya Zeus hakem olur ve Adonis'in yılın üçte birini Afrodit'le, üçte birini Persephone'yle, geri kalan üçte birini ise kimle isterse onunla yaşamasına karar verir. Ama Adonis yılın üçte ikisini Afrodit'in yanında, yalnızca bir çeyreğini ise Ölüler Ülkesi'nde geçirir. Bir süre böyle geçer, ama sonunda Ares kıskançlığa kapılıp genç adama karşı canavarca bir yabandomuzu gönderir ve keskin dişlerinin bir darbesiyle Adonis ölümcül bir yara alır. Yaralı Adonis'in kanından dağlaleleri doğar. Afrodit, âşığının anısına bir cenaze töreni düzenler ve Suriyeli kadınlar her yıl bunu kutlarlar. Vazolara tohumlar ekerler ve sıcak suyla sulayıp çok kısa sürede yetişmelerini sağlarlardı. Bu fidanlıklara "Adonis bahçeleri" denir. Bu şekilde hızla büyüyen bitkiler kısa sürede ölür ve kadınlar da Afrodit'in sevdiği genç erkeğin yazgısına gözyaşı dökerler. Aynı zamanda, Byblos'a dökülen Adonis ırmağı, sanki kahramanın kanıyla boyanmış gibi kırmızı bir renk alır. Bu efsanenin Sami kökenleri açıkça ortadadır: Adonis adı *Efendi* anlamına gelen Sami kökten gelir ve bulunduğu yer de Afrodit'in kimi karakterlerini ve özellikle en temellerini büyük Suriye tanrıçasına borçlu olduğunu kanıtlamaktadır.

Afrodit'in bitkilerle ilişkisi ve ilksel gücü yavaş yavaş unutulur ve onun etrafında gelişen destanlar artık aşk mace-

ralarının anlatısından başka bir şey olmaz. İda dağındaki Ankhises'i sever ve kendisinin bir ölümlü olduğuna, Frigya kralının kızı olup Hermes tarafından kaçırılarak ormana bırakıldığına onu inandırır. Ona Aineias adlı bir çocuk verir ve bu aşkın sırrını kimseye söylememesi için yemin ettirir. Afrodit ile Ares'in suçlu birlikteliğinden iki çocuk doğar: Eros ve Anteros (Aşk ve Karşılıklı Aşk). İskenderiye dönemi sanatçıları onları bizim "küçük melekler"imizin doğrudan modeli olan küçük çocuklar biçiminde temsil etmeye çabalamışlardır. Pompei resmi bu tür sahneleri popülerleştirmiştir: Cezalandırılan Aşk ile Yaralı Aşk'ta Eros, annesi Afrodit'in yanında somurtan ya da üzgün afacan bir çocuk olarak belirir. Evrendoğumların Eros'u unutulmuştur; annesi ve kendisi artık geçmişin temel figürleri değil, gelin odalarının süslemeleridir.

Bununla birlikte, efsane korkunç bir Afrodit'in anısını da koruyordu. Afrodit'in lanetleri ünlüydü. Ares'e kendini teslim ettiği için cezalandırmak amacıyla Eos'u (Şafak) Orion'a umarsızca âşık eden odur. Kendisini küçümseyen Lemnoslu kadınları cezalandırmak için onlara öyle dayanılmaz bir koku verir ki, kocaları onları terk edip Trakyalı esirlere giderler. Afrodit Pathos'ta Kinyras'ın kızlarını da cezalandırarak, onlara yabancılara fahişelik yapma arzusu verir. Ama özellikle Troya Savaşı sırasında gücünü gösterir. Bir gün Nifak (Eris), tanrıların arasına, en güzel tanrıça için bir elma atar. İçlerinden üçü ödül elmayı talep eder. Zeus Hermes'e üçünü birden –Afrodit, Hera ve Athena– Troya'daki İda'ya götürmesini ve orada Priamos'un oğlu

güzel Paris'in hüküm vermesini buyurur. Tanrıçalar Paris'in önünde tartışmaya tutuşurlar ve ona hediyeler vaat ederler. Hera yargıcına bütün dünyanın krallığını vaat eder; Athena onu savaşta yenilmez kılacaktır. Afrodit ise ona bütün ölümlülerin en güzeli olan Helen'le evlilik sunmakla yetinir. Paris Afrodit'ten yana kararını verir ve bu da Yunanlılarla Troyalılar arasındaki savaşın kaynağı olur. Savaş sırasında tanrıça Troyalılardan yana müdahale eder; Paris'i muharebe alanında kurtarır, Diomedes'in saldırdığı Aineias'ı korur, hatta bu çatışmada kendisi bile yaralanır.

Tanrıça Athena Afrodit'in tam zıttıdır. Zeus, hükümranlığının ilk dönemlerinde Okeanos kızlarından Metis'le (adı *İhtiyat*, aynı zamanda da *Sinsilik* anlamına geliyordu) evlenmiş ve onu hamile bırakmıştı. Gaia ve Uranos Zeus'a eğer Metis'in bir kızı olursa, ardından bir oğlan dünyaya getireceğini ve onun da dünyanın efendisi olacağını bildirirler. Yazgı böyle istiyordu. Zeus, hiç tereddüt etmeden, kendi gücünü kurtarmak için Metis'i yutar. Doğum anı geldiğinde, bir balta vuruşuyla kafasını yarmasını Hephaistos'a emreder. Kafatasından silahlar içinde bir kız çıkar. Bu tanrıça Athena'dır. Bu doğumun gerçekleştiği yer, Libya'daki Tritonis Gölü kıyısıdır.

Athena savaşçı bir tanrıçadır ve onun destan derlemelerinde çok sayıda menkıbesi anlatılır. Devlere karşı savaşta önemli bir rol oynar: Pallas'ı öldürür, derisini yüzer ve bundan bir zırh yapar. Athena'nın simgeleri kalkan, mızrak ve zırhtır; kalkanının üzerinde, Perseus'un vermiş olduğu ve bakanı taşa çeviren Medusa'nın başını taşıyordu. Ama tuhaf

bir tezatla, Athena aynı zamanda barış tanrıçasıdır. Mahatlidir; iplik eğirenleri, dokumacıları, nakkaşları korur; savaş arabası onun icadı olsa da, Attika'yı zeytinliklerle donatan ve zeytin tanelerinin yağını çıkarmayı insanlara öğreten de odur. Genel olarak efsanelerde gösterilen cesareti tam kılan Tin ve Akıl olarak müdahale eder. Herakles'i silahlandıran, güç anlarda ona destek veren odur. Sonuçta ona ölümsüzlük veren de odur. *Odysseia*'da sık sık Odysseus'un yardımına koşar, ona en ihtiyatlı ve en bilgece kararları esinler.

Athena bakire kalır. Bununla birlikte, bir Attika rivayetine göre, Athena'nın aşağıda anlatılan koşullarda bir oğlu olmuştur. Bir gün Hephaistos'u demir atölyesinde ziyaret edip silah sipariş vermeye gittiğinde, Afrodit'in terk ettiği tanrı Athena'ya âşık olur. Bunu ona söyler, ama Athena onu dinlemek istemez ve kaçar. Hephaistos peşine düşer ve topal olmasına rağmen onu yakalar; kollarının arasına alır ve arzusu sonucu, reddeden tanrıçanın bacağını ıslatır. Athena, tiksintiyle, bir yün yumakla üstünü temizleyip yumağı yere atar. Ama tanrının tohumu toprağı döller ve burdan çıkan çocuğun adı Erikhthonios olur (yumak ile toprağın adı birliktedir) ve tanrıça onu kendi oğlu olarak kabul eder. Diğer tanrıların haberi olmadan çocuğu yetiştirmeye ve ölümsüz kılmaya karar verir. Erikhthonios'u bir sandığa kapatıp, Kral Kekrops'un kızlarından biri olan Pandrosos'a emanet eder. Pandrosos'un kız kardeşi Aglauros, Athena'nın yasağına rağmen, sandığa bakmaktan kendini alıkoyamaz. Sandıkta, uyuyan çocuğu görür, etrafına

bir yılan sarılmıştır. Athena'nın lanetlediği meraklı genç kızlar, dehşet içerisinde, Atina Akropol'ünün kayalıklarının tepesinden kendilerini atarlar. Daha sonra, Erikhthonios Attika üzerinde iktidar sahibi olur ve Atina krallarının soyu ondan gelir. Dolayısıyla Athena özellikle Atinalıların şehir tanrıçası olarak görülür. Gerek Athena'nın gerekse de efsane derlemelerinin birlik ilkesini bu "şehir koruyuculuğu" işlevinde aramak gerekir. Bütün Antikçağ boyunca şu ya da bu biçimde varlığını sürdürmüş olan *Palladion* adlı Athena heykelininin büyülü güçleriyle ilgili eski inançların da gösterdiği gibi tanrıçayı onurlandıran sitenin ruhu da tanrıçanın içinde barınır. Tanrıçanın çocukluğunun, doğmuş olduğu Kyrene'de, Tritonis gölü kıyılarında geçtiği anlatılır. Zeus ona oyun arkadaşı olarak, göle adını vermiş olan göl cini tanrı Tritonis'in kızını verir. Adı Pallas olan bu küçük kız Athena tarafından kaza sonucu öldürülür. Suçunu açıkça kabul eden Athena çocuğa benzer bir heykel yapar ve Zeus'un yanına koyarak onu bir tanrı gibi şereflendirir. *Palladion* denen bu heykel bir süre Olympos'ta kalır ama sonunda yere, "Ate tepesi" (ya da Hata Tepesi) denen Troas tepesine düşer. O sırada, Troyalıların atası İlos Troya şehrini kurmaktaydı. Heykel, henüz tamamlanmamış olan Athena tapınağına kendiliğinden girer ve ibadet yerine yerleşir. Mucizevi bir heykel olarak kabul edilerek, özel bir ibadetin konusu olur ve bu putu koruduğu sürece şehrin yenilmez kalacağına inanılır. Çok daha sonra, sayısız maceranın ardından, *Palladion* ya da o olduğu sanılan bir görüntü, sonunda Roma'daki kutsal Vesta şapelinde

koruma altına alınır. Ve burada da şehrin selametinin heykele bağlı olduğuna inanılır.

Athena'nın küçük kardeşi Hermes Zeus ile Pleiadelerin en genci olan Maia'nın oğludur. Arkadya'da, Kyllene tepesindeki bir mağarada doğar. Doğduğunda, yeni doğan bebeklere yapılması âdet olduğu üzere, kundaklanır ve beşik yerine büyük bir sepetin içine konur. Ama çocuk, kımıldaya kımıldaya sonunda bağlarını çözer ve kardeşi Apollon'nun Admete'nin sürülerine baktığı Tesalya'ya kadar tek başına gider. Hermes, kardeşinin dikkatsizliğinden yararlanarak, on iki ineğini, yüz düve ve bir boğasını çalar, sonra, yürüdükçe izleri silinsin diye hayvanların kuyruklarına dal bağlayarak, bütün bu sürüyü Messenia'daki Pylos'a kadar götürür. Orada, iki düveyi kurban eder ve on iki parçaya bölerek on iki tanrıdan her birine bir parça sunar. Sonra, ganimetini sakladıktan sonra, yatmak için doğduğu mağaraya döner. İçeri girerken bir kaplumbağa fark eder, onu yakalar, içini boşaltır ve kurbanlarının bağırsaklarından imal edilmiş kirişleri kabuğa gerer. Böylelikle lir icat edilmiş olur.

Bu sırada, Apollon her yerde mallarını aramaktaydı. Bütün olup biteni kâhinlik sanatı sayesinde anlayınca, Kyllene dağına koşar ve Maia'ya sitemde bulunur. Maia, cevap vermek yerine, ona kundağına sıkı sıkıya sarılmış çocuğu gösterir. Bunun üzerine Apollon Zeus'a başvurur, o da Hermes'e çaldığı hayvanları geri vermesini emreder. Fakat Apollon Kyllene'deki mağarada liri görmüştür, Hermes'le pazarlık yapar ve enstrüman karşılığında ona sürüyü bırakır.

Bir süre sonra, Hermes sirenks'i (Pan'ın flütü) icat eder ve icadını yeniden Apollon'a altın bir çoban değneği karşılığında satar. Dahası, kâhinlik sanatını da kardeşinden öğrenir. Bu çocukluk mitlerinin amacı, tanrının ritüel özelliklerini açıklamaktır: altın çoban değneği, ölümlülerin gözlerini büyülediği sihirli çubuktur. Bu çubuk, düve İo'ya bekçilik etmek üzere Hera'nın görevlendirdiği Yüz Gözlü uyanık Argos'u Zeus'un emriyle öldürdüğünde işine yaramıştır. Tanrıların habercisi Hermes'in havalarda dolaşmasını sağlayan sandaletleri vardır. Özellikle, ölülerin ruhlarına Ölüler Ülkesi'ne giderken eşlik etmekle görevlidir. Hermes'in büstü, kabaca yontulmuş bir dayanağın üzerinde yol ve sokak dönemeçlerine yerleştiriliyordu. Yolcuların eşlikçisi ve rehberidir; çobanları korur. Anıtlarda, kimi zaman, "İyi Çoban" tavrında, omzunun üzerinde bir kuzu taşırken temsil edilir. Hermes özellikle hileleriyle ünlüdür. Oğlu Autolykos (Odysseus'un atası) yeteneğini hırsızlığa borçluydu. Bir gezgin olan ve başkasının malını ele geçirmekte usta Hermes, ticaret tanrısı olarak da kabul ediliyordu.

Ares, Zeus ile Hera'nın oğludur. Savaş tanrısıdır, kandan ve insan kıyımından hoşlanır. Zırhlıdır, başında miğfer vardır, kalkan, mızrak ve kılıçla silahlanmıştır. Etrafında bulunan dört iblis ona hizmet ediyordu: Deimos ve Phobos (*Kaygı* ve *Korku*), Eris (*Nifak*) ve dişi bir savaş iblisi olan Enyo. Ares'in çok efsanesi yoktur. Thebai'de ona yönelik özel bir kült vardır; vaktiyle orada Ares'in bir kaynağı vardı ve oğlu olan bir canavar tarafından korunuyordu. Kadmos, Suriye'den Yunanistan'a geldiğinde, bir kurban töre-

nini kutsamak için bu kaynaktan su almak istediğinde, canavar onu engellemeye kalkışır. Kadmos onu öldürünce de kefaret olarak yedi yıl boyunca Ares'e kölelik etmek zorunda kalır. Bu süre tamamlandığında tanrılar kahramanı Ares'in kızı Harmonya ile evlendirirler. Thebai kraliyet ailesinin kökeninin bu birleşme olduğu düşünülür.

Genellikle, Yunanlılar Ares'i yenik temsil etmekten hoşlanırlar: Onun kaba kuvveti Herakles'in zekâsı ya da Athena'nın eril bilgeliği tarafından engellenir ya da alt edilir. Örneğin Troya önlerinde Diomedes tarafından yaralanması için tanrıça elinden geleni yapar. Herakles, oğlu Kyknos'a saldırdığında Ares müdahale etmek ister, kahramanla boy ölçüşür, ama kalçasından yaralanır ve kavgadan çekilmek zorunda kalır.

Atina'da onun adını taşıyan bir yer vardı: Areopagos ya da Ares Tepesi. Tepenin eteğinde bir kaynak akıyordu. Günün birinde Ares burada Aglauros'tan olma kızı Alkippe'ye şiddet uygulamaya çalışan Poseidon'un oğlu Halirrhotios'u fark eder. Kızını savunmak için üzerine yürür ve onu öldürür. Bunun üzerine Poseidon Olymposlulardan oluşan bir mahkemeye çıkartır Ares'i. Mahkeme Olympos tepesinde kurulur. Ares aklanır. Ama bunun hatırasına tepeye Areopagos adı verilir. Daha sonra da burası dinsel nitelikli suçları yargılamakla görevli mahkemenin toplandığı yer olur.

Kronos ile Rhea'nın kızı, Zeus'un kız kardeşi Demeter, Helen mitolojisinin en güzel ve en heyecan verici efsanelerinden birine sahiptir. Zeus'un onunla birleştiği ve Persephone adlı bir kızları olduğu söylenir. Persephone

nymphaların arasında ve Zeus'un diğer kızlarının eşliğinde mutlu büyüyordu. Bir gün Sicilya'daki Enna ovasında –ya da Attika'daki Eleusis yakınlarında, veya Girit'teki Knossos düzlüğünde; buğday yetişen herhangi bir yerde– çiçek topluyordu. Genç kız bir nergis toplamak için eğildiğinde toprak açılır ve içinden dört ejderhanın çektiği bir savaş arabasıyla bir tanrı çıkar. Bu, Zeus'un kardeşi Hades'tir ve Persephone'ye âşıktır ve kardeşinin suç ortaklığıyla onu kaçırmaya karar vermiştir. Persephone Ölüler Ülkesine doğru sürüklenir ama yok olurken korkunç bir çığlık atar. Demeter kızının bu çığlığını işitir ve yüreğine düşen kaygıyla onu aramaya çıkar. Persephone bulunamaz. Annesi, dokuz gün dokuz gece, yemeden, içmeden, yıkanmadan, elinde birer meşaleyle dünyayı dolaşır. Onuncu gün tanrıça Hekate'ye rastlar. O da çığlığı işitmiştir; hatta kızı kaçıranı da fark etmiştir ama tanıyamamıştır çünkü başı gölgeler içerisindedir. Nihayet her şeyi gören Güneş üzgün anneye hakikati söyler. Sinirlenen tanrıça kızı kendisine geri verilene dek bir daha göğe çıkmama ve tanrısal görevlerini yerine getirmeme kararı alır. Yaşlı bir kadın görünümüne bürünür ve Eleusis'e gider. Orda, ülkenin bütün yaşlıları Kral Keleos'un sarayı önünde buluyordu, aralarına katılması ve yemeğe gelmesi için onu da davet ederler. Ama acı içerisindeki Demeter hiçbir şey kabul etmek istemez. Yaşlı kadınlardan Baubo adlı biri ısrar eder, ama Demeter hiç teselliyi kabule yanaşmayınca, Baubo giysilerini sıyırır ve arkasını tanrıçaya gösterir. Bunun üzerine Demeter gülmeye başlar ve yemek yemek ister. Sonra, Keleos'un karısı Kra-

liçe Metanira'nın hizmetine girer. Metanira Demeter'i süt anne olarak görevlendirir. Kralın çocuğu ona emanet edilir. Çocuğun adı, yorumlara göre, Demophon ya da Triptolemos'tur. Demeter çocuğu ölümsüz kılmak için uğraşır ve bunun için her gece onu bir ateş banyosuna daldırır. Ta ki sonunda Metanira onu bu tuhaf oyun içinde yakalayana dek... Çocuğu için endişelenen Metarina bir çığlık atar. Demeter çocuğu düşürür, çocuk alev alır ve Demeter kim olduğunu söyler. Bunun üzerine Keleos'un ikinci oğlu Triptolem'e buğday yetiştirmeyi insanlara öğreterek dünyayı dolaşma görevi verir. Triptolem, kanatlı ejderhaların çektiği bir arabanın üzerinde yola çıkar ve arabadan buğday tohumları saçarak dünyayı dolaşır.

Demeter'in gönüllü sürgünü toprağı kısırlaştırdığından ve dünyanın düzenini altüst ettiğinden, Zeus ona kızını geri vermeye karar verir. Bunun üzerine Hades'i bulur ve Persephone'yi geri vermesini emreder. Ama artık bu mümkün değildir. Gerçekten de, genç kız orucunu bozmuş ve Ölüler Ülkesi kralının bahçesinde bir nar tanesi yemiştir. Böylece Ölüler Ülkesi'nin dünyasına kesin olarak bağlanmıştır. Bir uzlaşmaya varmak gerekiyordu. Demeter Olympos'taki yerine dönecekti ve Persephone de zamanını onunla Ölüler Ülkesi arasında paylaştıracaktı. Böylece, her ilkbahar Persephone yeraltı dünyasından kaçar ve ekin tarlalarından çıkan ilk sürgünlerle birlikte ışığa doğru yükselir, ekim zamanı geldiğinde de gölgeler arasına yeniden sığınır. Ama, Demeter'den ayrı kaldığı süre boyunca toprak kısırdır ve bu da hüzünlü kış mevsimidir.

Bu efsanenin sayısız yerel biçimi vardır ve sonsuz sayıda sahne eklenerek karmaşıklaştırılmıştır. Sonunda, sembol yüklü ezoterik bir versiyonunun inisiyeler için kutlandığı Eulesis'teki dinsel oyunlara nasıl "destek" olduğunu göreceğiz.

Demeter buğday ekimine bağlıydı. Dionysos ise bağın ve şarabın güçlerini kişiliğinde toplayan tanrıdır. Thebai şehrinin kurucu kahramanı Kadmos'un kızı Semele ile Zeus'un oğludur. Mistik sıfatlarından biri, "iki kez doğmuş"tur. Bu lakap, doğum hikâyesiyle ilgilidir. Zeus'un sevdiği Semele'yi kız kardeşleri kıskanarak, kendini kaba bir âşığa teslim ettiğine onu inandırırlar. Sonunda genç kadının kalbine kuşku düşer ve âşığının tanrı olduğuna dair kanıt ister. Hera'ya göründüğü gibi, tüm görkemiyle kendisini göstermesini ister. Zeus direnir ama sonunda teslim olmak zorunda kalır, şimşek ve yıldırımlarla çevrili olarak ortaya çıktığında ise Semele heyecandan ölür. Zeus, henüz altı aylık olan karnındaki çocuğu bir an önce çıkarmak için çabalar ve onu kendi kalçasına diker. Vakti gelip de oradan çıkardığında küçük Dionysos'un gelişimi kusursuzdur ve yaşayabilir haldedir.

Bununla birlikte Zeus, Hera'nın kıskançlığından çekindiğinden, onu yetiştirirken çok güçlük çeker. Çocuğu gizlice Semele'nin kız kardeşlerinden biri olan İno'ya emanet eder. İno Boeotia'daki Orkhomenos kralı Athamas'la evlidir. Zeus Hera'yı şaşırtmak için çocuğa kadın giysileri giydirmelerini öğütler. Ama Hera aldanmaz ve Athamas ile İno'yu delirtir, sonunda da kendilerini öldürürler. Bunun üzerine

Zeus oğlunu Yunanistan'dan çok uzağa, Nysa ülkesine götürür. Yunanlılara göre burasının nerede olduğu epey belirsizdir; kâh Asya'da kâh Etyopya'da olduğu düşünülür. Aslında bu tanrının adına bir etimoloji vermek için uydurulmuşa benzemektedir. Dionysos "Nysa Zeus'u"dur.

Bu uzak masal ülkesinde çocuk Nymphalar tarafından oğlak biçiminde yetiştirilir ("oğlak", Dionysos'un ritüel sanlarından biridir). Dionysos yetişkinliğinde bağı ve şarabı keşfeder. Ama Hera onu delirtir ve üstü başı darmadağın bir halde bütün dünyayı koşmaya başlar. Mısır ve Suriye'den geçer, Frigya'ya varır. Orada tanrıça Kibele (Tanrıların Anası Rhea'nın formlarından biri olarak kabul edilir) onu arındırır, deliliğinden kurtarır ve kendi sırlarını ona öğretir. Böylelikle tanrının yaşamında zaferler dönemi başlamış olur. Artık Bakkhalar denen erkek ve dişi iblisler korteji –Bakhüs rahip ve rahibeleri– ona eşlik etmektedir. Aynı zamanda, eşeğine binmiş yaşlı Silenos ile toprağın ve şarabın orji ruhlarını temsil eden yarı insan yarı keçi Satyrler de ona katılırlar. Dionysos bir panterin sırtındadır ve elinde bir âsa taşımaktadır. Bu, ucunda çam kozalağı olan ve sarmaşık bezekleriyle süslü uzun bir sopadır. Frigya'dan yola çıkarak Trakya'ya varan fatih bu haldedir. Trakya ülkesinin kralı Lykurgos onu pek iyi karşılamaz ve hapse atmak ister. Dionysos deniz tanrıçası Thetis'in yanına sığınmaya çalışır. Lykurgos, intikamını almak için, Bakkha rahibelerini esir alır. Ama esrarengiz bir güç onları kurtarır ve Lykurgos da delirir. Eline bir balta alır ve kendinden geçerek bağ kütüklerini kestiğini hayal eder, oysa ki gerçekte kendi bacağını kes-

mekte ve öz oğlunu sakatlamaktaydı. Taşkınlığı geçtiğinde ülkesinde bereket kalmadığını fark eder. Danışılan kâhin Dionysos'un öfkesinin ancak suçlunun ölümüyle yatışacağını söyler ve Lykurgos kendi tebaası tarafından parçalanır.

Dionysos Trakya'dan Hint'e gider ve büyüleriyle yolu boyunca herkesi kendine bağlar. Antikçağın ressam ve heykeltıraşları, genellikle, İskender'in seferlerini hatırlatan, tanrının Doğu'ya doğru bu muzaffer ilerleyişini tasvir etmekten hoşlanmışlardır.

Yunanistan'a muzaffer bir halde geri dönen Dionysos anavatanı olan Boeotia'ya gelir. Ama Thebai kralı Pentheus, kadınları, duyularına hakim olamıyorlarmış gibi çığlıklar atarak kırlarda dolaştıran, korkunç krizlere gömen bu yeni ibadet karşısında şüpheye düşer. Bu "orji"lerin kutlanmasını yasaklar. Ama, Trakya'daki Lykurgos'un başına geldiği gibi, Pentheus da bu dinsizlikten dolayı acımasızca cezalandırılır. Kithairon'un üzerinde Bakkha rahibelerinin hareketlerini gözetlerken, öz annesi Agaue onu yakalar ve oğlunun bir aslan olduğunu hayal ederek, başka kadınlarla birlikte onu paramparça eder. Dionysos kültü yavaş yavaş yayılıyor ve direnişler de aynı şekilde kırılıyordu. Tanrı Argos'ta Kral Proethos'un kızlarına yanlışlıkla vurur ve onlar da düveye dönüştüklerini sanarak kırlarda uzun uzun dolaşırlar, kendi çocuklarını yemeğe kadar işi vardırırlar. Dionysos, kıtaya bir kez boyun eğdirdiğinde, adalara gitmek üzere yola çıkar. Kendisini Naksos'a götürmeleri için tutmuş olduğu korsanlar onu köle olarak Asya'ya satmak isterler; ama kürekler yılan halini alır, tekne sarmaşıklarla

dolar ve her yerden görünmez flüt ve darbuka sesleri çınlamaya başlar. Çılgına dönen korsanlar kendilerini dalgalara atarak yunusa dönüşürler.

Tanrının göğe çıkmadan önce geçmesi gereken tek bir yer kalmıştı. Ölüler Ülkesi'ne inip annesi Semele'yi aramaya karar verir, onu da zaferine ortak edecektir. Nihayet, annesiyle birlikte ölümsüzlüğü fetheder.

Olympos kuşağından diğer tanrılar için saptamış olduğumuzun tersine, Dionysos'un tutarlı bir efsanesi ve doğumdan tanrılaşmaya dek bir tür "biyografisi" vardır. Bu, Dionysos'un, uzun süre sanıldığı gibi, Helen pantheonuna yeni gelmiş biri olduğu anlamına gelmez. Bu açıklama, söylediğimiz gibi, günümüzde savunulabilir bir şey değildir. Buna karşılık, bu efsanenin öncekilerden farklı kökenleri olduğu ve daha önceden oluşmuş bir halde Helenler tarafından kabul gördüğü aşikârdır. Dionysos'un bütün çocukluk efsaneleri ritüelden yola çıkarak geliştirilmiştir; dünyanın fethi sahneleri Trakya boyunca kültün istilasının ve dağılmasının yol açtığı direnişlerin canlı anısına tanıktır. Bu "incil"in arkasında bütün bir dini keşfederiz ve bu durum, tanrıya diğer Yunan tanrılarından çok farklı bir görünüm vermeye yeterlidir.

Zeus, Olymposluların arasında "uzlaştırıcı" ve efendi olarak belirir. Onun gücü kimi zaman komploların ya da geride kalmış bir çağın karanlık tanıkları olan canavar varlıkların tezgâhladığı isyanların tehdidi altında kalsa da asla kesin olarak sarsılmaz. Onun etrafında bir mit derlemesi

oluşmuştur. Doğumunu çevreleyen koşullardan daha önce söz etmiştik: Annesinin Girit'teki bir mağaraya gizlediği çocuk, İda'nın Nymphalarına emanet edilmiştir, süt ve balla beslenir, etrafında ise Kuretalar dans etmektedir, bunlar silahlı genç savaşçılardır, savaş dansı yapan gerçek iblislerdir, mızraklarını sallarlar ve kılıçlarının tutamaklarıyla tunç kalkanlarına vururlar. Yarattıkları korkunç gürültü böylelikle çocuğun çığlıklarını bastıracaktır. Mitin bir başka katmanını belirgin biçimde oluşturan iktidarın fethi aşamalarını da hatırlatmıştık. Ama en popüler sahneler kuşkusuz ki tanrının birleşme sahneleridir.

Zeus'un meşru ve gayrı meşru eşleri sayısızdır. İlki Metis'ti. Ardından Themis gelir; Yasa'yı, daha doğrusu, Dünyanın İstikrarı'nı temsil ediyordu. Önce tanrıya Mevsimler (ya da yanlış adlandırmayla *Horalar*) denen üç kız doğurur. Bunların adları Eirene (Barış), Eunomia (Disiplin) ve Dike'dir (Adalet). Ardından üç kız daha gelir. Bunlar Moira'lardır (Yazgılar): Atropos, Lakhesis ve Klotho; üç "İplik Bükücü." Bunlar Ölüler Ülkesi'nde her bir insanın kaderini örerler. Themis'le bu birleşme elbette felsefi bir mittir, tamamen sembolik amaçlıdır: Mutlak erk sahibi Zeus'un Sonsuz Düzen'in cisimleşmiş hali nasıl olabildiğini ve itaat ettiği Yazgı'nın onun mutlak erkini nasıl olup da hiç sınırlandırmadığını –çünkü Yazgı sonuçta onun bir tezahürüdür– gösterir.

Zeus Titan kızlarından Dione'yle de birleşir. Kimi yorumlara göre o, Afrodit'in annesi kabul edilmiştir. Ardından Mnemosyne'le (Bellek) birleşir ve ondan da kızları olur:

dokuz Musa. Okeanus kızlarından Eurynome'den üç Tanrıça doğar: Aglaie, Euphrosyne ve Thalia. Bunlar köken itibarıyla bitkilerin ve ilkbaharın ruhlarıdır.

Zeus'un kız kardeşi Hera'yla evliliği bu tanrısal birleşmelerden yalnızca biridir. Fakat bu evlilik "kesin", koruyucu ve bütün insan evlilikleri için örnek model olmuştur. Zeus'un diğer birleşmeleri –bu kez ölümlülerle– Hera'ya sadakatsizlik olarak görülecektir. Demeter'le birleşmesini ve Persephone'nin doğumunu belirttik. Zeus ile kız kardeşlerinden bir diğeri arasındaki bu birleşme Hera'nın kıskançlığına yol açmışa benzememektedir: Eleusisli iki tanrıçanın destan derlemelerine dahil efsane Zeus'unkine yabancı kalır; göksel yağmurun yeryüzünü dölleme eylemini simgeler yalnızca.

Ölümlülerle aşklarının durumu farklıdır. Onlar bu kadar temel bir yoruma müsait değillerdir. Bu efsaneler genellikle bir şecere oluşturma hedefi güderler ve köken itibarıyla tamamen yerel bir değer taşırlar. Korinthos adının "Zeus'un oğlu" olduğu şeklindeki Korinthosluların iddiası Yunanistan'ın geri kalanında alay konusu olmuştur. Ama büyük Helen "soyları"nın her biri tanrıya bağlanıyordu. Bu özellikle Peloponnesos siteleri için geçerlidir: Argolis'te Atridaların atası Tantalos Zeus ile Pluto'nun oğlu olarak kabul ediliyordu. Arkadialıların atası Arkas Zeus ile Nympha Kallisto'nun oğludur. Lakedaimonlular soylarını Zeus ile Taygetos Dağı'nın tanrısı Nympha Taygete'ye bağlıyorlardı. Dahası, Argolis'te Zeus sık sık yeniden birleşmiştir: Kahraman Argos, Zeus ile Argoslu Niobe'nin oğluydu; keza Pelas-

goi'nin "Aka-öncesi" halkının atası Pelasgos da Zeus'un oğluydu. Ardından, Zeus ile Danae'nin birleşmesinden sonra Perseus'un doğumuyla Argolis'te tanrının yeni bir soyu yaratılır. Thebai'deki soy Kadmos, Epaphos ile İo aracılığıyla Zeus'a bağlanıyordu. Giritliler Europa'nın tanrıdan doğma üç oğlunu –Minos, Sarpedon ve Rhadamanthys– sayıyorlardı. Phthiotis'te ve Aigina adasında, Peleus ile Telamon'un soyu, Zeus ile nympha Aigina'nın oğulları olan Aiakos'tan geliyordu. Troyalıların atası Dardanos bile Zeus ile Pleiade Elektra'nın aşkından doğmuştu. Bu şecereler, görüldüğü gibi, Yunanistan'ın en eski soylarına, daha doğrusu krallık ailelerine uygulanarak, olnların asalet unvanlarını ifade eder ve iddialarını doğrulamakta kullanılır. Helenlerin, Akhalıların, İon, Doros ve Aiolların büyük etnik bölünmelerinin soyadlarının kökeninde ata olarak Zeus'un değil, doğrudan doğruya Deukalion ve Pyrrha'nın bulunması dikkat çekicidir. Son gelen Yunan halkları olan Dorların yine de kendilerine özgü bir efsanesi vardı: Kıta Yunanistan'ının kuzeyine yerleşmiş oldukları dönemde, kralları Aegimios komşuları olan Lapithlere karşı Herakles'in yardımını almıştı. Buna karşılık, kahramana krallığının üçte birini vermişti, ama o yalnızca bu ödülü kendi soyundan gelenlere saklamak istemişti. Böylece Herakles'in oğlu Hyllos üç Dor kabilesinden birine adını vermişti, diğer ikisi ise adlarını Aegimios'un iki oğlu olan Dymas ile Pamphylos'tan almışlardı. Bunun sonucunda, Dorların üçte biri Hyllos aracılığıyla Herakles'e ve Heraklesgillere, dolayısıyla da Herakles'in babası Zeus'a bağlanmıştı.

Zeus ölümlülerle birçok birleşmesi sırasında hayvan biçimine girmiştir: Europa'yla birleşirken tanrı bir boğa şeklini alır, Leda'yla kuğu şeklini. Âşıklarının benzer başkalaşımlar geçirdiği de olmuştur: nympha Callisto ayı olur, İo düve. Bu maceralar içinde, tanrının hayvan biçiminde kendini gösterdiği, daha genel olarak fetişist biçim aldığı daha eski mitlerin de Zeus adı altına dahil edilmiş olması muhtemeldir: hapiste bulunan Danae'yi dölleyen ve tanrının "cisimleşmesi" olarak kabul edilen "altın yağmuru" örneğin böyle açıklanır. Yunanlılar, basit bir şekilde, Zeus'un uyanık Hera'yı şaşırtmak için bu öngörülemez biçimlere girdiğini ya da Hera'nın kocasının âşıklarını aşağılayıcı şekillere sokarak cezalandırdığını ileri sürüyorlardı. Danae'ye gelince, Yunanlılar altının mutlak erkine direnebilecek herhangi bir kilit, herhangi bir sürgü bilmiyorlardı.

Velhasılı, Zeus'un destan derlemeleri belki de çok çeşitli kökenlerdeki çok sayıda öğeyi Zeus'ta toplamış ve Helen dininin en derin katmanlarını ortaya çıkarmış bir derlemedir: Girit Zeus'u genel olarak Arkadia Zeus'una ya da Frigya Zeus'una elbette benzemez. Bu kişiliklerin her birine bağlı mitler yan yana konmuştur, ama bunlar asla teolojik bir tutarlılığa erişmemişlerdir.

IV. Bölüm

BÜYÜK KAHRAMANLIK DÖNGÜLERİ

Tanrılarla ilgili efsanevi destan derlemelerindeki tutarsızlığının tersine, kahramanlık destan derlemelerinin sahneleri –bunları tema olarak almış epik şiir ya da ezgiler genellikle bize hiç ulaşmamış olsa da– çok daha titizlikle bir araya getirilmiş ve elbette edebi nitelikte bir hazırlığa tanıklık eden macera anlatılarıdır. Homeros destanları ancak bir istisna oluşturur; ayrıca bu şiirler, çeşitli kaynaklara dayalı gelenek ve rivayetler arasından nispeten geç tarihte yapılmış bir "seçme"dir yalnızca. Fakat elimizde Troya macerasının tali sahnelerini işleyen *Kıbrıs Ezgileri*'nin ya da Leskheos'un *Küçük İlyada*'sının önemsiz bölümleri mevcuttur. Ayrıca günümüzde kaybolmuş bir dizi *Dönüş* hikâyesi de vardır ve Homeros'un *Odysseia*'sı bunların en ünlüsüdür. Bellibaşlı kahramanlık derlemelerinin sunumuyla birlikte, sonuç olarak dinsel kökenlerinden iyice kopmuş

bir "mitsel malzeme"yle karşılaşıyoruz; diğer yandan, "nedensel" efsaneler ve folklorik öğeler de burada mevcuttur, ama bunlar genellikle tamamen romanesk açıklamalarla ya da ahlaki ve sembolik eğilimlerle maskelenmiştir.

Biz burada yalnızca altı büyük destan derlemesini ele alacağız. Bunlar çok sayıda edebi esere esin kaynağı olmuş ve sonuç olarak en ünlü olanlardır: Argonotların seferi, Thebai destan derlemesi, Atreusoğullarının destan derlemesi, Herakles'in, Theseus'un ve son olarak da Odysseus'un destan derlemeleri. Bu efsane grupları; Argonotlar efsanesiyle Karadeniz'in en kuzey ucundan birlikte Kyrene'ye kadar, Adriyatik kıyılarından Çanakkale'ye, Suriye'ye kadar ve Odysseus, Kadmos ve Atreusoğulları efsaneleriyle birlikte Girit'e dek, aşağı yukarı bütün Helen dünyasına yayılmış coğrafi bir alanı kapsamaktadır. Diğer yandan, bu kahramanlık destan derlemelerinin hepsinin Miken uygarlığı çağına bağlandığı ve bunların yerlerinin arkeologların o döneme uzanan kanıtlarla fiilen karşılaştıkları yerleşim alanlarına denk düştüğü saptanmıştır. Dolayısıyla, tamamen kesin olmasa da, bu destan derlemelerinin büyük ölçüde tarihsel olayların yansısı oldukları ve gerçekten mevcut bir uygarlığın tablosunu kendilerince çizmiş olmaları muhtemeldir. Bunların içerdikleri romanesk ve olağandışı öğeler bu karakteri bizden gizlememelidir; çocuk Hermes'in ya da Afrodit'in başarıların ardında nasıl ki ritüel özellikler ya da dinsel nitelikler aramak gerekiyorsa, Akhilleus'un, Agamemnon'un ve İason'un ardında da, tarihin bilmediği ya da unuttuğu göç ve çatışmaların muğlak anısı sezilir.

Argonotların destan derlemesi, tipik anlamda Tesalyalı olan ve Aiolos'un soyundan gelen İason'un kişiliği etrafında düzenlenmiştir. İason'un babası Aison, Pelion dağının eteklerindeki İolkos'ta hüküm sürmektedir. Ama Aison, Poseidon'un oğullarından olan üvey kardeşi Pelias tarafından tahttan indirilir ve sürgüne gitmek zorunda kalır. Efsane kahramanlarının çoğu gibi İason da Kentaur Kheiron tarafından yetiştirilmiş, başka ilimlerin yanı sıra tıp ilmini de ondan öğrenmiştir. Yetişkin olduğunda İason ustasının yanından ayrılır ve kimliğini gizleyerek İolkos'un sarayına gider. Saraya vardığında giyimi tuhaftır. Vücudu bir panter derisiyle kaplıdır, iki elinde de birer mızrak tutmaktadır, Aitolialıların eski bir savaşçı geleneğine uygun olarak sol ayağı çıplaktır. İolkos meydanında bu şekilde ortaya çıktığında amcası bir kurban törenini kutlamaktaydı. Onu görünce Pelias, bir kâhinin "ayağında tek pabuç olan adam"dan sakınması öğüdünü hatırlar. Yolcuyu yanına çağırır ve kralına karşı fesat düzenleyen bir tebaya ne ceza verilmesi gerektiğini sorar. İason onu altın postu bulmaya göndereceği karşılığını verir. Pelias bunun üzerine suçlu tebaanın o, yani İason olduğunu ve kendi kendini mahkûm ettiğini söyler. İason'un uymaktan başka çaresi yoktu ve seferine hazırlanır.

Ele geçirilmesi çok zor gözüken bu değerli post, tanrısal, kanatlı bir koçun postuydu. Vaktiyle Hermes bunu Kral Athamas'ın ilk karısı Nephele'ye hediye olarak vermişti; Zeus da onu Orkhomenos'ta Dionysos'a üvey baba olarak seçmişti. Kralın ikinci karısı İno, dalavereler çevirerek,

Nephele'nin iki çocuğunun, Phriksos ile Helle'nin ülkeyi sözde kısırlıktan kurtarmak için kurban edilmesi kararını aldırdığında, Nephele onlara kutsal bir koç vermiş, o da çocukları göğe kaçırmıştı. Helle yola koyulur ve geçerken boğulduğu boğaza onun adı verilerek Hellespont (Helle Denizi) denir. Ama kardeşi Phriksos sağ salim Kolkhis'e (Kafkasya bölgesinde) varır ve burada Zeus'a koç kurban eder ve hayvanın postunu (yünleri altındandır) Ares'in kutsal bir ormanına adar. Vaktiyle Karadeniz kıyılarında servet aramaya gitmiş bir Korinthli olan Kolkhis kralı Aietes bu postu kıskançlıkla korur. Pelias'ın İason'u mecbur ettiği seferin hedefi bu posttu.

İason görevini gerçekleştirmek için Phriksos'un oğlu Argos'tan yardım isteyerek işe başlar. Athena'nın öğüdü üzerine Argos bir tekne inşa etmeye koyulur. *Argo teknesi* denen bu geminin olağanüstü özellikleri vardır. Pruvası Dodona'nın kehanet meşesinin bir parçasından yapılmıştır; tanrıça bizzat kendisi yontmuş ve konuşma yetisi vermiştir, böylelikle tekne kehanette bulunabilecektir. Teknenin yapımı sırasında İason yanına çok sayıda arkadaş toplar. Mit yazarlarının ve şairlerin hayalgücü İason'un arkadaşlarına dair bitmek bilmez listeler çıkartmıştır. Bunlara *Argonot*, ya da "Argo'nun denizcileri" denir. Burada, Troya Savaşı'ndan hemen önceki dönemin belli başlı kahramanlarının adları görülür: Bunlar Agamemnon'un yoldaşları olan Akhalı savaşçıların babalarıdır ve kahin Amphiaraos gibi Thebai destan derlemelerinde yer alan başkalarıdır. Nispeten geç döneme ait bir rivayet de Herakles'i, hatta

oğlu Hyllos'u bu gruba katar. Ama en ünlü Argonotlar ve macerada fiilen rol oynayanlar Trakyalı ozan Orpheus, Boreas'ın iki oğlu Kalais ve Zetes, Tyndareos'un oğulları Kastor ve Polluks ile kuzenleri, Aphareus'un oğulları İdas ve Lynkeus'tur. Seferin resmi kâhini, Argoslu Abas'ın oğlu İdmon'dur.

Yolculuk uygun koşullarda başlar. Kehânetler, İdmon hariç hepsinin sağ döneceği yönündedir. İlk mola yeri o dönemde yalnızca kadınların bulunduğu Lemnos Adası olur. Bu kadınlar, Afrodit'in lanetinin ardından bütün erkekleri öldürmüşlerdir ve soylarını sürdürme konusunda oldukça güçlük çekmektedirler. Argonotlar gayet iyi karşılanır ve onlara oğullar verirler. Sonra Hellespontos'a [Karadeniz] yönelirler. Dolionların kralı Kyzikos onları Kyzikos ülkesinde konukseverlikle karşılar. Ama ertesi gece, Argonotlar yelken açtıklarında ters rüzgârlar onları farkına varmadan ev sahiplerinin krallığına geri getirir. Dolionlar ise onları tanımaz ve korsan sanarak saldırırlar. Gürültüyü duyan kral Kyzikos koşar ve kargaşa sırasında İason tarafından öldürülür. Gün doğduğunda iki taraf da hatasını anlar. Argonotlar krala üç gün üç gece muhteşem bir cenaze töreni düzenler, ağlayıp sızlarlar ve kralın onuruna cenaze oyunları düzenlerler.

Sonraki evre onları Mysia sahiline götürür. Yoldaşları yemek hazırlamakla meşgulken, çok güçlü çektiği için küreği kırılan Herakles yeni bir kürek yapmak amacıyla ormana ağaç kesmeye gider. Diğer yandan, Herakles'e hizmetkârlık eden genç Hylas da ormana içme suyu bulmaya gitmiştir.

Bir çeşmenin kenarında dans eden Nymphalara rastlar. Nymphalar Hylas'ı öyle yakışıklı bulurlar ki çeşmenin içine sürüklerler ve Hylas orada boğulur. Hylas'ın suyun içinde yok olduğu anda attığı çığlığı Herakles işitir ve Polyphemeos adlı bir diğer Argonot'un yardımıyla dostunu aramaya koyulur. Bütün gece ormanda dolaşırlar; ve şafak vakti, tekne yola çıkarken onlar karada kalırlar. Dolayısıyla Herakles ya da Polyphemeos olmadan Argonotlar yolculuklarına devam etmek zorunda kalırlar, çünkü Yazgılar iki yoldaşın post arayışına katılmasına izin vermemiştir. Polyphemeos o yakınlarda Kios şehrini kurar, Herakles ise arayışına tek başına devam eder.

Argonotların daha sonra yanaştıkları Bebrykler ülkesinde Polluks Kral Amykos tarafından kavgaya çağrılır ve onu yener. Ertesi gün Argo fırtınaya yakalanır ve Trakya sahilindeki Phineus'un krallığında mola verilmek zorunda kalırlar. Kral kör bir kâhindir, tanrılar ona tuhaf bir lanet vermişlerdir: önünde yemeklerle dolu bir sofra her kurulduğunda, açgözlü yaratıklar olan Harpyalar üşüşüyorlar ve yemeklerin bir bölümünü alıp götürüyorlar, götüremediklerini de dışkılarıyla kirletiyorlardı. Argonotlar Phineus'tan seferlerinin akıbetini söylemesini isterler. Ama Phineus kendisini Harpyalardan kurtarmadan onlara cevap vermek istemez. Kanatlı olan Kalais ile Zetes canavarların peşlerine düşerler ve Strofad adalarında onları yakalayıp, kralı bir daha rahatsız etmeyecekleri konusunda Styks üzerine onlara yemin ettirirler. Phineus kurtarıcılarına gelecek hakkında bilmek istedikleri şeyleri söyler; teknelerini parçalayabile-

cek olan Mavi Kayalardan (*Symplegad*) sakınmalıdırlar; bunlar aralarından gemi geçerken kapanan hareketli iki kayadır.

Yollarına devam eden Argonotlar gerçekten de Phineus'un sözünü etmiş olduğu kayalıklarla karşılaşırlar. Tanrıların kararını öğrenmek için bir güvercin uçururlar. Güvercin Symplegadların arasından dosdoğru geçer. Kayalıklar ne kadar kapansa da ancak kuyruğunun son tüyünü yakalayabilirler. Bundan cesaret alan Argonotlar geçmeye kalkışırlar. Kayalıklar bir kez daha kapanır, ama yalnızca pupanın son tahtası hafifçe zarar görür. O dönemden beri Symplegad'lar kımıldamamaktadır, çünkü yazgı aralarından bir tekne zarar görmeden geçtiğinde bir daha hareket etmemelerini istemiştir. Argonotlar böylelikle Pontos-Euxeinos'a [Karadeniz] girerler. Birkaç başka moladan sonra, Aietes'in ülkesine, Kolkhis'e varırlar. İason geliş nedenini krala açıklar. Aietes postu vermeyi reddetmez, ama onu teslim etmeden önce, koşul olarak, kahramanın, hiç yardım almadan, burun deliklerinden ateş soluyan, tunç toynaklı iki boğayı boyunduruk altına almasını ister. Hephaistos'un hediyesi olan bu canavar boğalar son derece vahşidir. Kral genç adamın başaramayacağını ummaktadır. Ama yine de, ikinci bir sınama da ekler: İason, iki boğayla birlikte, bir tarlayı sürerek Ares'in ejderhasının dişlerini oraya ekmelidir.

İason bu canavarların hakkından nasıl geleceğini kendi kendine düşünürken, ona güçlü bir tutkuyla âşık olmuş kralın kızı Medeia yardımına yetişir. Büyülü bir merhem

verir, yanıklardan korunmak için vücudunu buna bularsa hiç yara almayacaktır. Ardından, ejderhanın dişlerini ektiğinde başına gelecekleri de ona söyler. Böylece gerekli önlemleri almış olan İason iki boğayı evcilleştirmeyi, tarlayı ekmeyi ve dişleri serpmeyi başarır. Medeia'nın söylemiş olduğu gibi, bu dişlerden insan hasat eder, bunlar tepeden tırnağa silahlı savaşçılardır. Onlardan gizlenen İason ortalarına bir taş atar. Bunun üzerine savaşçılar birbirlerini suçlamaya başlarlar ve birbirlerini öldürürler.

Ancak Aietes sözünü tutmaz. Tam Argo'yu yakmak üzereyken, İason, Medeia'nın yardımıyla, postu alıp kaçar. Genç kızı da yanında götürür. Medeia erkek kardeşi Apsyrtos'u da almıştır. Oyuna getirildiği için öfkelenen Aietes peşlerine düşer. Onu oyalamak için Medeia küçük Apsyrtos'u öldürüp uzuvlarını denize atar. Aietes onları toplamak için oyalanır, topladığında ise artık kaçaklara yetişmekte çok kalmıştır. Ama peşlerine sayısız birlik gönderir ve eğer onları yakalamadan dönerlerse, yerlerine kendilerinin öldürüleceği uyarısında bulunur.

Yollarını değiştiren Argonotlar Tuna boyunca yukarı çıkarlar ve Adriyatik'e kadar ilerlerler. O dönemde Tuna nehrinin iki deniz arasında bir kanal olduğu sanılıyordu ve aynı şekilde Po Nehri'nin de Adriyatik'i hiç kesintisiz Rhône'a ve Keltler ülkesine bağladığı düşünülüyordu. Rhône'un ağzında Argonotlar yeniden Akdeniz'e çıkarlar. Argo'nun sesi onlara Zeus'un Apsyrtos'un ölümüne sinirlendiğini ve Aietes'in kız kardeşi, dolayısıyla çocuğun ve Medeia'nın halası olan büyücü Kirke'nin onları aklaması gerektiğini

bildirir. Buna itaat ederek Kirke'nin ülkesinde (İtalya sahilindeki Gaete yakınlarında) mola verirler. Kirke onları arındırır ve tekne yeniden yola koyulur. Sirenlerin denizinden geçerken Orpheus öyle güzel şarkı söyler ki kimse o büyücü kadınların sesini dinleme arzusu duymaz. Messina boğazını aşan Argo Phaiaklar'ın adasına varır. Orada, peşlerine düşen bir grup Kolkhisliyle karşılaşırlar, ama Phaiakların kralı Alkinoos Argonotları teslim etmeyi reddeder ve Argonotlar yeniden denize açılırlar. Bir fırtına onları Libya sahilindeki Sirte kıyısına sürükler. Korunabilmek için teknelerini omuzlarına alarak Tritonis gölüne kadar taşımak zorunda kalırlar ve gölün tanrısı Triton onlara denize ulaşmalarını sağlayacak bir yol gösterir. Buradan Girit'e varmak isterler ama tunç gövdeli dev Talos adaya girmelerini yasaklar. Bunun üzerine Medeia öyle iyi büyü yapar ki Talos'un ayak bileği kırılır, dev kayaların üzerine düşer –yara alabileceği tek yer orasıdır– ve ölür. Argonotlar Minoslu Athena'ya bir mabet diktikten sonra kıyıda kamp kurarlar. Nihayet, denizde geçen birkaç günün sonunda Yunanistan'a varırlar ve Aigina'da bir mola verdikten sonra altın postla birlikte İolcos'ta karaya çıkarlar. Bununla birlikte, İason ile Medeia'nın maceraları bitmemiştir. Medeia Pelias'ın öcünü almaya karar verir. Pelias'ın kızlarıyla yakınlaşıp, onları babalarını gençleştirmenin sırrını bildiğine ikna eder. Bunun için yaşlı bir koçu parçalayıp, büyülü otlarla dolu bir kazanda kaynatır; kazandan gencecik bir kuzu çıkar. Bunun üzerine, Pelias'ın kızları hiç tereddüt etmezler; babalarını parçalayıp kaynatırlar. Ama Pelias geri dönmez.

Iason ve Medeia, bu suçtan sonra, Iolkos'tan sürülürler ve Korinthos'a çekilirler, orada bir süre yaşarlar. Günün birinde ülkenin kralı Kreon kızını İason'la evlendirmek ister. Medeia durumu kabullenmiş gibi yapar, ama rakibine zehre bulanmış bir giysi verir, giysi kızı tutuşturur ve bütün saray alev alır. Medeia intikamını tamamlamak için İason'dan olmuş çocuklarını da öldürür ve uçan bir arabaya binip kaçar. Atina'da, Theseus'un babası Aigeus'un yanında bir süre kaldıktan sonra, ömrünün sonuna doğru yeniden Kolkhis'te karşımıza çıkar ve kardeşi Perses'in el koymuş olduğu krallığını Aietes'e geri verir.

Thebai destan derlemeleri bütünlükten daha fazla yoksundur, birbirini takip eden bir anlatı biçiminde görülmezler. Farklı sahnelerin art arda gelişi şeklindedir. İlki Suriye'de Europa'nın kaçırılmasıyla gelişir. Europa Tyros kralı Agenor'un kızıdır. Sahilde arkadaşlarıyla oynadığı bir gün dalgalardan bir boğa çıkar ve gelip ayaklarının dibine yatar. Önce korkan Europa cesaretini toplar ve hayvanı okşayıp sırtına biner. O anda boğa ayağa kalkar ve denize doğru atılır. İkisi birden, bu şekilde, Girit'teki Gortyne'ye varırlar ve orada boğa biçim değiştirir: Europa'ya âşık olan Zeus'tur ve kızı kaçırmak için bu stratejiyi hayal etmiştir. Europa âşığına üç çocuk verir: Minos, Sarpedon ve Rhadamanthys. Bu sırada Agenor oğullarını kız kardeşlerini aramaya gönderir ve onu bulmadan karşısına çıkmamalarını buyurur. Bu oğullardan biri olan Kadmos, her tarafta dolaşır ve Europa'yı geri getirebilmekten umudunu keserek, Delphoi

kâhinine danışma kararı alır. Python, ona nafile arayışına son vermesini ve bir şehir kurmasını söyler. Yerleşim alanını saptamak için, "ay işareti taşıyan" bir ineği, bitkin düşüp çöktüğü yere kadar izlemeliydi. Kadmos Phokis'ten geçerken böğründe beyaz bir hilal işareti bulunan bir inek görür. Hayvan onu Boiotia'ya kadar peşinden sürükler. Orada, daha ileriki bir tarihte Thebai şehri yükselecektir. Ares kaynağı denen bir kaynak vardır. Bir ejderha tarafından korunmaktadır. Kadmos onu öldürerek işe başlar. Athena karşısına çıkar ve canavarın dişlerini toprağa serpmesini öğütler. Topraktan silahlı savaşçılar çıkar ve birbirlerini öldürmeye başlarlar. Yalnızca beşi hayatta kalır ve onlar da *Spartoi* (Ekilen İnsanlar) soyunu oluştururlar. Ejderhanın öldürülmesinin kefareti olarak Kadmos yedi yıl boyunca Ares'in kölesi olur. Sınav tamamlanınca Ares ile Afrodit'in kızlarından biri olan tanrıça Harmonia'yla büyük törenlerle evlenir: Harmonia'yı ona eş olarak bizzat Zeus seçmiştir.

Ömürlerinin sonuna doğru Kadmos ile Harmonia Thebai'yi çocuklarına bırakırlar ve İllyria'ya doğru yola çıkarlar. Orada Kadmos Enkeli halkı üzerinde egemenlik kurar. Ardından Harmonia ile birlikte yılana dönüşerek, bu biçimde Mutluluk Adası'na erişirler.

Kadmos'un hanedanlığı torunu Labdakos tarafından, ardından onun oğlu Laios tarafından sürdürülür. Laios küçük yaştayken Thebai krallığı gaspçıların eline geçer ve Laios Elis'e, kral Pelops'un yanına sığınmak zorunda kalır. Orada Pelops'un oğlu genç ve yakışıklı Krysippos'a âşık olur

ve doğaya aykırı aşkları keşfeder. Pelops onu lanetleyerek kovar. Bu sırada iktidara el koyanlar öldüğünden, Laios Thebai'ye geri döner ve krallığını geri alır. Ama üzerinde Pelops'un lanetini taşımaktadır. Kehanet ona artık çocuk sahibi olamayacağını söyler. Eğer çocuğu olursa bu çocuk onu öldürecek ve bütün aile için bu korkunç felaketlere yol açacaktır. Laios buna aldırmaz ve Oidipus'u doğurur. Ama tehditkâr kehaneti de ihmal etmek istemediğinden, çocuğun dağa bırakılması emrini verir. Çocuğun ayak bilekleri delinerek bir kayışla birbirine bağlanmıştı; çocuğa adını veren de bu yaranın neden olduğu şişkinliktir. Oidipus gerçekten de "şiş ayak" anlamına gelir. Ama Oidipus babasının arzuladığı gibi ölmez. Korinthos (ya da Sikyon) kralı Polybos'un çobanları tarafından bulunur ve onun sarayında büyütülen çocuk, Polybos ile karısı Periboia'nın gerçek ailesi olduğuna inanır. Ta ki günün birinde, genç adamla tartışan bir Korinthoslu onun bulunmuş bir çocuk olduğunu açıklayana kadar. Bunun üzerine Oidipus derhal Delphoi'ye gitmeye ve kahine danışıp gerçeği öğrenmeye karar verir. Ve bu yolculuk sırasında eski kehânet gerçekleşir. Çünkü, Potniai yol ağzında, yolun daraldığı bir yerde Kral Laios'a rastlar. Laios'un habercisi ona yoldan çekilmesini emreder ve Oidipus emre uymakta acele etmeyince atlarından birini öldürür. Öfkelenen Oidipus da haberciyi ve efendisini öldürür.

Kimi öldürdüğünden habersiz olan Oidipus Thebai'ye doğru yoluna devam eder. Orada, yarısı aslan yarısı kadın Sfenks'i karşısında bulur. Sfenks yoldan geçenlere bulmaca

sormakta ve cevap veremeyenleri yemektedir. Oidipus bulmacaları çözer ve kızan Sfenks kendini kayalara atar ve susar. Thebaililer minnet gösterip yabancıyı kral kabul ederler ve ona eş olarak Laios'un karısı İokaste'yi verirler. Fakat şehrin üzerine bir veba çöker. Danışılan kâhin ancak Laios'un katilinin cezalandırılmasıyla sona ereceğini belirtir. Hakikat yavaş yavaş ortaya çıkar. Umutsuzluk içindeki Oidipus kendini kör eder. İokastos kendini asar. Ama lanetin etkileri henüz sona ermemiştir ve bir sonraki kuşak bir dizi korkunç felaketle karşı karşıya kalır.

Oidipus kendini kör ettikten sonra gönüllü sürgüne gider, yanında yalnızca en küçük kızı Antigone vardır. Attika'daki Kolonos'a, Theseus'un himayesi altına çekilir. Thebai'de ise iki oğlunu, Eteokles ile Polyneikes'i bırakmıştır ve onlar da dönüşümlü olarak hüküm sürmeye karar vermişlerdir. Önce Eteokles iktidarı alır. Polyneikes uzaklaşır ve yıl sonunda geri döndüğünde, Eteokles yerini ona bırakmayı reddeder. Bunun üzerine vatanından ve mevkiinden kovulan Polyneikes Argos'a, Adrastos'un yanına kaçar ve hakkını alabilmek için bir ordu toplamaya çalışır. Bu, Thebai'ye karşı Yedi Şefler Savaşı'nın başlangıcı olur.

Polyneikes'in ordusunda, Adrastos'tan başka, yine sürgünde bulunan Kalydonlu Tydeus, Kapaneus ve Hippomedon adlı iki Argoslu, Milanion ile avcı Atalante'nin oğlu Parthenopaeos ve de Argolis kraliyet ailesine mensup kâhin Amphiaraos bulunuyordu. Amphiaraos, sanatı sayesinde, seferin bir felaketle sonuçlanacağını bilmektedir ama kararlarına boyun eğmeye söz verdiği ve Harmonia'nın

Kadmos'la düğünü sırasında taktığı tanrısal kolyeyi hediye ettiği Polyneikes'in ayarttığı karısı Eriphyle nedeniyle katılmak zorunda kalmıştı.

Yolda yedi şef Nemea oyunlarını kurarlar; sonra Thebai önüne varırlar. Her biri şehrin yedi kapısından birine hücum etmekle görevlidir. Saldırıya geçtiklerinde bütün orduları yok edilir. Yalnızca Adrastos, atı Areion'un sürati sayesinde kurtulabilir. Polyneikes de Eteokles de yenilir. İki kardeş birbirlerini öldürür.

İokaste'nin kardeşi Kreon duruma hakim kalır. Thebaililer özellikle Eteokles'e cenaze töreni düzenlenmesi emri verirler, ama düşman cesetleri savaş alanında bırakılmalıdır. Antigone, kardeşi Polyneikes'in cesedinin defnedilmeden bırakılmasını reddeder. İnisiyatif gösterip, cesedin üzerine biraz toz serper. Bu ritüel hareket, dini yükümlülüklerin yerine getirilmesine yetiyordu. Bu dindarlık gösterisi dolayısıyla Kreon tarafından ölüme mahkûm edilir ve Labdakidlerin mezarına canlı canlı kapatılır. Hapishanesinde kendini asar ve nişanlısı olan Kreon'un oğlu Haemon da onun cesedi üzerinde canına kıyar.

Bununla birlikte, Thebai'nin başına gelenler sona ermemişti. Yedi Şefin oğulları, Adrastos'un kışkırtmasıyla, babalarının mücadelesini sürdürürler. Bu, daha az sayıda bir orduya sahip Epigonların daha uygun kehanetlerle sürdürdüğü seferdir. Thebai alınır, sakinleri şehri boşaltır ve bir süre boyunca Yunan siteleri arasında şehrin adı anılmaz. *İlyada*'daki Gemiler listesinin Thebai'yi saymadığı, yalnızca Aşağı Thebai'den söz ettiği, buranın da şehir merkezi-

nin yıkılmasından sonraki bir yerleşim olduğu görülmüştür. Gerçekten de geleneğe göre, Epigonlar savaşı Atridaların Troya'ya karşı seferinden kısa süre önce cereyan etmiştir.

Atreusoğullarının destan derlemesi de Pelops'a bağlıdır ve yine olayların akışını belirleyen felaketlerin kökeninde onun laneti yatmaktadır.

Atreus, Pelops ile Hippodameia'nın oğludur. Onlar aracılığıyla Tantalos'un ve dolaylı olarak da Zeus'un soyundan gelir. Thyestes adlı küçük bir kardeşi vardır ve ona karşı altedemediği bir kin duymaktadır. Atreus ve Thyestes, Hippodameia'nın kışkırtmasıyla, Laios'un sevdiği küçük kardeşleri Khrysippos'u öldürürler ve ceza olarak da, lanetlenerek babaları tarafından sürülmüşlerdir. Pisa'dan kaçarak Miken'e, Sthenelos'un yanına sığınırlar. Sthenelos onlara Argolis'in bir bölümünü, Midea şehrini teslim eder. Daha sonra, Sthenelos'un oğlu Eurystheus öldüğünde Mikenliler kral olarak Pelops'un iki oğlundan birini seçmeye karar verirler. Atreus ile Thyestes Mikenlilerin önünde krallık sanlarını saymakla görevlendirilirler. Atreus vaktiyle sürüsünün arasında altın postlu bir koyun bulmuştu. Bu olağanüstü postu bir sandığa titizlikle kitlemişti. Thyestes içlerinden hangisi altın bir post yaparsa onu kral seçmelerini önerdiğinde, Atreus hiç tereddütsüz kabul eder; ama Thyestes'in metresi olan karısı Aerope'nin bu postu âşığına hediye etmek için çalmış olduğunu bilmemektedir. Bunun üzerine Thyestes postu gösterir ve kral seçilir. Bununla birlikte, yeni bir mucize –doğudan batan güneş– tanrıların

iradesinin iktidarı Atreus'a uygun gördüğünü belirtir ve sonuçta kardeşini altetmeyi başarır. Ardından ikisi arasında gizli bir savaş sürer. Atreus Thyestes'in bir Naias'tan olan üç oğlunu öldürür ve onları bir şölende babalarına sunar. Thyestes yemeği yediğinde ona çocuklarının kafalarını gösterir ve hazırlamış olduğu yemeğin içeriğini açıklar. Sonra da onu sürgün eder. Thyestes Sikyon'a sığınır ve intikamdan başka bir şey düşünmez olur. Bir kâhinin önerisi üzerine kendi öz kızı Pelopia'yla birleşir, ama kız kendisini baştan çıkartanın kim olduğunu bilmez ve bir oğlu olur, adını da Aigisthos koyar. Sonra, Pelopia'nın amcasıyla evlenmesini sağlar. Atreus küçük Aigisthos'u, babasının kim olduğunu bilmeden büyütür ve Aigisthos büyüdüğünde, Thyestes'i öldürme görevini ona verir. Ama Aigisthos doğumundaki sırrı tam zamanında öğrenir ve baba katili olmaktan kurtulur. Miken'e geri dönerek Atreus'u öldürür ve Thyestes'e krallığını geri verir.

Atreus geride iki oğul bırakır: Agamemnon ve Menelas. Destan ve tragedyaların *Atreusoğulları* onlardır. Bu kuşakla birlikte, destan derlemeleri Troya macerasına doğru kayar, ama egemen tema olan Pelops'un iki oğlunun nefreti hâlâ yatışmamıştır ve daha birçok felakete neden olacaktır. Agamemnon Thyestes'in soyunun peşine düşer. Bu soydan oğullardan biri, büyük babası Tantalos'un adını almıştır ve Tyndareos'ların kızlarından biri olan Klytamnestra'yla evlenmiştir. Agamemnon Tantalos'u, karısının henüz doğurduğu çocuğuyla birlikte öldürüp Klytamnestra'yla evlenir. Kötü koşullarda başlayan bu ilişki ancak bir trajediye

varabilirdi ve sonuçta, Agamemnon'un ölümü de Aigisthos'un elinden olur.

Agamemnon'un kardeşi Menelaos bir süre sonra Klytamnestra'nın kardeşi Helena'yla evlenmek ister. Helena, insanların söylediğine göre, Sparta'da hüküm süren Tyndaros ile Leda'nın kızıdır, ama gerçekte bir yumurtadan –Leda'nın yumurtladığı ya da yalnızca kuluçkaya yattığı– doğduğunu ve asıl babasının Zeus olduğunu, bir kuğu kılığına girerek Leda'yla ilişkiye girdiğini herkes bilmektedir. Zeus'un kızı Helena doğal olarak son derece güzeldir ve Yunanistan'ın bütün hükümdarları onunla evlenmeye taliptir. Odysseus'un tavsiyesiyle, Tyndaros bütün taliplerden, Helen'in seçeceği kişiyi desteklemeye söz vermelerini ister. Hükümdarlar buna razı olur. Bunun üzerine Helena, hepsinin en zengini olan Menelaos'u seçer.

Bir süre Helena Sparta'da sakin sakin yaşar ve kocasına bir kız çocuk verir, adını da Hermione koyar. Ama o sırada Olympos'taki tanrıçalar arasında bir tartışma başlar. Eris (Nifak) tanrılar meclisine altın bir elma atar ve bunun üç tanrıçadan –Athena, Hera ve Afrodit– en güzelinin olduğunu söyler. Olympos'takilerin hiçbiri onların arasında tercihte bulunmak istemez. Zeus tanrıçaları Troya'daki İda dağına götürmesi için Hermes'i görevlendirir. Orada, Priam kralının oğlu olan Paris adlı bir çoban sürülerini otlatmaktadır. Üç tanrıça da birbiri ardına onun karşısına geçip kendi haklılığını savunur, bir yandan da vaatlerde bulunurlar. Hera ona bütün Asya'nın imparatorluğunu vaat eder, Athena bilgelik ve savaşlarda zafer sunar. Afrodit ise Spartalı

Helena'nın aşkını vaat etmekle yetinir. Paris en güzelin Afrodit olduğuna karar verir. Frigyalı böylece Menelaos'un sarayına gelir ve burada büyük saygı ve hürmet görerek karşılanır. Menelaos dedesi Katreus'un cenaze töreni için Girit'e gitmek zorunda olduğundan konuğunu karısına emanet eder. Ama Helena, Afrodit'in iradesiyle, baştan çıkar ve bulabildiği bütün hazineyi toparlayarak, küçük Hermione'yi de bırakıp Troya'ya doğru gemiye biner.

Menelaos geri döndüğünde kardeşini durumdan haberdar eder ve ikisi birden Yunan hükümdarlarına ettikleri yemini hatırlatmaya karar verirler. Şefler bir araya gelir, her biri bir birlik toplamıştır ve Troya'ya giderek Helen'i isteyeceklerdir. Agamemnon da "krallar kralı" seçilir. İlk sefer başarısız kalır. Yunanlılar Troya yolunu bilmediklerinden, Mysia'da karaya çıkarlar. Kralları Telephos'un idaresindeki Mysia halkı gelenleri dağıtır ve her biri kendi şehrine geri döner. Ama, sekiz yıl sonra, Agamemnon Aulis'te yeni bir ordu toplamayı başarır. Bununla birlikte, deniz teknelerin yola çıkmasına elverişli değildir, uygun rüzgârlar bir türlü esmez. Görüşü sorulan kâhin Kalkhas bunun nedeninin Artemis'in öfkesi olduğunu söyler. Artemis'i öfkelendiren ise ya bir gün ava çıkmış olan Agamemnon dişi bir geyik avladığında, tanrıçanın bile daha iyisini avlayamayacağını söylemiş olmasıydı, ya da vaktiyle Atreus'un sürüsünde bulmuş olduğu altın postlu kuzuyu tanrıçaya kurban etmemiş olmasıydı. Ne olursa olsun, tanrıça bir kurban istemektedir ve bu da Agamemnon'un kızlarından biri olan İphigeneia'dır. Agamemnon buna razı olur; kurban ger-

çekleştirilir (efsanenin yumuşatılmış bir versiyonuna göreyse, tanrıça, son anda, genç kızın yerine bir dişi geyik koymuş ve genç kızı da Tauris'teki mabetlerine götürerek rahibe yapmıştır).

Donanma sonunda demir alır ve Troya'ya varır. Savaş on yıl sürer. İlk dokuz yıl sürüncemede kalır. Kalkhas'ın yorumladığı bir kehanet savaşın zaten on yıl süreceğini duyurmamış mıydı? Onuncu yıl, Agamemnon ve Tesalyalı bir şef olan Peleus ile deniz tanrıçası Thetis'in oğlu Akhilleus komşu sitelerde çeşitli korsanlıklara kalkışırlar. Başka ganimetlerin yanı sıra iki de esir alırlar: Briseis ile Khryseis. İlki Akhilleus'a, ikincisi Agamemnon'a verilir. Oysa, Khryseis'in babası Apollon rahibidir. Rahip, genç kızı kendisine geri vermesi için tanrısına yalvarır. Apollon, genellikle Akhalılardan yana olmasına rağmen, kuşatan tarafa veba gönderir. Kalkhas esir kızın Khryse'ye geri verilmesi gerektiği kehanetinde bulunur. Agamemnon buna razı olur ama Briseis'i ister. Akhilleus şiddetle öfkelenir. Kralların kralına mecbur kaldığı için itaat eder ama artık savaşa katılmamaya karar verir. Ne Troyalıların zaferleri ne de diğer şeflerin gönderdiği elçiler onu kararından caydırır. Troyalılar düşmanlarının teknelerini tamamen yakıp yok edene dek bu inadı sürer. Akhilleus'un yakın dostu olan Patroklos, tehlike karşısında heyecana kapılarak, yeniden savaş alanına dönmek için Akhilleus'tan izin ister. Akhilleus kendi silahlarını da ona verir. Karşılarında Akhilleus'u gördüklerini sanan Troyalılar geri çekilirler, sonra tekrar dönerek Patroklos'u öldürürler. Bunun üzerine Akhilleus in-

tikam almaktan başka bir şey istemez. Tek başına, silahsız, siperlerden çıkar ve varlığı bile saldırganların geri çekilmesine yeterli olur. Patroklos'un cesedi kurtarılır ve dostu ona görkemli bir cenaze töreni düzenler. Bu arada, Thetis oğluna yeni tanrısal silahlar getirir ve savaş yeniden başlar. Bir süre sonra, Akhilleus Troyalıları kaçırtarak onları surların gerisine sığınmak zorunda bırakır ve Priamos'un oğullarının en yiğidi ve Troya gücünün gerçek desteği olan Hektor'la karşı karşıya gelir. Olympos'ta oturan Zeus iki adamın kaderini teraziye koyar. En ağır çeken Hektor'un kaderi kefeyi ta Hades'e kadar indirir. Akhilleus'un mızrağı Troyalı'ya isabet eder ve ölürken, düşmanının da çok geçmeden peşinden Ölüler ülkesi'ne geleceği kehanetinde bulunur. Akhilleus buna aldırmaz ve cesedi arabasına bağlar, şehrin etrafında üç kez sürükler. Artık Troya kaybetmiştir. Akhilleus (Apollon'un yönlendirdiği) Paris'in bir okuyla öldürülür, ama oğlu Neoptolemos onun yerine geçmeye çağrılır. Aynı zamanda, Herakles'in oklarını saklayan Philoktetes getirtilir. Kâhinler bu oklar olmadan şehrin alınamayacağını söylemişlerdir. Ardından Yunanlılar Pelops'un kemiklerini ele geçirirler. Bunlar zafer için şart olan tılsımlardır. Nihayet, Odysseus, dönek taklidi yaparak, kuşatma altındaki şehre girer ve Palladion'u çalar. Bütün bu koşullar yerine getirilince, son bir hile daha düşünülür. Yunanlılar geri çekilmiş gibi yaparlar; herkesin gözü önünde gemilerine binerler ve kıyıda tahtadan kocaman bir at bırakırlar. Sonra Troya'nın göründüğü Tenedos adasının arkasına gidip demirlerler. Aynı zamanda, içlerinden biri-

ni de Troya'da bırakmışlardı. Sinon adlı bu adam kendini Troyalılara gönüllü olarak yakalatır ve Odysseus'un kurbanı olduğunu söyler. Tahta atın Yunanlıların tanrıça Athena'ya bir sunusu olduğunu ve onu Troyalılar şehirlerine sokamasınlar diye o kadar büyük yaptıklarını söyler, çünkü, diye ekler, eğer at surlardan içeri girerse Troya fethedilmez olacaktır. Bir Apollon rahibi olan Laokoon'un görüşlerine rağmen, Troyalıların çoğu ona inanır. Fakat Laokoon'un kutsadığı bir kurban töreni sırasında denizden iki yılan çıkarak onu ve iki çocuğunu yutar. Artık Troyalıların tereddüdü kalmamıştır; surlarını yıkarlar ve atı şehre sokarlar. Sinon, hatta bizzat Helena, bir meşaleyle kararlaştırılan işareti verir. Donanma yeniden Troya'ya gelir ve Yunanlılar her bir yandan saldırırken, atın içine saklanmış olan askerler de çıkarak kapıları ele geçirirler.

Zaferden sonra ordu geri döner. Birliklerin çoğu gruplar halinde geri döner, ama tekneleri Euboia'daki Kaphareus burnunda kaza geçirir. Yalnızca birkaç şef kurtulur. Vatanlarına sağ salim varanlar, orada genel bir kargaşayla karşılaşırlar. Çoğunun karısı yokluklarına katlanamamıştır. Klytamnestra'nın durumu da böyledir. Şikayetlerine rağmen uzun süre boyunca kocasına sadık kalmıştı, ama sonunda Aigisthos'un sesini dinler ve Agamemnon geri döndüğünde, onu öldürmeye karar verir. Agamemnon'un yanında Troyalı esireler ve özellikle de Priamos'un kızlarından biri olan Kassandra'nın olduğunu da öğrenince kararı iyice pekişir. Bir şölen sırasında, Aigisthos'un de yardımıyla onu öldürtür. Thyestes'nin soyu Atreus'un soyu üzerin-

de kesin zafer kazanacak gibidir. Bununla birlikte, bir sonraki kuşak bu dehşeti doruğa çıkartacaktır: Agamemnon'un oğlu Orestes babasının ölümünü izleyen katliamdan kurtulur. Olgunluk çağına eriştiğinde, Apollon'dan Agamemnon'un intikamını alma emri alır. Dostu Pylades'le birlikte Argos'a gider ve Aigistos ile Klytamnestra'yı öldürür. Annesinin katili olmuştur ve Erinysler peşine düşünce bütün Yunanistan'ı kat ederek kaçmaya başlar. Nihayet, Atina'da Areopagos mahkemesinin yargısına boyun eğer. Dava çok çetin geçer; yargıçların oyları eşit olarak dağılmıştır, ama mahkemeye başkanlık eden tanrıça Athena kendi oyunu bağışlayıcılıktan yana kullanınca Orestes aklanır, ancak yine de sürgüne gitmek zorunda kalır. Efsane onu Tauris'te, kız kardeşinin yanında gösterir. Dramatik bir karşılaşmadan sonra, ikisi birlikte Yunanistan'a geri dönmeye karar verirler ve İphigeneia'nın rahibelik yaptığı Artemis'in mucizevi heykelini de yanlarında götürürler. Orestes uzun ömrünü Argos kralı olarak tamamlar ve Romalılar onun küllerinin, Capitolino'larının dibinde, Saturnos tapınağının altında olduğunu iddia etmektedir. Atreus'un soyu Thyestes'ninkini kesin olarak mağlup etmiştir.

Dönüş hikâyelerinin en ünlüsü Odysseus'unkidir. *Odysseia*'da uzun uzun anlatılır. Ama burada da Homeros şiiri, başka yerlerden tanıdığımız bazı gelenek, rivayet ve sahneleri ihmal etmiştir.

Odysseus, babası Laertes dolayısıyla Aiolos soyundan gelmektedir, anne tarafından da Hermes'in akrabasıdır. Ay-

rı bir geleneğe göreyse, annesi, Laertes'le evlenmeden önce ölümlülerin en dalaverecisi ve beceriklisi olan Sisyphos'a verilmiştir. Odysseus Korfu'ya yakın küçük bir ada olan İthaka'da doğar; yorgun düşen ihtiyar babası kırdaki bir toprağa çekilip krallık görevlerinden vazgeçince onun yerini alır. Odysseus Helena'nın talipleri arasında yer almış, ama hemen ortadan çekilmiştir. Klytamnestra ile Helena'nın kardeş çocukları ve bir Perseusgil olan Penelope'yle evlenir. Bu evlilikten Telemakhos adlı bir oğlan doğar. Helena'nın kaçırılması sırasında Odysseus, yeminle bağlı olduğundan, Troya'ya karşı sefere katılmak zorunda kalır. Artık Akhalıların ordusundaki bütün nazik görevlerden o sorumlu olacaktır: elçilik, "haber alma" operasyonları, casusluk, savaş hileleri, ta ki açık seçik ihanete kadar. Öyle ki, savaşın sonunda Akhilleus'un silahlarını düşmana en fazla zarar veren Yunanlı'ya vermek gerektiğinde, bu konuda fikri sorulan Troyalı esirler hep birlikte Odysseus'tan yana oy kullanırlar. Şehre sızarak Palladion'u o kaçırır. Troya atının ve nihai saldırıyla sonuçlanan bütün dalaverelerin mucidi de odur. Atın içinde bulunan birliğe o komuta ediyordu, çünkü Odysseus kişisel olarak tehlikeye atılmaktan çekinmez ve savaş alanında herkesin çekindiği eşsiz biridir. Ama onun asıl ünü İthaka'ya dönüşle birlikte başlar.

Fırtına nedeniyle donanmanın geri kalanından ayrılan Odysseus, on iki teknesiyle birlikte Trakya'ya, Kikonların ülkesine varır. Korsanlara layık bir akın sırasında, adamları ile birlikte şehri talan ederler, bir tek Apollon rahibi Maron'a dokunmazlar, o da ödül olarak onlara tatlı ve sert

bir şaraptan on iki fıçı verir. Kikonların karşı saldırısı yağmacıları yeniden denize açılmaya mecbur eder. Kuzeyden esen bir rüzgâr onları Kythera yakınlarına sürükler ve bir süre sonra Lotos Yiyenler ülkesine varırlar: burada mürettebattan bazı kişiler 'lotos'tan tadarlar. Bu büyülü meyveden tadan oradan ayrılmak istemez. Odysseus onları zorla ayağa kaldırmak mecburiyetinde kalır. Ardından tekneler daima Sicilya'yla özdeşleştirilmiş olan Kykloplar ülkesine varır. On iki kişinin eşliğindeki Odysseus gemiden iner ve bir mağaraya girer. Yanına Maron'un şarabından da bir fıçı almıştır. Mağarada içi süt ve peynir dolu çanaklar vardır; ama mağaranın sahibi yanında bir koyun sürüsüyle birlikte geri döndüğünde, Yunanlılar karşılarında alnının ortasında yusyuvarlak tek gözü olan bir dev bulurlar. Polyphemos adlı bu Kyklop, mağaranın çıkışını kapatarak yabancıları yemeğe koyulur. Odysseus ona şarap ikram eder. Hiç şarap içmemiş olan Polyphemos şarabı nefis bulur ve fazlasıyla içer. Hayvan postları üzerinde derin bir uykuya dalar. Bunun üzerine Odysseus bir kazığı sivriltir, ateşte sertleştirir ve Kyklop'un tek gözüne saplar. Ertesi sabah, mağara açıldığında, koyunların karnına gizlenerek, arkadaşlarıyla birlikte kaçarlar.

Kyklop'tan kurtulan Odysseus, Rüzgârların efendisi olan Aiolos'un ülkesine varır. Aiolos onu konukseverlikle karşılar ve bir tulum verir. Bütün rüzgârlar bu tulumun içine kapatılmıştır; sadece onu İthaka'ya götürmesi gereken uygun yel hariç. Gemiciler vatanlarının tepelerindeki çobanların yaktıkları ışıkları fark ettiklerinde Odysseus hâlâ uyu-

maktadır. Tulumun içinde hazine olduğunu sanan adamları tulumu açınca bütün rüzgârlar kaçar. Donanma ters yöne doğru sürüklenir ve ertesi gün Aiolos'un ülkesine döner. Ama Aiolos Odysseus'u ikinci kez kabul etmeyi reddeder. Tanrılar onun vatanına dönmesini istemediklerini çok açık belirtmişlerdir ve Aiolos onun için hiçbir şey yapamazdı. Odysseus üzüntüyle deniz yollarını tutar. Laistrygonların ülkesine varır. Bunlar Formia yakınlarında, Campania sahillerinde yaşayan, insanyiyen bir halktır. Odysseus ve arkadaşları güç bela kurtulurlar. Odysseus'unki hariç, bütün tekneler hasar görmüştür. Bunun üzerine, İtalya sahili boyunca yol alarak Aiaie adasına varır (Latium'un güneyindeki Circeo Dağı'nın burnudur). Burası büyücü Kirke'nin ülkesidir. Büyücü, topraklarına çıkan her yabancıyı hayvana dönüştürmektedir. Odysseus'un arkadaşlarından ilk grup bu üzücü kaderle karşılaşır ve Odysseus onları nasıl kurtarabileceğini düşünürken, karşısına Hermes çıkar ve büyülerden koruyacak bir ot (*moly*) verir. Bu şekilde silahlanarak Kirke'yi arkadaşlarını ilk haline geri getirmeye zorlar ve onun yanında bir yıl geçirir. Ayrıldığında ona bir oğul bırakır: Telegonos (uzakta doğurulan).

Kirke dostuna Kimmerler ülkesine gidip kâhin Tresias'ın ruhuna danışmasını öğütler. Ölüler arasından çağrılan Tresias Odysseus'a ülkesine tek başına ve yabancı bir geminin üzerinde döneceğini söyler. Daha sonra, omzunun üzerinde bir kürekle, yerini bilmediği bir halkı aramaya çıkacaktır. Orada, Poseidon'a bir kurban sunacak ve sonuçta ileri bir yaşta, mutluluk içinde, denizden uzakta öle-

cektir. Bu şekilde uyarılan Odysseus yeniden denize açılır. Sirenlerin kör kayaları arasından geçer ve onların ezgilerinin çekimine direnebilmek için kendini yelken direğine bağlatır. Kharybdis ile Skylla arasında, birkaç gemicisi daha canavarlara yem olur ve nihayet, Güneş Sığırları'nın otladığı Thrinakhie Adası'na varır. Bu hayvanlar kutsaldır ve onlara el uzatmak yasaktır. Deniz sakinleşmiş ve hiç yiyecek kalmamıştır. Gemiciler bir süre direnirler ama sonunda artık dayanamazlar ve liderleri uyurken, öküzlerden birini yerler. Kutsallığa bu hakaret onların yıkımına yol açacaktır. Yola yeniden koyulduklarında bir fırtına patlar ve Zeus şimşeğiyle teknelerini parçalar. Tek başına kalan Odysseus bir enkaza tutunarak kurtulabilir. Dokuz gün boyunca dalgaların üzerinde sürüklenerek, sonunda, yarı ölü bir halde Kalypso Adası'na varır (muhtemelen Fas sahilinde, Cebelitarık'ın karşısındadır). Nympha onu kurtarır, âşık olur ve on yıl boyunca yanında tutar. Sonunda, Odysseus'u koruyan Athena'nın yalvarıp yakarmalarıyla, Zeus Kalypso'ya onu bırakma emri verir. Odysseus bir sal inşa ederek doğuya doğru yola çıkar. Tam ülkesine varmak üzereyken Poseidon onu son bir sınamadan geçirir. Bir fırtına salı parçalar ve Odysseus, çırılçıplak bir halde, Phaiakların adasına (Korfu adasıdır kuşkusuz) zar zor varabilir. Bitkin bir halde bir bataklıkta uyuklar ve ertesi gün, bir grup genç kızın çığlık ve kahkahalarıyla uyanır. Kral Alkinoos'un kızı Nausikaa ile hizmetkârları su kıyısına çamaşır yıkamaya ve oyun oynamaya gelmişlerdir. Onlar sayesinde Odysseus kralın sarayına gidebilir ve orada büyük bir nezaketle karşılanır

ve Alkinoos ona ülkesine dönme imkânı sağlar. Bir Phaiak gemisi onu uyurken İthaka sahiline bırakır ve yanına da büyük hediyeler koyar. Odysseus uyandığında hemen saraya gitmemeye karar verir. Önce domuz çobanlarından Eumaios'un evine gider ve kendini tanıtarak, iktidarı geri almak için bir plan hazırlar. Çünkü, onun yokluğunda, sayıları yüz sekizi bulan çevredeki gençler onun konutuna yerleşmişler ve içlerinden birini yeni kocası olarak seçmesi için Penelope'ye baskı yapıyorlardı. O zamana dek Penelope direnmiştir. Laertes için bir kefen dokuması gerektiğini bahane olarak göstermiş, gündüz ördüğünü gece sökmüştür. Hilesi ortaya çıktığından, talipler onu seçim yapmaya zorluyorlardır. Odysseus, Telemakhos'un yardımıyla, bir dilenci kılığında saraya gider; kendine silahlar edinir ve yalnızca kendisinin gerebileceği yayını eline alarak şölen sırasında bütün talipleri acımasızca öldürür. Ertesi gün kurbanların aileleri gelip feryat figan ederler ama Athena'nın girişimi sayesinde İthaka'ya huzur bir süre sonra geri gelir.

Homeros'un anlatısı böyledir. Ama maceranın, Tresias'ın kehaneti üzerine eklenmiş başka sonsözleri de vardır. Burada bize Odysseus, Thesprotesler ülkesi Epiros'ta gösterilir. Ülkenin kraliçesi Kallidike yanında kalması koşuluyla Odysseus'a krallığını sunar. Odysseus buna razı olur ama kraliçe öldüğünde oradan ayrılır ve İthaka'ya geri döner. Ayrıca, Odysseus'u Aitolia'da, Andraemon'un oğlu Thoas'ın yanında ya da İtalya'da da görürüz. Burada Aineias'la birlikte, Roma'nın kuruluşuna katılmıştır. Öyle

görülüyor ki, Odysseus çok erken dönemde İtalyan halk gelenekleri tarafından uyarlanmıştır. Özellikle Etrüsklerde görülür ve burada adı *Nanos* olup, onların dilinde *Gezgin* anlamına gelmektedir.

Bu epik destan derlemelerinin yanında ve onlarla tezat halinde, Herakles'in macera ve menkıbeleri karmaşık bir yapı halinde kendini gösterir. Burada, daha önceki destan derlemelerinde (özellikle Odysseus'unkinde) rastladığımız folklor masallarından elbette dinsel kökenli olan nedensel mitlere kadar uzanan çok çeşitli öğeler yanyanadır. Herakles, Dorların bağlı oldukları koruyucudur, fakat bu onun efsanesinin Dor olduğu anlamına gelmez. Tersine, daha önceki destan derlemelerinde olduğu gibi, Akha ve Miken Yunanistan'ına bağlanır. Herakles kökeni itibarıyla bir Argos'tur, çünkü annesi Alkmene ile "ölümlü" babası Amphitryon da Perseusgildir. Ama ailesinin kökeni olmasına ve efsane oraya bağlı olmasına rağmen Tyrinthe'de doğmamıştır. Amphitryon, üvey babası Elektryon'u kaza sonucu öldürdükten sonra, Thebai'ye kaçmak zorunda kalır. Orada, Teleboenlere karşı sefere çıkmakla meşgulken, Zeus onun yerine geçerek Alkmene'nin yanına gelir ve normalin üç misli uzun bu gecenin sonunda tanrının bir oğlu olur. Amphitryon, karısının yanına geri döndüğünde, bir oğlu daha olur. İki çocuk birlikte doğar. Zeus'un oğlu Herakles olurken, Amphitryon'un oğlu İphikles'tir.

Zeus, sevinç içerisinde, ihtiyatsız davranıp, Herakles'in doğumundan kısa süre önce, "Perseides soyundan doğacak

çocuğun Argos'ta hüküm süreceğini" ileri sürmüştü. Hemen kıskançlığa kapılan Hera çocuğun doğumunu geciktirirken, Sthenelos'un oğlu olan yeğeni Eurystheus'un doğumu öne alınır. Böylece, Eurystheus yedi aylık doğarken, Herakles annesinin karnında on ay kalır. Ama Zeus'un sözleriyle bağlanmış olan Herakles bundan böyle bütün ömrü boyunca Eurystheus'un kölesi kalır.

Çocuk sekiz aylık olduğunda Hera onu yok etmeye çalışır; odasına iki büyük yılan sokar. Herakles, hiç tereddütsüz, beşiğinde doğrulur ve canavarları boğar. Herakles Helen eğitim geleneğine göre yetiştirilir. Ona ön bilgileri öğretmesi için hoca olarak müzisyen Linos verilir. Ama Herakles dikbaşlı ve beceriksiz biridir ve Linos'un onun hatasını düzeltmeye çalıştığı bir gün öğrenci tabureyi kapar (liri eline aldığını söyleyenler de vardır) ve hocasının kafasını yarar. Amphitryon baş belası oğlunu köye gönderip, sürü bekçisi yapmaya karar verir. On sekiz yaşında, Herakles, dört arış ve bir ayak olmuş olağanüstü boyuyla, Kithairon'un aslanını öldürür. Bu onun ilk başarısı olur. Onu Kral Thespios adına öldürür ve avın sürdüğü süre boyunca Herakles her akşam kralın sarayında yatar. Elli kızı olan Thespios her gece kahramanın yatağına bir başka kızını sokar. Herakles hepsiyle birleşir ve avla geçen gün onu öyle yormuş olur ki, her akşam aynı kızla yattığını sanır. Elli oğlu olur. Thespiosgiller daha sonra Sardinya'yı kolonileştirirler.

Kithairon aslanını öldürmekten dönen Herakles Thebai şehrini Orkhomenosluların bağladığı haraçtan kurtarır.

Savaş sırasında Amphitryon oğlunun yanında öldürülür. Herakles'e teşekkür etmek için Thebai Kralı Kreon evlenmesi için büyük kızı Megara'yı verir. Megara'nın birçok çocuğu olur, ama bir süre sonra Herakles Hera tarafından delirtilir ve çocuklarını öldürür. Kendine geldiğinde, işlediği cinayet karşısında dehşete kapılır, Megara'yı bırakır ve tanrıçanın emri üzerine Eurystheus'un özel hizmetine girer.

Eurystheus ona art arda on iki iş dayatır. Önce, Nemeia'da her türlü talanı yapan ve yaralanmaz aslanı yenmelidir. Herakles onu kollarıyla boğar ve hayvan öldüğünde derisini yüzüp üzerine giyer. Kafasını da miğfer olarak kullanır. Bu postu gören Eurystheus öyle korkar ki, bundan böyle Herakles'in şehre girmesini yasaklar ve gelecekte ganimetlerini kapının önünde bırakmasını buyurur.

Ardından, Lerna Hydra'sıyla mücadele gelir. Bu, sayısız kafası kestikçe yeniden biten bir yılandır. İphikles'in oğlu, yeğeni İolaos'un yardımıyla Herakles canavarın kafalarını keser ve etlerini yakar, böylece yeniden çıkmalarını önler.

Üçüncü iş, Erymanthos Dağı'nda yaşayan bir yabandomuzunu canlı getirmektir. Herakles onu karda kovalar, yorar ve sonunda yakalar. Eurystheus hayvanı görünce öyle korkar ki sarayının dibindeki tunçtan bir fıçının içine saklanır.

Sonra, Eurystheus Keryntos Dağı'ndaki kutsal maralı ister. Bu son derece hızlı bir hayvandır, boynuzları yaldızlıdır ve vaktiyle nympha Taygete tarafından Artemis'e adanmıştır. Herakles bir yıl peşine düşer ama yakalayamaz. Sonunda, bir okla hafifçe yaralar ve ancak yakalayabilir.

Arkadia'daki Stymphalos Gölü yakınlarında gür bir orman bulunur, burası vaktiyle kurtların istilasından kaçmış ve olağanüstü biçimde çoğalmış kuşlarla doludur. Bunlar çevredeki ülke için bir felaket oluşturduğundan, Eurystheus Herakles'e onları yok etmeyi emreder. Onların hepsini sık ağaçların arasından çıkarmak için, kahraman kendi imal ettiği ya da Athena'nın hediye ettiği tunçtan kastanyetlere başvurur. Kuşlar korkuyla sığındıkları yerden çıkar ve oklarla vurulurlar.

Elis'te çok sayıda sürüsü olan Kral Augias yaşamaktadır ama çok ihmalkâr olan kralın ahırlarında gübreler yığılmaktadır. Herakles Eurystheus tarafından Augias'ın konutunu temizlemekle görevlendirilir. Herakles iki nehrin, Alpheios ile Peneus'un sularını avluya çevirerek bunu başarır.

Sonraki işler bizi Peloponnesos'un dışına yöneltir ve efsanenin alanını genişletir. İlki, Girit boğasının ele geçirilmesidir. Bu boğa, Europa'yı kaçırmış olan ve Zeus'un şekline büründüğü boğa, öfkelenmiştir ve bütün adayı kırıp geçirmektedir. Herakles onu yakalar, sırtına binip yüzerek Yunanistan'a döner ve hayvanı Eurystheus'a teslim eder. O da bu gözde kurbanı Hera'ya sunar ama tanrıça onu istemez ve serbest bırakılan boğa Attika'ya gider ve sonuçta orada Theseus tarafından esir edilir.

Trakya'da Diomedes adlı bir kral vardır, kısraklarını insan kanıyla beslemektedir. Herakles onun sarayına gider ve kralı hayvanlarına yedirir. Bu da onun sekizinci işi olur.

Eurystheus'un kızı Admete Amazon kraliçesinin kemerine sahip olmak istemektedir. Amazonlar savaşçı kadınlardan oluşan bir halktır ve Asya'nın içlerinde yaşıyorlardı. Tanrı Ares'in soyundan geliyorlardı. Herakles Admete'nin kaprisini yerine getirme görevini alır. Amazonların kraliçesi Hippolyte kemerini ona vermeyi seve seve kabul eder, ama Amazonlar ile Herakles'in maiyetindeki adamlar arasında bir tartışma patlak verir. Savaşa girişirler. Herakles ihanete uğradığını düşünür ve kraliçeyi öldürür.

Eurystheus hizmetkârına giderek daha uzaklardaki sınavları dayatmaktadır. Geryoneus'un öküzlerini araması emri verilir. Khrysaor'un oğlu olan ve Gorgo Medusa'nın soyundan gelen Geryoneus'un büyük sürüleri vardır ve çobanı Eurytion bunları Erytheia adasında, yani Kızıl adada, Günbatımı ülkesinde otlatmaktadır. İşin güç kısmı okyanusu aşmaktadır. Herakles Güneş'ten, Doğu'ya tekrar gidebilmek için her akşam bindiği büyük kupayı ister. Güneş razı olur ve Herakles Geryoneus ülkesine varır. Eurytion ve köpeği Orthos'u öldürür ve sürüyü önünde sürerek geri döner. Bu geri dönüşe, yerel özellikleri açıklamaya yönelik çok sayıda macera bağlanır: Kahraman, Cebelitarık Boğazı'nın her iki tarafında iki sütun yükseltir. Bunlara "Herkül sütunları" denir. Ligureler ülkesinden geçerken eşkıyaların saldırısına uğrar. Onu kurtarmak için Zeus gökten taş yağdırır, bu taşlar Krau toprakları üzerinde günümüze kadar kalmıştır. Herakles Tyrrhenoi Denizi kıyıları boyunca ilerlemeye devam eder. Bir akşam Tiber kıyısına, günün birinde Roma'nın kurulacağı yere gelmiştir. Orada, Kakus

adlı bir eşkıya birkaç hayvanını çalar ve onları Aventinus Dağı'ndaki bir mağaraya saklar. Ama Herakles onu öldürür ve zaferinin anısına Büyük Sunak'ı kurar. Burada onun kültü uzun süre kutlanmıştır. Yolculuğunun sonunda, kahraman, öküzleri Eurystheus'a geri verir ve o da öküzleri Hera'ya kurban eder.

Daha sonra, Herakles Ölüler Ülkesi'ne gidip köpek Kerberos'u bulma emri alır. Üç başlı bir köpek olan Kerberos Ölüler Krallığı'nın girişini bekliyordu. Herakles, Eleusis'in sırlarını öğrendikten sonra, Tenare Burnu'na açılan Cehennem Kapısı'ndan yeraltına iner. Zeus'un emriyle Hermes ona rehberlik etmekteydi. Yol boyunca ünlü ölülere rastlar, özellikle de yeni ölmüş olan Kalydon kahramanı Meleagros'a rastlar ve ona kızkardeşi Deianira'yla evlenmesini tavsiye eder. Herakles canlıların arasına döndüğünde onunla evlenmeye söz verir. Nihayet, Kerberos'u yakalar ve Argos'a geri döner. Eurystheus canavar köpeği görünce korkar ve onu kabul etmek istemez. Herakles onu aldığı yere götürmek zorunda kalır.

On ikinci ve sonuncu iş, Hesperos kızlarının (Gecenin Kızları) muhteşem bir bahçede bir ejderhanın yardımıyla korudukları altın elmaları toplamaktır. Hera'nın Zeus'la evliliği sırasında Yeryüzü ona bu elmaları hediye olarak vermiştir ve tanrıça bunları öyle güzel bulmuştur ki Atlas Dağı'nın yakınındaki bahçesine onları dikmiştir.

Herakles yolu arayarak işe başlar ve tek bilgi verebilecek olanın deniz tanrısı Nereus olduğunu öğrenir. Yine de Nereus onun sorularına cevap vermekte gönüllü olmaz ve

Herakles bir cevap alabilmek için onu yakalamak zorunda kalır. Bize anlatıldığına göre, Herakles Mısır'dan geçer, yabancıları kurban eden Kral Busiris'i öldürür. Sonra Arabistan'dan geçer ve "Dış Deniz"in üzerinde yeniden Güneş'in kupasına biner. Kafkasya'ya ayak basar ve bu vesileyle, Prometheus'a işkence yapan kartalı öldürerek onu kurtarır. Dev, şükran borcu olarak elmaları Atlas'a toplatabileceğini ona bildirir. Sonunda Herakles Hesperos kızlarının ülkesine varır ve gökyüzünü omuzları üzerinde taşıyan Atlas'a (Zeus Titan'ı kardeşleriyle beraber Olympos'tan kovduğundan beri ona bu cezayı vermişti) göğü taşıyabileceğini, onun da gidip meyveleri toplamasını teklif eder. Atlas bunu kabul eder, ama geri geldiğinde, Herakles'in göğü gayet iyi taşıdığını, geri almayı düşünmediğini söyler. Herakles kabul etmiş gibi yapar, yalnızca Atlas'ın omzunun üzerine bir yastık koyuvermesini ister. Kuşkulanmayan dev itaat eder, ama o gökkubbeyi tutarken Herakles kaçıverir ve onu yalnız bırakır. Altın elmalara sahip olan Eurystheus onları ne yapacağını bilemez ve kahramana iade eder, o da Athena'ya verir, Athena da elmaları muhteşem bahçeye geri koyacaktır.

Herakles, yaptığı işlerden başka, çok sayıda sefere çıkar, başarı elde eder. Birkaç arkadaşıyla birlikte, kralı Laomedon'un hayınlığını cezalandırmak için Troya şehrini ilk kez alır. Sparta'ya; Messenia'daki Pylos'a ve Tesalya'da Lapithere karşı kral Aegimios'tan yana savaşa girer. Yeniden Ölüler Ülkesi'ne gidip, kocası Admetos'un ömürünü uzatmak için gönüllü olarak kendini feda eden Alkistis'i arar.

Yarı insan yarı at olan Kentauroslarla dövüşür ve onların kökünü kazır. Ama özellikle son dönemlerinde ün salar. Herakles Meleagros'a söz verdiği gibi Deianira'yla evlenir ve bir süre Kalydon'da yaşar. Ama kader onun ülke sakinlerinden birini kaza sonucu öldürmesini ister ve bunun üzerine sürgüne gitmek zorunda kalır. Karısı ve oğulları küçük Hyllos'la birlikte yolculuk ederler. Üçü birlikte Kentauros Nessos'un yaşadığı ve salcılık yaptığı Euenos ırmağının kıyısına varırlar. İlk önce Herakles geçirilir, ama sıra Deianira'ya geldiğinde Nessos ona tecavüze kalkışır. Herakles okuyla Nessos'u öldürür. Nessos tam ölürken genç kadına kanının bir aşk iksiri olduğu sırrını verir. Buna inanan Deianira, kocasının aşkının azalacağı gün bundan yararlanmayı umarak bu kanı toplar. Ardından, Herakles Oikhalia kralıyla savaşır ve zafer kazandıktan sonra ganimet olarak kralın kızı İole'yi alır. Deianira bunu öğrenir ve kocası Oita Dağı'nda Zeus'a lütufları karşılığında yeni bir giysi sunmak istediğini söylediğinde, ona Nessos'un kanına batırılmış bir giysi gönderir. Bu kan bir aşk iksiri değil, deriye işleyen ve dayanılmaz acıya yol açan bir zehirdir. Bunun üzerine Herakles dağa tırmanır ve kendini odun yığınlarının üzerine atar. Odun yığınları yanmaya devam ederken bir gökgürültüsü çınlar ve Herakles göğe alınır. Tanrılar katına çıktığında, sanki ölümsüz annesi olan tanrıçanın karnından çıkıyormuş gibi, kahraman Herakles'in doğumunun taklit edildiği bir seremoniden sonra Hera'yla barışır.

Efsaneye göre Herakles'in altmış erkek çocuğu olur: bunlar Heraklesgillerdir ve daha sonra Argolis'e geri dönüp,

Peloponnesos'u istila ederler ve orada Dor egemenliğini tesis ederler.

Theseus destan derlemeleri, belli ölçüler içinde Herakles destanlarının benzeridir. Theseus Atina kahramanıdır. Herakles'in çağdaşıdır ve Atinalılar onun Herakles'le daima dost olduğuna emindirler. Theseus Atina kraliyet ailesine mensuptur; babası Aigeus tarafından Erekhteus'tan gelir. Annesi, Aethra aracılığıyla, Pelops'un torununun çocuğudur ve Tantalos soyuna bağlıdır. Trezene'de doğmuş ve ilk yıllarını orada geçirmiştir. Olgunlaştığında Korinthos kıstağı boyunca Atina'ya doğru yola koyulur. Bu dönem, Herakles'in, bazı cinayetlerin kefaretini ödemek için Lydia kraliçesi Omphale'nin yanında köle olduğu dönemdir ve canavarlar yeniden dünyayı doldurmaya başlamaktadır. Kıstak haydutlarla doludur. Theseus haydutları birbiri ardına öldürür ve Atina'ya vardığında, Aigeus, kendisine bir çocuk vaat etmiş olan büyücü Medeia'nın yetkisi altındaydı. Aigeus önce onu tanımaz ve Medeia bu yabancıyı öldürmesi gerektiğine onu ikna eder. Tam Theseus'u zehirleyecekken taktığı kılıçtan onu tanır. Medeia sürgüne gider.

Medeia'nın Theseus'u öldürmek için, Herakles'in Girit'ten getirdiği boğa olan Marathon boğasıyla dövüşmeye gönderdiği de rivayet edilir. Theseus hayvana hakim olur ve onu Apollon'a kurban sunar. Kendini resmi olarak tanıttıktan sonra, taht kavgasına girmiş yeğenleri Pallasoğullarına karşı mücadele etmek zorunda kalır. Sonra, Girit'e giderek ülkesini Minos'un koyduğu haraçtan kurtarır. At-

tika'da öldürülen oğlu Androgeos'un ölümünün ardından Minos Atinalılardan her dokuz yılda bir yedi genç erkek ve yedi genç kız teslim etmelerini istemektedir. Bu haraç, Minos kralının karısı Pasiphae ile bir boğadan doğduğu söylenen yarı insan yarı boğa bir canavar olan Minotauros'a yöneliktir. Minotauros, oldukça karanlık ve karmaşık dolambaçlı bir tür saray olan bir "labirent"e kapatılmıştır. Theseus siyah yelkenli bir gemiye kurbanlarla birlikte biner ve eğer galip dönerse, beyaz yelken çekmeyi babasına vaat eder.

Girit'te, Theseus labirente kapatılır, ama daha önce, Minos'un kızlarından biri olan Ariadne onu görmüş ve âşık olmuştur. Labirentin içinde yolunu bulabilmesi için ona bir yumak verir. Koşul olarak da kendisini karısı olarak alma sözü ister. Theseus canavarı öldürdüğünde, sözünü tutar ve Ariadne'yle birlikte oradan ayrılır. Akşam olduğunda Naksos Adası'na varırlar. Ariadne sahilde uyur. Uyandığında Theseus gitmiştir. Ona Dionysos'un emir verdiği ve tanrının bizzat gelip âşık olduğu genç kadını kaçırdığı söylenir. Bu sırada, Ariadne'yi yitirmekten öfkeye düşen Theseus beyaz yelken çekmeyi unutur ve ve babası, Akropol'ün tepesinden siyah yelkenli geminin geldiğini görür. Oğlunun öldüğünü sanarak, uçurumun tepesinden kendini atar ve ölür.

Kral olan Theseus, o zamana dek köylere dağılmış olan Attika halkını tek bir sitede toplar. Büyük şenlikler düzenler, para basar ve genel olarak siteyi örgütler. Attika'ya saldıran Amazonlara karşı savaşı destekler, bir kâhinin öğüdü

üzerine Thebaililerin zorla ülkelerine geri getirmek istedikleri Oidipus'u savunur; kısacası, adaletin ve tanrısal yasaların savunucusu olur. Yalnızca tek bir macerada koşullar bu kadar uygun değildir. Şöyle ki: Helena'yı daha çocukken kaçırır ve karısı olabilecek yaşa gelmesini beklemek için onu Attika'da hapis tutar. Sonra, dostu Peirithoos'la birlikte, Ölüler Ülkesi'ne giderek, Peirithoos'un evlenmek istediği Persephone'yi kaçırır. Orada Hades bu iki yürekli kahramanı yakalar ve bir daha ayağa kalkmalarına imkân tanımayan büyülü bir iskemleye oturtur. Sonunda, Herakles'in ricası üzerine Hades Theseus'u serbest bırakmaya razı olur ama Peirithoos'u tutar.

Atina'ya geri döndüğünde Theseus çok geçmeden bir devrimle iktidardan uzaklaştırılır. Skyros'a çekilir ve orada ölür. Daha sonra, Med savaşları sırasında, Cimon onun küllerini bulur ve Atina'da muhteşem bir mezara onları gömer.

V. Bölüm

EFSANELERİN YAŞAMI

Yunan mitleri her incelendiğinde, bize bu mitleri aktaran metinlerin sayısız değişkesi olduğu ve dönemlere göre farklılıklar içerdiği fark edilir. Çünkü mitler, daha baştan itibaren, bitmek bilmez bir çalışmanın konusu olmuşlardır. Bütün Antik düşünce boyunca *yaşamışlar*, dolayısıyla da dönüşmüşlerdir; hatta kimi zaman günümüze kadar yaşamışlar ve kuşaklar onlardan her seferinde farklı bir hakikatin ifadesini talep etmişlerdir. Çok genel olarak, Helen mitlerinin (benzer genellemelerin getireceği bütün kısıtlamalarla birlikte), oluştukları dönemden sonra, üç büyük evreden geçtikleri kabul edilir: bunlar epik çağ, trajik çağ ve felsefe çağı ya da "sofistik" çağdır. Mitlerin "ilkel biçimleri"ni asla kavrayamayız. Bir Yunan miti bizim için her zaman, herhangi bir düzeyde karmaşık bir yapımdır; bu mit hakkındaki düşünme çok erken vakitte başlamıştır ve hiç durmadan dönüştürmüştür.

Akhalılarla Troyalı Frigyalıları karşı karşıya getiren savaşın hikâyesi gibi epik bir destanın tarihsel bir çekirdeğinin olduğu kesindir. Troya yerleşim alanında gerçekleştirilen kazılar Troya uygarlığının bir gerçeklik olduğunu ve Hisarlık Tepesi üzerinde art arda birçok şehir kurulduğunu ve en azından birinin şiddet yoluyla yok edildiğini hiç tartışmasız kanıtlamaktadır. Ama başlangıçtaki bu veri, yani bir Frigya sitesinin batıdan gelen istilacılara karşı mücadelesi hızla karmaşıklaşmıştır. Bir anlamda, bir dizi ayrıntı halinde parçalara ayrılmıştır ve bunların her biri sonsuz açıklama ve abartmalara yol açmıştır. Örneğin, karşı karşıya gelen ordular sayılmış, birliklerin her biri, ait oldukları varsayılan her bir sitenin geleneklerine bağlı olarak gerçek ya da varsayımsal bir çevreye yerleştirilmiştir. Efsanenin varlığı özel bir anlatıyla doğrulanmıştır, şecereler elden geçirilmiş ya da tamamen hayal edilmiştir. Kısacası "destan" yavaş yavaş oluşurken, bir uygarlık durumunun özetlendiği gerçek bir toplam halini almıştır. Ama işler burada bitmez. Savaşın kendisi için de bir bahane bulmak gerekiyordu. Bir kadının kaçırıldığı hayal edildi ve Helena seçildi; Helena köken itibarıyla bir tanrıça olabilirdi, belki de Helenik dönem öncesine aitti –ağaçların, Ay'ın tanrıçası, tayfaların koruyucu ilahesi olabilirdi, tam olarak bilinmemektedir– ve Akhalı istilacılar ise onu kadın kahraman mertebesine "düşürürler". Böylece Helena o dönemde kendisini büyük Miken baronlarına yakınlaştıran bir şecereye sahip oldu. Menelaos'la evliliğinin hikâyesi (Helena'ya tapınma özellikle Laconia'da etkili olmuş gibi gözüküyordu) hem Argo-

lis'te kalmamış olduğunu, hem de onun kaçırılması kadar önemsiz bir olayın suçluya karşı bütün prensleri ve bütün siteleri ayaklandırmasını açıklamaktadır. Bütün Akha soylularını da bağlayan, genç kızın nişanından önceki yemin sahnesi böyle doğar.

Maceranın gelişiminden önce başka sorunlarla karşılaşılır. Kuşatma altındaki şehir niçin uzun süre direndi? Sonunda saldırganlar niçin haklı çıktılar? Çünkü yazgı Yunanlıların zaferini, yavaş yavaş farkına vardıkları bazı koşullara bağlamıştı. Bunun üzerine, büyü sanatını bizzat Apollon'dan öğrenmiş olan ve sonunda kendi ülkesini nasıl ele geçireceklerini Akhalara öğreten Priamos'un oğlu Helenos'un figürü adım adım oluşur. Böyle bir ihanetin açıklanması gerekiyordu. Helenos yakınlarının ihanetine uğramıştı. Paris'in ölümünden sonra, Helena'yla evlenmek istemişti ama onu kendisine vermeyip Deiphobe'ye vermişlerdi. Öfkelenen Helenos dağa çekilmişti, burada bir Akha birliği tarafından esir alınmıştı ve onların sorularına cevap vermemekte çok direnmemişti. Kendine güçlükler çıkartan ve bunları genellikle folklorik masallar repertuvarından çekip aldığı mevcut çözümlere başvurarak çözen bir hayalgücünün yaratıcı çalışmasını yavaş yavaş kavrıyoruz.

Bu folklorik öğelerle her yerde karşılaşıyoruz. Yalnızca kahramanlık destanlarında değil, tanrılarla ilgili mitlerde de: Kardeşinin öküzlerini çalan ve yolunu gizlemek için onları kuyruklarından çeken Hermes iyi bilinen popüler bir hikâyedir. Aynı kurnazlık Cacus olayında da görülür:

Haydut, Geryoneus'un öküzlerinin bir bölümünü Herakles'ten çalar. Birbirinin yerine geçebilir bu folklorik öğeler, efsanelere ortak görünümlerini vermeye katkıda bulunan şeylerdir. Theseus'un Naksos kıyılarında bıraktığı Ariadne, Korinthos'ta İason'un ihanetine uğrayan Medeia'yı kesinlikle hatırlatır. Her iki durumda da tema aynıdır. Her iki kadın kahraman da, düşman olarak karşılarına çıkan genç yabancıyı aşklarından dolayı kurtarmışlardır. Kendi babalarına karşı ona yardım etmişlerdir ve karşılığında da yalnızca onun eşi olmayı istemişlerdir. Kral Pterelaos'un kızı Komaitho'nun hikâyesi de böyledir. Amphitryon'a duyduğu aşk dolayısıyla, babasının yara almamasını sağlayan altın saçını kesmiştir. Minos'a âşık olan Megara Kralı Nisos'un kızı Skylla'nın suçu da böyledir. Keza, Roma'da yakışıklı Tatius'a babasının savunduğu kalenin gizli kapısını söyleyen Tarpeia da aynı suçu işler. Bunların hepsi de mitlerin ortak "sütanne masallar"ıdır. Ayrıca, içinde bir hazinenin saklı olduğu bir mağarayı ya da bahçeyi koruyan yılan ya da canavar teması da ortaktır: Hesperidlerin altın elmaları, Kolkhislerin koçunun altın postu. Bu hazinelerin başka örneklerini de biliyoruz – bunlar belki de uzakta, doğuya doğru, gizli gökkuşağının altınını temsil ederler. Ayrıca tehlikeye maruz kalmış ve hayvanların beslediği çocuk hikâyeleri de vardır: Herakles'in oğlu Telephos ve dişi geyiği, Apollon'un oğlu ve bir keçinin süt verdiği şifacı kahraman Asklepios; Kyknos ve kuğusu ve Palatino'nun eteğinde dişi kurdun baktığı Romulus ve Remus'a kadar uzanan sayısız başkaları.

Halk masalları mitleri süsler. Onları bütünüyle açıklamaz. Kökenlerinde her zaman başka bir öğe vardır ve bunun üzerine değişiklikler ve yorumlar gelip eklenmiştir. Troya destanı örneğinde bunlar tarihsel verilerdir. Deniz yolculuklarının önemli bir bölümü Akdeniz havzası etrafındaki Athena (ya da onunla özdeşleştirilen tanrıçaların) mabetlerinin varlığını açıklama arzusundan kaynaklanan Argonotlar örneğinde ise coğrafi veri söz konusudur. Aineias'ın Ege Denizi'nde ve Sicilya Denizi'ndeki "dolaşmalar"ı da, aynı şekilde, onun kurduğu varsayılan Afrodit mabetleriyle açıklanır. "Geri dönüşler"in bazılarının, yer adlarının benzerlikleriyle kurulduğu bellidir: *Troya* denen yerleşim alanlarının her biri (İtalya'da bile Venetia'dan Latium'a dek, bu adda bir miktar yerleşim vardı), Troya kolonlarının ya da Akha şeflerinin getirdiği ve fırtınaların bu uzak kıyılara kadar sürüklediği tutsakların yerleşimlerini göstermektedir. Folklorik bir tema –bu bitmek bilmez yolculuklardan bıkmış esirlerin yaktıkları gemiler– açıklamayı tamamlar ve, hiç kuşkusuz, birçok kuruluş miti böyle doğmuştur. Çağdaş yorumcuya ise adaşlığı açıklamak kalır; ki genellikle çok eski bir yerleşimin ya da göçün tek kanıtı bu addır ve mit buna sembolik bir yorum getirmektedir.

Kimi zaman ise ilk çekirdek, ibadetle ilgili bir özelliktir. Argos'un büyük tanrıçasının Hera olduğunu ve Herakles adının elbette ki tanrıçanın adından geldiğini saptamak önemsiz değildir. Herakles, hiç kuşku yok ki, Hera'nın bir "hizmetkârı"dır ve eğer Argoslu Hera'nın Miken Peloponnesos'unda "Vahşi Hayvanlı Hanım" olduğu doğruysa,

kahramana atfedilen ilk –ve görünüşte en eski– menkıbenin vahşi hayvanlarla ilgili olduğunu ve bunların da Peloponnesos içlerinde cereyan ettiğini saptamak önemlidir. Bir Argos *hieros logos*'u belli belirsiz keşfedilir – din adamlarıyla ilgili bu anlatıya, kimileri gerçekten tarihsel, kimileri basitçe popüler başka öğeler de yavaş yavaş dahil olmuştur.

Mitlerin "tarihöncesi" denebilecek şey budur. Ama çok erken dönemde, mitsel figürlerin tuhaf bir şekilde canlı bir gerçeklik edindiklerini ve *şahıs* halini aldıklarını saptıyoruz. Aynı zamanda, destan ya da "roman" şeklinde gelişen mit, dünya üzerine bir düşünmeyi de içerir ve ayrıcalıklı bir deneyim biçimi halini alır. Akhilleus, Agamemnon ve Helena muhtemelen Troya destanının ilk fikrinden daha eskidirler. Ama ancak büyük maceranın içine dahil olduklarında gerçekten varolmaya başlamışlardır. Örneğin Homeros'un meziyetlerinden biri, Akhilleus'u daima baskın bir karakterle donatmasıdır. Akhilleus esasen bir savaşçıdır. Yaşamının başında, uzun ve huzurlu bir yaşam ile bir kahramanın kısa ama muzaffer yaşamı arasında seçim yapmak durumunda kalır. Hiç tereddüt etmez ve bütün varlığı bu gönüllü tercihle belirlenir. Genç öleceğini bilmektedir, ama kendi değerinin farkındadır. Ölümsüz olarak yaşayacağını, kaderini bilmektedir. Gururu, "ona borçlu olunduğu"nu hissetmesi, Agamemnon'un keyfiyeti karşısında isyan etmesine yol açar ve savaşmayı reddettiğinde, bütün Yunan ordusunu tehlikeye atar. Hiddetli biridir, ama genç insanların yumuşaklığına da sahiptir: uğradığı haksızlığı

unutmasına yol açan şey, Patrokles'in intikamını alma arzusudur. Hektor'un cesedine merhametsizce hakaret eder, ama Priamos, elçilerin en acınası olarak, o cesedi almaya geldiğinde ağlar. Homeros'un anlatımıyla Akhilleus bütün Antikçağ boyunca bir esin kaynağı olur: İskender, Sezar, karşılarında hep onun örneğini bulurlar ve mezarında törenler düzenlerler.

Bununla birlikte, Homeros şiirleri ve daha genel olarak destan, kişilerin psikolojisinden ziyade eylemle ilgilenir. Psikoloji eylemin *sonucudur*; tıpkı her bir tanrının niteliklerinin ve doğasının onları içinde gördüğümüz sahnelerin *sonucu* olması gibi. Hiçbir dönemde, düşünce, mitten ya da efsaneden serbest kalarak onların yaşamına bakmaz. Şairin ancak çok istisnai olarak ahlaki yargıda bulunduğu fark edilmiştir. Savaşta pek taraf tutmaz ve onun antipatisini ortaya çıkaran tek kahraman Oileus'nin oğlu Aias'tır. Tanrıları küçümseyen Aias, Kefar Nahum'da, kutsala saygısızlık ederek ölmüştür. Odysseus hiç çekincesiz kabul edilmiştir. Onun ne en karanlık hileleri, kurnazlıkları, yalanları, ne de savaşçılık menkıbeleri kınanır: faaliyetinin her iki yanı da aynı ölçüde meşrudur. Ancak daha sonraları, sofistlerin ortaya çıkmasıyla birlikte –çağımızdan önce altıncı yüzyılın sonuna doğru– bu sorunlar ortaya konmaya başlanacaktır. Bu dönemde, efsanevi kahramanlar ahlaki olarak eleştirilecektir. Odysseus'un, Troya Savaşı'na katılmaya zorladı diye, iftiralarla ve sahte tanıklıklarla, Palamedes'in ölümüne yol açmakta haklı olup olmadığı sorulacaktır. Mitler geniş bir örnek deposu olacaktır ve sofist Prodikos ünlü Herakles

meselini o dönemde hayal edecektir. Bu meselde, kahraman, ergenlikten çıkarken, Ahlaksızlık ile Erdem arasında tercih durumunda kalacaktır. Mit –epik anlatı biçimlerinde– ahlaki eğitim için en iyi araç olur. Klasik Yunan okullarında çocuklar, çok küçük yaştan itibaren Homeros şiirlerini ezbere öğrenirler ve öğretmen bunlardan özdeyişler ve davranış öğütleri çıkartır. Birçok kuşak için Homeros en yetkin "düşünce ustası" oldu. Platon'un bu gelenekten kopmaya nasıl çabaladığını, "mit"i ve şairleri düşünceyi yozlaştırıcısı olarak nasıl kabul ettiğini biliyoruz. Şairler ideal siteden kovulacaktır, çünkü onların getirdikleri "hakikatler" kesin aklın denetimi dışındadır ve tutkulara, kalbe hitap etmektedir. Ama Platon şiiri ortadan kaldıramaz ve Antikçağ'ın sonuna kadar, şairleri okumak, mitleri öğrenmek çocukların yaptığı ilk işlerden biri olmaya devam edecektir.

Tragedyanın doğuşuyla birlikte yeni bir bakış açısı ortaya çıkar. Tragedya bir anlatı değildir, tek başına bir olay örgüsü üzerine bir tür düşünmedir. Bu düşünme tarzı başlangıçta esasen lirikti: başlangıçta dithyrambos, tragedya ve de koral lirizmi birleştiren sıkı akrabalık bilinmektedir. İmdi, destan tamamen eyleme yönelik olsa da, lirizm statiktir. En yetkin Aiskhylos tragedyası olan *Zincire Vurulmuş Prometheus* bu şekildedir. Bütün bir üçleme Zeus'un sırrı üzerine bir düşünmedir – neredeyse bir "yüceltme" diyebiliriz. Zeus'u galip ve Prometheus'u da tıpkı Titanlar ve dünyanın diğer ilk güçleri gibi mağlup gösteren Hesiodos'un destanının karşısına Aiskhylos bir uzlaşma fikri çıkartır.

Eğer Zeus yerine geçtiği kişileri yerli yerine yerleştiremezse tanrının zaferi kesin değildir. Bunu yapamazsa, Uranos ve Kronos'un ardından ancak üçüncü olur ve kendisi de aynı tehditle karşı karşıyadır. Aiskhylos'un ortaya attığı sorun teolojik düzendedir; Zeus'un kalıcılık koşullarını keşfetmekle ilgilidir. Ve bütün üçlemesi bir "dolayım" dramıdır: Prometheus, tıpkı ilksel güçlerle insanlar arasında –onlar için gökten ateşi çaldığında– aracı olması gibi, bu aynı güçlerle Olymposlular kuşağı arasında da aracı olur ve Zeus'a Gaia'nın kehanetini bildirir. Buna göre, "Thetis'ten doğacak" oğlan bir gün babasının yerini alacaktır ve böylelikle tanrı, yazgıyı acımasızca harekete geçirecek olan birleşmeden vazgeçer. Bunun üzerine Zeus Kronos'u ve titanları Tartaros'un hapishanesinden çıkartır; onları Elis tarlalarına, daha doğrusu Mutlular Adası'na yerleştirir ve orada huzurlu bir evrende kendilerine bir krallık bulurlar. Kaba gücün zafer kazandığı eski tanrıdoğumların karanlık kozmik mücadeleleri geçmişte kalmıştır. İnsan düşüncesi tanrıları "insanlaştırır." Mit, Aiskhylos'ta –aynı zamanda da Pindaros'ta– umudun ve idealin güçlü ifadesi olur. Aiskhylos Zeus'un tanrı olduğuna, mücadelelerine, hatta yaşamına *inanıyor mu* diye sormamıza gerek yok. Mit şiirsel bir evren sağlar, kendi içsel hakikatine uygun, keyfince işlenebilir bir veri sağlar. Hesiodos, aynı Prometheus destan çevresinde, umutsuz bir hikâye yaratmıştır. Ona göre Prometheus insanı tanrısallıktan sonsuza dek ayırmıştır. Evrene bir tür "ilk günah" getirmiş ve insanlık durumunu temelden çürütmüştür. Aiskhylos'a göre ise, tersine, Prometheus evrensel

kurtarıcıdır ve ona adanmış olan üçleme bir tür İncil gibidir.

Tragedya yazarları, kahramanlık destanlarının olaylarını sahnelerken benzer sorunlarla karşılaşmışlardır. Anlatısının peşinden sürüklenen epik şair gerçeğe benzerliği pek dert etmez. Sahnelenen gerçeklik ve kişiler içinde bir kez ortaya konduğunda, hoş görülemez olan bile kabullenilir. Herakles destanları *İlyada*'ya Philoktetes figürünü sağlamıştır. Malis kralı Poias'ın oğlu olan bu kahraman, Oeta'nın zirvesinde Herakles'in cenaze ateşini yakmasına yardım etmişti. Buna karşılık, tanrısal yayı ve okları almıştı; bir anlamda, Herakles'in "ardılı" ve mistik mirasçısı oydu. Oysa, *İlyada*'nın kinci kitabından, Philoktetes'in Aulis'te bir araya gelen şefler arasında yer aldığını öğreniyoruz. Atridalar ve arkadaşlarıyla birlikte gemiye binmişti, ama Akhalı liderlerin kurban sunacakları, Lemnos'un yakınlarındaki küçük Khryse adasına vardığında onu bir yılan sokar. Yara zehri kapmıştır, öyle büyük ıstıraba neden olur ki, Philoktetes'ten korkunç çığlıklar yükselir ve dehşetli bir koku yayılır. Philoktetes bütün Akha ordusuna rahatsızlık verir ve Odysseus'un öğüdü üzerine onu terk ederler. Ama, diye ekler Homeros, Akhalılar "bir süre sonra Philoktetes'i hatırlayacaklarını" öğrenirler. Gerçekten de, gördüğümüz gibi, kâhin Helenos'un açıklamaları, Akhalıların zaferine yazgının koyduğu koşullar arasında Herakles'in silahlarına sahip olmayı da sayar. Savaşın son yıllarında ezgiler okumuş olan epik şairler Lesches ve Arktinos, Diomedes'in Philoktetes'i aramaya gittiğini ve büyük güçlük çekmeden onu

geri getirmeyi başardığını, oysa ki Odysseus'un Skyros'a gidip Troya'dan Akhilleus'un oğluyla döndüğünü, onun varlığının da en az Akhilleus'un silahları kadar gerekli olduğunu anlatıyorlardı. Destan burada hiç güçlük çekmez. Bununla birlikte, üzerinde düşünüldüğünde, Akhalılar tarafından bütün insanlığın horgörüsüne terk edilmiş ve ıssız bir adada bakımsız bırakılmış olan, silah arkadaşlarının yüzüstü bıraktıkları Philoktetes, nasıl olur da kendisine yapılan ve asıl yararlanacak olanın karşısındakiler olduğu, onların zafer kazanmalarına yardım edecek bir talebi kabul edebilir? Bunu reddetmeyecek midir? Sürgün edilmiş olan Philoktetes, Akhalılar için çıkışsız bir durumun hakemi oluyordu ve dram, özellikle Yazgı'nın bütün ordunun kaderini yine bu aynı ordunun korkakça terk etmiş olduğu kişinin ellerine yerleştirmesinden doğuyordu. Eski epik anlatıdan, öngörülmemiş bir çatışma, ruhlarla iradelerin çatışması doğar.

Tragedya yazarları –ve üçü birden, Aiskhylos, Sofokles ve Euripides, her biri bir *Philoktetes* tragedyası yazmıştır– bunun gayet iyi farkına vardıklarından, Atridaların talebini kahramana sunması için Odysseus'u seçmişlerdir. Böylece iki düşman yüz yüze gelir: Terk edilmenin sorumlusu ve onun kurbanı olan kişi. Üç şair de konuyu kendi dehasına göre ele almıştır. Aiskhylos, genellikle yaptığı gibi, ayrıntıların gerçeğe uygunluğunu çok önemsememiştir. Euripides aynı zamanda Lemnos'a bir Troya elçisinin geldiğini hayal eder ve onun mahareti, kozu ve yargıcı Philoktetes olan, Odysseus ile Troyalıları karşı karşıya getiren bir tar-

tışmada ortaya çıkar. Sofokles ise eylemi bir başka düzleme taşıyarak, Neoptolemos kişisini dahil etmiştir. Dram, Akhilleus'un saygın oğlu olan, onun gibi merhametli, doğruluk ve şeref düşkünü genç bir erkeğin kişiliğinde bütün kapsamına kavuşur. Vatanseverlik, devlet çıkarı, dürüstlük, duygudaşlık sırasıyla baskın çıkar ve eğer Herakles ortaya çıkmasaydı ve eski arkadaşına yazgıyı yerine getirmek için Troya'ya gitme emri vermeseydi Philoktetes silahlarını korurdu. Sofokles'in tragedyasının da (bütün olarak elimize ulaşan tek tragedyadır) efsaneyi nasıl *insanileştirdiği* görülür ve bu sıfatla, tragedya yazarlarının efsane anlatılarına uyguladıkları bu eğip bükmenin iyi bir örneğini oluşturur.

Bununla birlikte, geleneksel verinin, bir felsefenin ifadesine bahaneden ya da bir meselin hizmetindeki basit bir dayanaktan başka bir şey olmadığına inanmak haksızlık olur. Tragedya mitleri, sahnede bile, tragedyanın karakteristiği olan ve kökenlerinden aldıkları bu dinsel büyüklük atmosferini korurlar. Tragedya kahramanı istediği kadar insanileşsin, sıradan insanlığın tutku ve ıstıraplarına katılsın, yine de ayrı bir dünyada yaşar, burada her şey daha büyüktür, hatta daha korkunçtur ve her anlamda "örnektir." Oidipus yalnızca lanetli bir kuşağın temsilcisi, Laios'un soyundan gelenlerin üzerine çöken felaketler zinciri içinde basit bir halka olmakla kalmaz, Yazgı'nın darbeleri altındaki masum kurbanın unutulmaz figürü de olur. Oidipus, kendisini ezen dünyanın Düzeni karşısında güçsüz iradenin dramıdır. Ama aynı zamanda içsel yoksunluğun yapabileceklerinin örneğidir: İktidardan, yakınlarının sevgisin-

den, hatta bakışından gönüllü olarak yoksun kaldığında ve vatanını terk ettiğinde, yalnızlığı içinde, Antigone'nin varlığını bulur ve gecesinin karanlığında ise tanrılarla barışı bulur. Lanetli, Thebai'nin başına dert Oidipus, Kolonos'ta koruyucu ve iyiliksever bir kahraman olur: Istırabın erdemi, tanrısal iradeye boyun eğmenin erdemi bütün isyanlardan daha verimlidir. Bunu açıklamak için, Sofokles efsanevi verileri dönüştürmek, kurduğu bu biricik deneyle bağdaşmayan kimi bölümleri, kimi yorumları uzaklaştırmak zorunda kaldı. Sofokles'in ellerinde mit şekillenmiş ve geleneklerin ona sunduğu belirsiz kilden ölümsüz bir Oidipus yaratmıştır.

Bu "edebi" çalışmanın (ama özellikle ahlaki ve en iyi anlamda hümanist çalışma) sonucu efsaneleri derinden dönüştürmek olmuştur. O zamana dek silinmiş olan kişiler aniden karanlıktan çıkmışlardır. Destanda Aulis'te sunulan basit bir kurban olan İphigeneia, tragedya yazarlarında yeni bir önem kazanır. Bütün bir destanı kendi etrafında toplar, bu destanın öğeleri folklorik ya da kültürel geleneklerden yeniden çıkartılır. Onu Tauris'te, ardından varlığının Spartalı Artemis'in vahşi ayin kurallarını açıkladığı Peloponnesos'ta yeniden böyle görürüz; keza Latium'da, Ormanların Diana'sının rahibesi olduğu Nemi ormanında görürüz. Mitlerin tarihi sürekli bir evrim göstermez, her mitin bir kökeni, epik bir evresi, trajik bir evresi ve muhtemelen felsefi ya da sofistik bir evresi vardır. Tersine, bir biçimin diğeri üzerindeki sürekli tepkisini ortaya koyar. Troya destanının taşıdığı büyük önem, hiç kuşku yok ki, Helena, Ores-

tes, Diomedes, Aineias ve diğerleriyle ilgili yerel geleneklerin varlığını sürdürmesinden sorumludur. Bu, özellikle, bu efsanelerin İtalya'da, esasen de Troyalı kahramanların izini bulduğumuz, ama buraya ne şekilde girdiklerini asla bilemediğimiz Güney'de aldığı biçimler için doğrudur. Belki de, bazı durumlarda, onların varlıkları, çok eski bir göçün ya da kolonizasyonun kanıtıdır; çoğu zaman, basit bir asimilasyon söz konusu olabilir, yerel gelenek daha iyi bilinen ve daha prestijli Troya destanına dahil olmuş olabilir.

Böylelikle başlangıçta Helenik olan mitler yavaş yavaş bütün Akdeniz alanına, bilinen dünyanın sınırlarına dek yayılmışlardır. Onların esneklikleri her yere nüfuz etmelerini sağlamıştır. Mısır'da tapılan hayvan tanrıların mitsel açıklaması Yunanlılarda vardır. Typhon'un Zeus'un peşine düştüğü ve (Athena hariç) bütün Olymposluların korkuya kapılarak Yukarı Mısır'daki çöl kumlarına sığındıkları dönemdir. Daha iyi korunabilmek için hayvan şekillerine bürünmüşlerdi: Hermes bir köpek olmuştu, Apollon bir karaleylek, vs. İsis miti de yavaş yavaş İo ile Zeus'un aşkı mitine dahil olmuştu. Bir düve olan İo Nil kıyısına sığınmıştı ve orada bu biçimde tapılıyordu; oğlu Epaphos'un, tanrı-nehir Nilos ile Mısır kraliyet soyundan ve Peloponnesos fatihi Danaos ile Kadmos'un ve Suriye krallarının soyundan geldiği söyleniyordu. Yavaş yavaş, ama özellikle İskender'in fetihlerinden sonra ve daha ileri dönemde Roma İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte, antik dünyanın mitsel ve dinsel düşüncesi Helenistik efsanelerin dayattığı biçimler içinde şekillendi. Örneğin, Latin ve Yunan kaynakları-

mızda, Galya ya da Germen dininin ana hatlarını klasik mitoloji kisvesi altında görürüz. Roma'da bile, modern tarihçilerin çabasının hedefi, genellikle tanrıları ve efsaneleri Helenistik giysilerinden soymak ve Yunan etkisine bağlı yapay yaratıların ötesinde, ilksel varlıkları bulmaktır.

Çağımızdan önce üçüncü yüzyıldan itibaren Yunan düşüncesi felsefenin egemenliğine giderek daha fazla girdiğinde, mitler de bu gelişmeden kaçamadılar. İki yüzyıl önce sofistik düşüncenin onları nasıl kullandığını daha önce söylemiştik. Şimdi, yeniden sorgulanmaktalar, ama başka bir biçimde. Örneğin Stoacılar mitlerden dünyanın doğasına dair bir açıklama beklemektedir. Onlara göre mit rasyonel gerçekliklerin kapalı ve sembolik bir biçimidir. Zeus, fatih değildir, Titanları yenen değildir. Aklın soyut ilkesidir, ilk devindirici ve son amaçtır, Kendinde Varlıktır ve onun destanlarının mitsel olayları evrensel oluşumun diyalektik momentleri olarak görülebilir ancak. Stoacı düşünce tektanrıcı bir anlayışa giderek daha fazla yöneldiğinden, Zeus, diğer tanrıların aleyhine, giderek daha önemli bir yer işgal etmektedir. Hayal mahsulü etimolojiler de filozofların yardımına koşmuştur. Zeus eğer Işık'sa, eşi Hera Hava'dır ve Stoacı fizik Işık (yani plazma yapıcı Ateş) ile Hava'nın birliğinin nasıl yaşam yarattığını açıklar. Stoacıların gözünde mitoloji engin bir "şeyler şifresi" olarak görülür ve bunu deşifre etmek filozofların görevidir.

Bu noktada, felsefe mistik doktrinlerle karşılaşır ki bu doktrinler de mitlerden gizli bir hakikati çekip çıkarma çabası içindedirler. Roma döneminin mezar anıtları, örne-

ğin, sıklıkla, ölünün portresinin yanında, Siren ya da Musa figürleriyle doludur. Ya da, Ay'ın (Selene) âşık olduğu ve sonsuz uykuya yatırdığı çoban Endymion'un resmi bulunur. Bütün bu figürasyonların hedefi, gelecekteki bir yazgıya inancı ifade etmektir. Musalar, Mutluların yaşadığı dünyanın uyumunun simgesidirler. Sirenler, tanrısal ezgiyi, onları büyüleyecek olan melodiyi simgelemektedir. Eski Odysseus miti unutulmuştur. Kötücül kuşlar, Sirenler umut mesajcıları olmuştur. Geleneksel efsane temalarının üzerine astrolojik inançlar eklenmiştir. Endymion, Ay'ın bedenlerinden kurtulmuş ruhların kaldığı yer olduğunu bize hatırlatmak için buradadır. Onun macerası, ölümün ıstırapları olmadan ezeli mutluluğa belli belirsiz kayan bir ölümlünün başına düşebilecek en olağanüstü mutluluğun simgesidir.

Sembolik ya da mistik yorumlar, yine de, sona ermekte olan Helenizm içinde mitlerin yaşamının sonu anlamına gelmemektedir. Bu anlatıların güzelliğine daha az duyarlı olan kuşkucu kişiler özellikle tanıklık ettikleri doğaüstünün sürekli anlatılara sızmasından etkilenmişlerdir. Ve –bir tür sağduyu görünümüyle– bu tür deliliklerin nasıl doğabildiğini düşünmektedirler. O zaman, efsanelerin tamamen sıradan olayların deforme bir versiyonundan başka bir şey olmadığını hayal ederler. Perseus'un bir genç kızı –Andromeda– kaçırdığı, bunu yaparken de kızı tehdit eden canavarı öldürdüğü söyleniyor, diye açıklarlar. Bu, kıyıda korsanların kaçırmaya kalkıştığı nişanlısını kurtaran bir delikanlının hikâyesi değil midir? Korsanların gemisinin adı *Canavar* ya da *Balina*'dır ve bu tuhaf efsaneyi doğuran da bu-

dur. Ya da, bize Herakles'in başları yeniden doğan Lerna yılanını boğduğu anlatılır. Muhtemelen kahraman pis kokular saçan bir bataklığı kurutmakla görevlidir (Lerne civarında bir bataklık olduğu bilinmektedir) ve çok sayıda küçük kaynak onun çalışmasını boşa çıkartmaktadır. Yorumlar böyle devam eder. Meçhul bir yazar olan Palaephatos mitlerin bu rasyonalist yorumlarını içeren eksiksiz bir kitabı bize bırakmıştır. Doğal olarak bütün bunlar saf birer zekâ oyunudur. Efsaneler asla böyle doğmamıştır ve bunları gerçeğin çocuksu sapmaları olarak kabul etmek tuhaf bir yoksullaşma olur. Yine de on sekizinci yüzyıl "filozof" ve rasyonalistlerinin tutumu buydu. Fontenelle'in *Histoire des oracles*'ı [Kehanetler Tarihi] anlayış bakımından Palaephatos'un temel savından çok uzak değildir.

Öncekine çok benzer olan bir diğer eğilim, çağımızdan önce dördüncü yüzyıl sonunda ortaya çıktı. Evhemeros adlı bir filozof, bu döneme doğru, tanrıların ve kahramanların gerçek doğasını açıklayan uzun bir roman yazdı. Ona göre, aslında bunlar tanrılaştırılmış ölümlülerdi, özellikle de iyiliksever krallar. Tebaaları, minnet duyguları içinde onlara bu şerefi bahşetmişti. Palaephatos için olduğu gibi, hedef, olağanüstü niteliklerinden arındırarak, mitleri "rasyonelleştirmek"tir. Bu doktrin büyük başarı kazandı. Örneğin Epikürcüler, insan işlerine tanrıların müdahalesini inkâr ettiklerinden, ahlaki yorumlarının konusunu mitlerde buldular. Triptolemos ilk "buğday ekicisi"ydi, bu nedenle sonsuz bir üne layık görülmüştü. Hephaistos ilk demirciydi. Böylece, efsanenin dünyası insan boyutlarına indirgenmiş

oluyor ve olağandışı olan dünyadan kovuluyordu. Bu tavır, bazı durumlarda, aşikâr bir gerçekliğe denk düştüğünde daha da caiz oluyordu. Efsanenin kendisi bile Agamemnon'un Miken'de hüküm sürdüğünü kabul ediyordu, oysa ki Argolis'te de bir Agamemnon kültü vardı. Sparta'da, Menelas'ın anısına bir kült ile Helena'nın anısına bir başkası bulunuyordu. Dolayısıyla Evhemerosçuluk gerçek ve doğrulanabilir bir olgunun genelleştirilmesi olarak görülebilirdi. O zaman, ileri sürülen olguyu başka türlü "okumak" gerekip gerekmediği, kahramanı doğuranın önceden varolan bir ibadet olup olmadığı, kahramanın gerçekte bir "iblis"le tarihsel bir kişiliğin birleşmesinin sonucu olup olmadığı sorulmuyordu. Görünüşün, savunulan tezden yana olması yetiyordu. Oysa, bu tezin sonucu bütün pagan "din"i hiçleştirmekti. Hıristiyan yazarlar için bu beklenmedik bir fırsattır, bu durumu seve seve benimserler ve bizzat paganların itiraflarıyla, tanrılarının dalavereci ve gaspçı olduğunu göstermeye çabalarlar. Böylece mitleri canlı tözlerinden yoksun bıraktıktan sonra rasyonelleştirme yönündeki büyük çaba, sonunda onların varlık nedenini çekip alır. Evhemerosçuluk, bütün cazibesiyle, mitsel düşüncenin inkârıydı.

VI. Bölüm

MODERN BİLİMİN KARŞISINDA MİTLER

Hakikati ortaya çıkarıcı ünlerini geride bıraktıklarında bile mitler zihinlere sorular sormaya devam ederler. Bu kadar "akıldışı" anlatılar nasıl olur da yalnızca insanlar nezdinde güven bulmakla kalmamış, aynı zamanda hayal edilebilmiştir? Antikçağ düşünür ve yazarlarının da mitlerin "açıklama"sını aramış olduklarını gördük. Onların önerdiği açıklamalar elbette bizi hiç tatmin etmemektedir. Keza, pagan tanrıların kötücül zihniyetlerin "şeytansı" yaratıları olduğuna da –tıpkı, Plutarkhos'un yorumcularının sözleriyle, Augustus'un hükümranlığı döneminde Yeni Yasa eskinin yerini aldığında "Büyük Pan'ın ölümü"ne ağlayanlar olduklarına– en azından bilimsel düşünce düzleminde inanmıyoruz. On sekizinci yüzyıl Batı filozofları gibi, insan hayalgücünün Akılla aydınlanmadığında her türlü çılgınlığa elverişli olduğunu kabul etmek, sorunu reddetmek ve

bir olgu olan ve açıklanması gereken bu "delilik işlevi"ni tehlikeli bir şekilde bilmezlikten gelmektir. Antik mitoloji ancak on dokuzuncu yüzyılda, bir bilgi ve analiz nesnesi olarak ciddi biçimde ele alınmaya başlanmıştır.

Yenileşme günümüzde bizi hafifçe gülümseten bir biçimde gelir, ama yine de en modern teorilerin kaynaklandığı yöntemsel bir devrim oluşturur. Büyük dilbilimci F. Max Müller sayesinde mitlerin metin yorumlamaları geleneksel yollardan çıkmıştır. Sanskritçe şiirlerin incelenmesinde uzman olan Max Müller en eski Hint literatüründe, özellikle *Vedalar*'da, inançların ve mitlerin en ilksel biçimini bulduğunu düşünür ve ona göre tanrılar, başlangıçta, doğa güçlerine verilen isimlerdir. Doğa olaylarından etkilenen "ilkel insanlar"ın öncelikle bunlara isim vererek işe başladıklarını ve bu isimlerin yavaş yavaş kişi halini aldığını düşünür – "ilksel" anlayışın soyutlamaları tasarlamakta çok eksik bir kapasitesi olduğu varsayılmıştır. Böylece, evrenin yaşamı adım adım dramatize edilmiştir. Max Müller bu sürecin örneklerini ayrıntılı olarak vermeye çalışmıştır: Güneş'in ışığı kısacası bütün yaşamın ve bütün faaliyetin kaynağı olduğundan, "güneşsi" fenomenlere temel bir önem vermiştir. Ona göre Zeus'un (adında "gün" anlamına gelen kök bulunmaktadır) Titanlara karşı mücadelesi gündelik dramdan ve ışığın karanlığa karşı zaferinden başka bir şey değildir. Devlerin canavar biçimi, Gece'nin sınırları belirsiz sislerini simgelemektedir. Typhon Fırtına'dır. Zeus'tan kaynaklanan Athena gün doğumundaki el değmemiş ışıktır. Zeus'un kafatasını açan demirci Hephaistos, tanrısal demirhaneden çık-

ma korlaşmış demir diske benzeyen Doğan Güneş'ten başkası değildir. Herakles ise bir "güneş miti" oluyordu. On İki İş, "Zodyak'ın on iki "burç"uydu, yıldızın kat ettiği yıllık mesafenin on iki evresiydi. Böylece, giderek bütün mitoloji, genellikle belirsiz etimolojiler yardımıyla, "yağmur ve güzel hava" üzerine geniş bir meditasyona indirgenmiş olur.

Kuşkusuz ki, Max Müller'in fikirleri fazlasıyla basittir ve günümüzde kanıtlanmıştır ki mitler –özellikle de efsane derlemeleri– bir "dil rahatsızlığı"ndan kaynaklanmamaktadır. Mitleri yıldızlara ya da meteorolojik olaylara uyarlayan alegorik yorumların ilkel olmaktan uzak olduğu fark edilmiştir. Bunlar daima nispeten geç dönem spekülasyonların sonucudur. Roma tanrısı İanus ancak Roma'nın Pythagorasçılarının etkisi altında yılın temsili olarak kabul edilebilir – ama bu, çağımızdan önceki birinci yüzyıldan önce meydana gelmez; oysa ki tanrının kendisi ve efsaneleri çok uzun süredir mevcuttu. Mısır dininde –en yetkin güneş miti olan– Osiris ve İsis mitinin kanonik gücü altında "ilkel" olmadığı, ama dinsel düşüncenin uzun süredir hazırladığı bütün bir teolojiyi özetlediği anlaşılır. Bütün bu nedenlerle mitlerin dilsel analizi artık terk edilmiştir (başka nedenler de vardır: özellikle Max Müller'in etimolojilerinin belirsizliği, "Hint-Avrupa" halklarının tarihinde Sanskrit şiirlerin ve dillerin yerine dair daha doğru bir kavrama geri dönüş, mitsel işlevin sona ermediği insan ve toplumların düşüncesinin daha doğru bir analizi...).

Yine de dilbilimsel teoriye minnet borcumuz vardır. Tartışmayı dar anlamda "klasik" mitolojinin dışına taşıma

ve tartışmalı bir biçimde de olsa, başka alanlarla karşılaştırmaya başvurma ve bu efsanelerin oluşumunda "kelime oyunları"nın ve genel olarak dilin önemini vurgulama onuru Max Müller'indir.

J. W. B. Mannhardt'ın ve özellikle de J. G. Frazer'in çalışmalarıyla birlikte, mitolojik metinlerin yorumlanmasında yeni bir evre görülür. Bu kez mitlerin doğuşu şimdiki zamanda, gözlerimizin önünde kavranmaktadır. Bunun için, özellikle efsane yaratma yeteneğini korumuş ve her gün yeniden yaratmaya devam eden toplumlara yönelmek yeterlidir. "Karşılaştırmalı yöntem" doğmuştur. Hangi halk, hangi ırk olursa olsun, insan zihninin yaklaşımlarının özdeş olduğu postulatına dayanır. Bir Yunan ya da Roma miti, bir Polinezya ya da Bantu miti ışığında açıklanabilir. Her ikisi de insan düşüncesinin derin gereklerine karşılık vermektedir: örneğin, ölümsüzlüğe doğuştan inanç ve ölümün inkârı Frazer'e insanın temel özellikleri olarak gelir. "İlkel" açısından ölüm daima kaçınılabilir ve kötücül bir gücün karışmasının sonucu olan bir "kaza"dır. Dinsel törenler bu tema etrafında şekillendirilmiştir, bunların hedefi yaşamsal güçleri geliştirmek ve uzlaşmaz güçleri dizginlemektir. Frazer kanıtlamalarının merkezi olarak bir Latin uygulamasını seçmiştir: Roma yakınındaki Nemi'de kutsal bir orman vardı ve burada Diana'nın tanrısallığı hüküm sürüyordu. Bu mabedin rahibi Ormanlar Kralı adını taşıyordu ve gelenek, erişebilen herkesin bu rahibi öldürmesine ve yerine geçmesine imkân tanıyordu. Frazer'e göre Ormanlar Kralı İupi-

ter'in –"meşe ve gökgürültüsü tanrısı"– kişileşmiş haliydi ve eğer zor yoluyla öldürülürse, yaşlılığın ya da hastalığın, kısacası fiziksel çöküşün, onda yaşamsal anlayışı eksiltmesinden, dolayısıyla bütün doğanın dirimselliğini tehlikeye atmasından çekiniliyordu. "Gücünü yitirmiş" bir rahip –kendinden daha genç ve güçlü kuvvetli bir adamın saldırısına yenik düşerek kendi çöküşünü kanıtlıyordu– herkes için bir tehlikeydi. Giderek, Frazer, krallara dayatılan sınavlarla, insan kurbanlarıyla (örneğin Dionysos'un emriyle Kral Lykurgos'un parçalanması ya da parçalara ayrılan ve uzuvları bütün İolkos şehrine dağıtılan Astydamie'nin cezalandırılması), Thyestes ve Pelops efsanesinde görüldüğü haliyle antropofaji yazgılarıyla ilgili herhangi bir efsanevi anlatının, çok gerçek uygulamaların anısını belirgin biçimde koruduğunu göstermektedir. Sergilenen bütün çocukluk efsanelerinin, "ilk doğan"ın gerçek bir yasağa çarptırıldığı Amerika'da ya da Afrika'da karşılıkları vardır. Eğer yaşarsa, babasının yaşamını tehlikeye atar ve özellikle bu baba kabilesinin kralıysa, bütün köyün yaşamı tehlikeye girer. Birçok efsanevi anlatının ilk çekirdeği budur; anlamını yitirmiş ve dönüşmüş bir uygulamadır (aslında "ilkel" halklarda geleneklere verilen tek anlamın, "Atalar böyle davranıyordu" olduğunu biliyoruz), ama geride mit biçiminde kolektif bir anı bırakmıştır. Oidipus'un hikâyesi gayet iyi bir açıklamadır: Kahinin emirlerine aykırı olarak doğan Oidipus'un öldürülmesi gerekir. Tesadüfen kurtularak, yalnızca babası için değil –ki sonunda onu öldürür–, Thebai sitesi için de tehdit oluşturur, varlığıyla bu sitenin üzerine her türlü fela-

keti çeker. Frazer, Yunan şairlerin Argonotların destan derlemesinin kökenine yerleştirdiği Phriksos ile Helle'nin hikâyesini de kraliyet ailelerinin ilk doğan çocuklarının kurban edilmesiyle açıklar: Tesalya'nın bir bölgesine çöken ve ancak Kral Athamas'ın iki oğlunun kurban edilmesiyle bitebilen açlık. Bu iki çocuk –Phriksos ile kız kardeşi Helle– altın postlu koç sayesinde kurtulmayı başarırlar. Ama, daha sonra, Athamas, delirerek, bir başka evlilikten olma çocuğu Learkos'u öldürürken, karısı da ikinci oğulları Melikertes'le birlikte dalgalar arasında kaybolur. Ve tarihsel dönemde, geleneğe göre, Athamas'ın soyundan gelenler arasında büyük oğulun şehrin "idari merkezi"ne girmesi ölümle cezalandırılan bir yasaktı. Bütün bu olgular örtüşmektedir: Athamas'ın efsanesi, en uzak ardıllarının büyük oğullarına çöken tehdit, Tesalya bölgelerinde, başka alanlarda da bulunan bir kurban etme ritüelinin olduğunu elbette göstermektedir. Yunanistan, insan zihninin tarihinde bir istisna olmadığı gibi, genel yasaya dahildir.

Bu çok önemli bir sonuçtur: Yunan mitleri, ortaya çıktıklarında, belirsiz bir mucizenin ürünü değillerdir. Frazer'in ardından girişilen ve konu olarak yalnızca "ilkel" halklardaki dini törenleri ve halk efsanelerini araştırmayı değil, görünüşte en "uygarlaşmış" ülkelerdeki evrim geçirmiş biçimlerini ve kalıntılarını da soruşturan folklorik araştırmalar, genellikle efsanelerin oluştuğu önemli temaları ortaya çıkarmıştır: bir sosyal sınıftan diğerine "geçiş" törenleri, erginlemeler, cenaze törenleri, yağmur törenleri, verimlilik büyüsü törenleri vs. Bu yöntem sayesinde, efsanenin

herhangi bir kategorisini tanımlayan bazı çerçeve ya da formüller elde edilir. Bu sınıflandırma elbette ki bir ilerleme ve bir anlamda gerçek bir "açıklama" oluşturur. Bununla birlikte, bu şekilde düşünülen karşılaştırmalı yöntem tam anlamıyla tatmin edici değildir. Esasen, çok farklı alanlar arasında kurulmuş yakınlıklar üzerinde temellenmiştir; hatta çoğu zaman yazarlarda, birbirlerinden mümkün olduğunca uzak toplumlar arasında benzerlikler kurma merakı bile görülür. Oysa, saptanan benzerliklerin tamamen dışsal ve karşılıksız kaldığı da aşikârdır. Surinam adasındaki iki yüzlü falanca direk Romalı İanus'un doğası ve destan derlemesi hakkında bize gerçekte hiçbir şey öğretmez. Her iki durumda da iki yüzlü bir varlık söz konusudur – daha doğrusu, iki karşıt yüzlü bir varlığın temsili. Ama daha öteye nasıl geçilir? Dahası, bu şekilde ortaya konan folklorik temalar, bizzat genellikleriyle bile, Yunan mitinin özünü kavramayı engelleyen bir şemadan, muğlak ve kısmen boş bir biçimden başka bir şey pek değildir. Sfenks'in Oidipus'a sorduğu bilmecelerin, krala iktidarı vermeden önce dayatılan sınavların iyi bilinen kategorisine dahil olduğunu hatırlamak kuşkusuz bir ilerlemedir, ama bu maceranın kendi başına Yunanlılar için ne anlama geldiğini anlama konusunda bizi pek ilerletmez. Açıklamada genellik arayışıyla işin özü gözden kaçırılır ki bu öz, her bir efsanenin bireysel ve biricik niteliğidir.

Bu nedenle, birkaç on yıl içerisinde, yeni bir yöntem ortaya çıkmıştır. Buna da "karşılaştırmalı" yöntem denir ama bu Mannhardt ile Frazer'in yönteminden –ki buna

"sosyolojik yöntem" der– farklı bir anlamdadır. Bu okulun en yetkin temsilcisi, Fransa'da G. Dumézil'dir. Onun çalışmaları klasik mitolojinin efsanelerini birçok noktada aydınlatmıştır. Bu okula göre, karşılaştırma herhangi bir alan arasında ayrımsız yapılmamalıdır, örneğin bir Lapon mitinden Helenik ya da Roma mitine sonuç çıkartılmamalıdır. Öncelikle, inandırıcı bir değeri olabilmesi için, "Hint-Avrupa" alanının içinde yer alması gerekir; yani karşılaştırmalar öncelikle, dilbilimsel incelemeyle saptanmış inkâr edilemez akrabalık bağları olan uygarlıklar arasında yapılmalıdır. Belirli çekincelerle, *Vedalar*'dan Galya efsanelerine ya da Germen efsanelerine varılabilir, çünkü bütün bu halklar çok eski bir dönemde ortak "Hint-Avrupa"dan türemiş akraba dilleri konuşmaktadırlar ve her birinin mitolojisi, çıkış noktası ortak inançlar ve uygulamalar bütünü olan bir evrimin ürünü olmalıdır. Bilginin bulması gereken de, yerel değişkelerin ötesinde, bu ortak inanç ve ibadet kuralları bütünüdür.

Yöntemin uygulamaları genellikle ikna edicidir ve sonuçları da oldukça öğreticidir. Örneğin G. Dumézil ilk eserlerinden birinde bütün "Hint-Avrupa" alanlarının, bir "ölümsüzlük iksiri" yapımı ve kullanımıyla ilgili bir geleneğin izlerini taşıdığını göstermiştir. Bu gelenekler gerçek *ambrozia destanları* halinde örgütlenmiştir. *Vedalar*'ın yanı sıra, İranlılardaki *Avesta* ya da Yunanlılardaki Hesiodos'un *Tanrıdoğum*'u da buna kanıttır. Pandora'nın "sandığı" ya da "küpü", destanın Germen yorumlarında görülen yoğurma kabının Helenik biçimi olur. Her ülke, kendi dehasına

uygun olarak ilksel verileri geliştirir, değiştirir, ama son tahlilde, bütün yorumlarda görülen şey "ortak Hint-Avrupa" evrenin dinsel kuralları ve düşünce tarzlarıdır.

Araştırmalarını daha da öteye götüren G. Dumézil, İupiter kültüyle ya da Curiatus'ların galibi Horatius'un sözde hikâyesiyle ilgili ya da "kral" Servius'un hikâyesiyle ilgili bu tür Roma inançlarının, gerçekte bir Roma sitesinin ve halkının doğumundan çok önceki toplumsal olguları işin içine katarak açıklandığını göstermiştir. Özellikle Horatius'un efsanesi bize, bir erginleme töreni ile yaşının gereği olan mertebeye kabul edilecek genç savaşçıya dayatılan sınavlar etrafında şekillenen bir kıssadan hisse verir.

Bununla birlikte, inkâr edilemez başarılara rağmen, bu yöntem, Helenik mitleri açıklamak söz konusu olduğunda güçlüklerle karşılaşıyor gibidir. Burada, analojiler çok uzaktır, berrak değildir, sanki yabancı etkenler gelip arzulanan sürekliliği karıştırmış gibidir. Ve gerçekten de Hint-Avrupa geleneği Yunan mitlerinde içerilen bütün öğeleri açıklamakta yetersizdir: eski tarihlerde Ege Denizi havzasında çok sayıda etki görülmüştür, dolayısıyla sonuç karmaşık bir sentez olamamıştır, ki buradaki temel bile belki de Hint-Avrupa alanına yabancıdır. Falanca inancın ya da filanca kahramanın "Ege" ya da Helen-öncesi kökenlerine defalarca imada bulunduk. Sami ülkeleri de onların dayanağı olmuştur. Mısır'a kadar uzanmak mümkündür. Düğüm oldukça karışıktır: Herakles'te Akhalıların özellikleri vardır, ama Asyalı kahraman Gılgamış'tan da özelikler almıştır ve sınırlar zorlandığında, yeni karşılaştırma yöntemi, mi-

tin bireyselliğini yitirme riski taşır. Tarihsel bir evrimin tarihini ayrıntısı içinde belirleme yönündeki bütün teşebbüsler gibi, belirsiz, iyi bilinmeyen, hatta yalnızca varsayılan olgular üzerinde temellenen kurgular ancak gerçeğe yakın bir şema sunabilir ama çoğu zaman hiçbir kesinlik yoktur.

Nihayetinde, filozofların düşüncesi, daha doğrusu çağdaş psikologların düşüncesi de mitler üzerinde çalışmıştır. "Psikanalistler" arasından bazılarının gözünde mit, yüceltimlerin ve simgelerin sığındığı en yetkin yer olarak görülür. Mitoloji antik halkların gerçek "bilinçdışı"dır ve burada özlemler, korkular, bilinç düzeyindeki ahlakın dehşetle reddettiği her şey resmedilir. Ve, aslında, mitlerde ahlaksız birçok macera, ensestler, cinayetler vardır ve bunlar Freud'un en yılmaz takipçilerini tatmin edebilmektedir. Bu maceraların, bu tür fiillere ahlaki yasak uygulayan normların yerleşmesinden önceki bir dönemde cereyan etmesinin pek bir önemi yoktur. Bunlar yine de insan ruhunu açıklayıcı şeylerdir, kâbuslar ve düşler böylelikle vücut bulurlar.

Kışkırtıcı bir anlayış olan mitlerin bu psikanalizi, antik efsanelere yeni bir yaşam ve güncellik vermek gibi büyük bir meziyete sahiptir. "Oidipus kompleksi"ni ya da "Elektra kompleksi"ni bilmeyen var mıdır? Ensest aşk ya da anneden nefret, babadan nefret ya da tersine, onların sevgi ve özeninin gizlice arzulanması... Bütün bunlar belki de eski efsanevi temalara dahildir; ama bütün insan bilinci gibi gizlice ve habersizce. Bununla birlikte, bu perspektif içinde mitler ayrıcalıklı bir değer kazanır: Gayet tanımlı "konum-

lar", bir anlamda stilize ruhsal tutumlar getirirler. Antigone'nin, Orestes'in deneyimini kendi deneyimlerimiz yerine koymamız yasak değildir. Bu yeni bir çaba olmaz; Prometheus efsanesini alan, bunun Ambrozia destanlarından birinin bir hali olduğunu kesinlikle bilmeyen ve ezeli kurtarıcı figürünü bu malzemeden yoğuran Aiskhylos'un yaptığı da bu değil midir?

KAYNAKÇA

P. Decharme, *Mythologie de la Grèce antique*, Paris, 6. baskı, 1930.

L. Gernet ve A. Boulanger, *Le génie grec dans la religion*, Paris, 1932.

G. Méautis, *Les aspects ignorés de la religion grecque*, Paris, 1925.

M. P. Nilsson, *The Mycenean Origin of Greek Mythology*, Oxford, 1932.

M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion*, Münih, 1941.

P.-M. Schuhl, *La formation de la pensée grecque*, Paris, 1934.

L. Radermacher, *Mythos und Sage bei den Griechen*, 1938.

L. Preller, C. Robert, *Griechische Mythologie*, Leipzig, 1887-1926.

H. J. Rose, *Handbook of Greek Mythology*, Londra, 2. baskı, 1933.

P. Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, Paris, PUF, 1996.

W. K. C. Guthrie, *The Greeks and their Gods*, Londra, 1950.

A. Brelich, *Gli eroi greci. Un problema storico-religioso*, Roma, 1958.

F. Buffière, *Les mythes d'Homère et la pensée grecque*, Paris, 1956.

A. Van Gennep, *La formation des légendes*, Paris, 1910.

M. Grant, *Myths of the Greeks and Romans*, Londra, tarihsiz (1962).

Cl. R. Ramnoux, *La Nuit et les enfants de la Nuit de la tradition grecque*, Paris, 1959.

A. Severyns, *Les dieux d'Homère*, Paris, 1966.

J.-P. Vernant ve P. Vidal-Naquet, *Mythe et tragédie en Grèce ancienne*, 2 cilt, Paris, 1986.

J.-P. Vernant, *Mythe et société en Grèce ancienne*, Paris, 1974.

P. Veyne, *Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes? Essai sur l'imagination constituante*, Paris, 1983. (*Yunanlılar Mitlerine İnanmışlar mıydı?* Türkçesi: Mehmet Alkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.)

YUNAN MİTOLOJİSİ

PIERRE GRIMAL

Türkçesi: IŞIK ERGÜDEN

"YUNANİSTAN'DA MİT (...) KİMİ ZAMAN TARİHİ RENKLERE BÜRÜNÜR, SİTELER VE AİLELER İÇİN ASALET UNVANI OLUR. KİMİ ZAMAN İSE DİNİ İNANÇ VE TÖRENLERİ DESTEKLEYİCİ YA DA AÇIKLAYICIDIR. EFSANENİN YERİNE GETİRDİĞİ İŞLEVLERİN HİÇBİRİ ONA YABANCI DEĞİLDİR. AMA YİNE DE MİT BAŞKA ŞEYLER İÇERİR. (...) BİR TRAJEDİNİN KONUSUNA YA DA BİR KOMEDYANIN OLAY ÖRGÜSÜNE OLDUĞU KADAR BİR EZOP MASALININ TEMASINA DA UYGUNDUR. TIPKI HAYALGÜCÜNÜN AKLA, ANLATAN SÖZÜN KANITLAYICI SÖZE KARŞIT OLMASI GİBİ, MİT DE LOGOS'UN KARŞITIDIR. LOGOS VE MYTHOS DİLİN İKİ YARISIDIR, ZİHİNSEL YAŞAMIN AYNI ÖLÇÜDE TEMEL İKİ İŞLEVİDİR."

DÜNYACA TANINMIŞ ANTİKİTE VE MİTOLOJİ UZMANI PIERRE GRIMAL'İN KALEMİNDEN ÇIKAN BU KÜÇÜK AMA YETKİN ÇALIŞMA, TÜM BENZERLERİNİN UFKUNU AŞAN DONANIMI, DİLSEL GÜCÜ VE ANLATIM USTALIĞIYLA "MİNÖR" BİR KLASİK OLARAK KABUL GÖRÜYOR.

Kültür Kitaplığı: 9; Din-Mitoloji: 1

D

